

T.C.
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

TÜRKİYE EKONOMİSİ'NDE EKONOMİK
BÜYÜME İSTİHDAM İLİŞKİSİ

Nurten ALTINÖZ
165011008

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. Ahmet AYDIN

Bandırma 2019

T.C.
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

TÜRKİYE EKONOMİSİ'NDE EKONOMİK
BÜYÜME İSTİHDAM İLİŞKİSİ

Nurten ALTINÖZ
165011008

Tez Danışmanı:

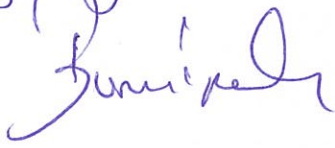
Doç. Dr. Ahmet AYDIN

Bandırma 2019

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAYI

Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İktisat programında Tezli Yüksek Lisans öğrencisi Nurten ALTINÖZ tarafından Doç. Dr. Ahmet AYDIN'ın danışmanlığında hazırlanan "TÜRKİYE EKONOMİSİ'NDE EKONOMİK BÜYÜME İSTİHDAM İLİŞKİSİ" başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından, 02/07/2019 tarihinde yapılan Tez Savunma Sınavında oyçokluğu/oybirliği ile başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

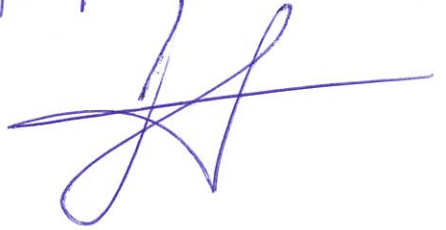
Jüri Başkanı

Dr. Öğr. Üyesi Evren İPEK

Jüri-Danışman

Doç. Dr. Ahmet AYDIN

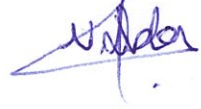

Jüri Üyesi

Dr. Öğr. Üyesi JEFER UÇAK

ETİK BEYAN
TÜRKİYE CUMHURİYETİ
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (02/07/2019)

Nurten ALTINÖZ

ÖZET

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE EKONOMİK BÜYÜME İSTİHDAM İLİŞKİSİ

Nurten ALTINÖZ

Ekonomik büyüme ile istihdam ilişkisinin Türkiye açısından ele alındığı bu çalışmada, ekonomik büyüme ile istihdam arasındaki ilişki Türkiye için test edilmiştir. Bu kapsamda ekonomik büyüme, istihdam ve işsizlik ilk olarak kavramsal açıdan açıklanmış, ardından bu üç değişkenin dünyada ve Türkiye’de değişim seyrine yer verilmiştir. Daha sonra büyüme ve istihdam arasındaki ilişki teorik ve ampirik açıdan değerlendirilmiştir.

Çalışmada 2005:01-2018:03 dönemine ait ekonomik büyüme ve istihdam arasındaki ilişki ARDL (Autoregressive Distributed Lag) yaklaşımı ve Toda-Yamamoto nedensellik testi kullanılarak incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre ekonomik büyüme ile istihdam arasında eşbütünleşme bulunmuştur. Toda-Yamamoto nedensellik sonuçlarına göre ise ekonomik büyümeden istihdama tek yönlü ve negatif ilişki tespit edilmiştir. Buna göre ekonomik büyümede meydana gelen artışların istihdamı azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. İstihdamın arttırılabilmesi için, emek yoğun teknolojinin teşvik edilmesi, eğitim sisteminde düzenlemelerin yapılması ve nitelikli işgücünün sağlanması gerektiği düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Ekonomik Büyüme, İstihdam, İşsizlik, ARDL, Toda-Yamamoto.

ABSTRACT

ECONOMIC GROWTH EMPLOYMENT RELATIONSHIP IN TURKISH ECONOMY

Nurten ALTINÖZ

In this study, where economic growth and employment relations are addressed in Turkey, the relationship between economic growth and employment has been tested for Turkey. In this context, economic growth, employment and unemployment were first conceptually explained, followed by the three variables in the world and in Turkey. Later, the relationship between growth and employment was evaluated theoretically and empirically.

In the study, relationship between economic growth and employment of the period 2005:01-2018:03 was examined using the ARDL (Autoregressive Distributed Lag) approach and the Toda-Yamamoto causality test. According to the results of the analysis, co-integration between economic growth and employment was found. According to the results of Toda-Yamamoto causality, one way and negative relationship was determined from economic growth to employment. Accordingly, the increase in economic growth has been concluded that reduces employment. In order to increase employment, it is believed that labour-intensive technology should be encouraged, regulations in the education system and qualified workforce must be ensured.

Keywords: Economic Growth, Employment, Unemployment, ARDL, Toda-Yamamoto.

ÖNSÖZ

Ülkelerin ekonomik alandaki başarı göstergeleri arasında ilk sırada ekonomik büyüme gelmektedir. Ekonomik anlamda büyümenin gerçekleştiği bir ülkede, istihdam da artış, işsizlik de ise azalışın gerçekleşmesi beklenmektedir. Ancak son yıllarda, ekonomik büyümenin istihdamda yeterli düzeyde artışı sağlayamadığı, beraberinde ise işsizlik oranlarında artışın olduğu görülmüştür.

Bütün bu gelişmeler çerçevesinde çalışmanın temel amacı Türkiye’de ekonomik büyüme ile istihdam arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu amaçla, çalışmada ekonomik büyüme-istihdam ilişkisi, enflasyon kontrol değişkeni ile birlikte ele alınarak değerlendirilmektedir.

Çalışmanın hazırlanması sırasında literatürün oldukça geniş olması inceleme gücüne neden olmuştur. Literatür araştırıldıkça ekonomik büyüme ile istihdamın ikili ilişkisinin incelenmesinin yetersiz olacağı görülmüş, konuya kapsamlı bir literatür taramasının gerekliliğine karar verilmiştir.

Çalışmanın oluşum sürecinde emeği geçen, değerli bilgilerini ve tavsiyelerini esirgmeden her an destek olan, kendisinden birçok şey öğrendiğim değerli danışmanım Doç. Dr. Ahmet AYDIN’a, süreç içerisinde tüm zorlukları benimle paylaşarak daima yanımda olan kıymetli eşim Ahmet ALTINÖZ’e ve varlığı ile her zaman güç aldığım sevgili annem Sevdije DİZBAN’a teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Nurten ALTINÖZ

Bandırma 2019

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEZ ONAY SAYFASI	ii
ETİK BEYAN SAYFASI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar	x
GRAFİKLER	xii
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
EKONOMİK BÜYÜME, İSTİHDAM VE İŞSİZLİK: KAVRAMSAL ÇERÇEVE	
1. EKONOMİK BÜYÜME KAVRAMI	3
1.1. Ekonomik Büyümenin Tanımı ve Ölçümü	3
1.2. Ekonomik Büyümenin Kaynakları	4
1.3. Ekonomik Büyüme Teorileri.....	5
2. İSTİHDAM VE İŞSİZLİK KAVRAMI.....	8
2.1. İstihdamın Tanımı	9
2.2 İstihdam Teorileri	9
2.2.1. Klasik İstihdam Teorisi.....	10
2.2.2. Modern İstihdam Teorisi	11
2.3. İşsizliğin Tanımı	12
2.4. İşsizlik Çeşitleri.....	12
2.4.1. Friksiyonel İşsizlik.....	12
2.4.2. Yapısal İşsizlik.....	13
2.4.3. Eksik Talep İşsizliği.....	13
2.4.4. Mevsimlik İşsizlik.....	14
2.4.5. Teknolojik İşsizlik	14

2.4.6. İradi ve Gayri İradi İşsizlik.....	14
2.4.7. Açık ve Gizli İşsizlik	15
3. BÜYÜME VE İSTİHDAM İLİŞKİSİ	15
3.1. İstihdam Yaratmayan Büyümenin Nedenleri	16

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE EKONOMİK BÜYÜME, İSTİHDAM VE İŞSİZLİKTEKİ GELİŞMELER

1. DÜNYA BANKASI’NA GÖRE ÜLKELERİN SINIFLANDIRILMASI	19
2. EKONOMİK BÜYÜMEDEKİ GELİŞMELER (2008-2017)	20
2.1. Yüksek Gelirli Ülkelerde Ekonomik Büyüme	20
2.2. Orta Gelirli Ülkelerde Ekonomik Büyüme	21
2.3. Düşük Gelirli Ülkelerde Ekonomik Büyüme	22
3. İSTİHDAM VE İŞSİZLİKTEKİ GELİŞMELER (2008-2017).....	23
3.1. Yüksek Gelirli Ülkelerde İstihdam.....	23
3.2. Orta Gelirli Ülkelerde İstihdam.....	24
3.3. Düşük Gelirli Ülkelerde İstihdam	24
3.4. Sektörel İstihdam.....	25
3.4.1. Tarım Sektöründe İstihdam	25
3.4.2. Sanayi Sektöründe İstihdam	27
3.4.3. Hizmet Sektöründe İstihdam	29
3.5. İşsizlikteki Gelişmeler	32
3.5.1. Genç İşsizlik	34
3.5.2. Eğitim Durumuna Göre İşsizlik	35
4. TÜRKİYE’DE EKONOMİK BÜYÜME, İSTİHDAM VE İŞSİZLİKTEKİ GELİŞMELER.....	36
4.1. Ekonomik Büyümedeki Gelişmeler	37
4.2. İstihdamdaki Gelişmeler.....	38
4.2.1. İstihdamın Sektörel Dağılımı.....	39
4.2.2. İstihdamın Yaşa ve Cinsiyete Göre Dağılımı	41
4.2.3. İstihdamın Eğitim Durumuna Göre Dağılımı	42
4.2.4. İşyeri Büyüklüğüne Göre İstihdam.....	43

4.3. Demografik Duruma Göre İşsizlikteki Gelişmeler	44
4.3.1. Yaşa ve Cinsiyete Göre İşsizlik	45
4.3.2. Eğitim Durumuna Göre İşsizlik	47
4.3.3. Medeni Duruma Göre İşsizlik	48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE BÜYÜME İSTİHDAM İLİŞKİSİ

1. LİTERATÜR TARAMASI	50
2. VERİ SETİ	56
3. ARAŞTIRMA MODELİ	56
4. EKONOMETRİK ANALİZ	58
4.1. Birim Kök Testleri	59
4.1.1. ADF Testi	59
4.1.2. PP Testi	60
4.1.3. KPSS Testi	61
4.2. Eşbütünleşme (Koentegrasyon) Analizi	62
4.2.1. Sınır Testi Yaklaşımı (ARDL)	64
4.3. Toda–Yamamoto Nedensellik Testi	66
5. ANALİZ SONUÇLARI	67
5.1. Birim Kök Testi Sonuçları	67
5.2. Koentegrasyon (Eşbütünleşme) Testi Sonuçları	69
5.2.1. ARDL Yaklaşımı Sonuçları	70
5.3. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları	71
6. BULGULAR VE TARTIŞMA	73
SONUÇ VE ÖNERİLER	75
KAYNAKÇA	77
ÖZGEÇMİŞ	87

TABLolar

Tablo 2.1 : Dünya Bankası Kişi Başına GSMH Düzeyleri Bakımından Ülke Ekonomileri Sınıflandırması	20
Tablo 2.2 : Yüksek Gelirli Ülkelerde GSYH Büyüme Oranları (%),(2008-2017)	21
Tablo 2.3 : Orta Gelirli Ülkelerde GSYH Büyüme Oranları (%), (2008-2017)	22
Tablo 2.4 : Düşük Gelirli Ülkelerde GSYH Büyüme Oranları (%), (2008-2017).....	22
Tablo 2.5 : Yüksek Gelirli Ülkelerde İstihdam Oranları (%), (2008-2017).....	23
Tablo 2.6 : Orta Gelirli Ülkelerde İstihdam Oranları (%), (2008-2017).....	24
Tablo 2.7 : Düşük Gelirli Ülkelerde İstihdam Oranları (%),(2008-2017)	25
Tablo 2.8 : Yüksek Gelirli Ülkelerin Tarım Sektörü İstihdam Oranları (%), (2009-2018)	26
Tablo 2.9 : Orta Gelirli Ülkelerin Tarım Sektörü İstihdam Oranları (%), (2009-2018).....	26
Tablo 2.10 : Düşük Gelirli Ülkelerin Tarım İstihdam Oranları (%), (2009-2018)	27
Tablo 2.11 : Yüksek Gelirli Ülkelerin Sanayi İstihdam Oranları (%), (2009-2018)	28
Tablo 2.12 : Orta Gelirli Ülkelerin Sanayi İstihdam Oranları (%), (2009-2018).....	29
Tablo 2.13 : Düşük Gelirli Ülkelerin Sanayi İstihdam Oranları (%), (2009-2018)	29
Tablo 2.14 : Yüksek Gelirli Ülkelerin Hizmet Sektörü İstihdam Oranları (%), (2009-2018)	30
Tablo 2.15 : Orta Gelirli Ülkelerin Hizmet Sektörü İstihdam Oranları (%), (2009-2018)	31
Tablo 2.16 : Düşük Gelirli Ülkelerin Hizmet Sektörü İstihdam Oranları (%), (2009-2018)	32
Tablo 2.17 : Yüksek Gelirli Ülkelerde İşsizlik Oranları (%), (2007-2017)	33
Tablo 2.18 : Orta Gelirli Ülkelerde İşsizlik Oranları (%), (2007-2017)	33
Tablo 2.19 : Genç İşsizlik Oranları (%), (2017)	35
Tablo 2.20 : Eğitim Durumlarına Göre İşsizlik Oranları (%), (2017).....	36
Tablo 2.21 : Türkiye’de Ekonomik Büyümenin Seyri (%), (1995-2018).....	38
Tablo 2.22 : Türkiye’de Yıllar İtibariyle İstihdamın Seyri (%), (2000-2018)	39
Tablo 2.23 : Sektörel İstihdamın Seyri (%), (2000-2018)	40
Tablo 2.24 : Kadın-Erkek İstihdamının Yıllara Göre Seyri (%), (2000-2017).....	41
Tablo 2.25 : Yaş Gruplarına Göre İstihdam Edilenler (Bin-Kişi), (2000-2013).....	42
Tablo 2.26 : İstihdamın Eğitim Durumuna Göre Dağılımı (%), (2000-2013)	43
Tablo 2.27 : İşyeri Büyüklüğüne Göre İstihdamın Dağılımı (Bin-Kişi), (2000-2013) ...	44
Tablo 2.28 : Türkiye’de İşsizliğin Seyri (%), (2000-2018)	45
Tablo 2.29 : Yaşa Göre İşsizliğin Dağılımı (%), (2000-2013)	46
Tablo 2.30 : İşsizliğin Cinsiyete Göre Dağılımı (%), (2000-2017)	46
Tablo 2.31 : Eğitim Durumuna Göre İşsizlik(%), (2000-2013).....	47
Tablo 2.32 : Medeni Duruma Göre İşsizlik Oranı (%), (2000-2013)	48
Tablo 3.1 : Ekonomik Büyüme-İstihdam Arasındaki İlişkiyi İncelemek İçin Türkiye Üzerine Yapılan Çalışmalar	51
Tablo 3.2 : Ekonomik Büyüme-İstihdam İlişisini İnceleyen Yabancı Ülkelere Ait Çalışmalar	54
Tablo 3.3 : Değişkenlerin Tanımlanması	56
Tablo 3.4 : ADF, PP ve KPSS Birim Kök Testlerinin Sonuçları.....	68
Tablo 3.5 : Sınır Testi için Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi	69
Tablo 3.6 : Sınır Testi Sonuçları	70

Tablo 3.7 : ARDL (8,0,10) Modelinden Elde Edilen Uzun Dönem Katsayıları.....	70
Tablo 3.8 : Hata Düzeltme Modeli Sonuçları	71
Tablo 3.9 : Gecikme Uzunluğunu Belirlenmesi.....	72
Tablo 3.10 : Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi Sonuçları.....	72
Tablo 3.11 : Analiz Bulgularından Beklenen Etki ve Ulaşılan Sonuç	74

GRAFİKLER

Grafik 2.1	:Türkiye’de Ekonomik Büyümenin Seyri38
Grafik 2.2	:Türkiye’de Yıllar itibariyle İstihdamın Seyri39

KISALTMALAR

ADF	: Genişletilmiş Dickey Fuller
AIC	: Akaike Bilgi Kriteri
ARDL	: Gecikmesi Dağıtılmış Otoresif Model
ECM	: Hata Düzeltme Modeli
EKK	: En Küçük Kareler
EVDS	: Elektronik Veri Dağıtım Sistemi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HQ	: Hanna-Quin
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KPSS	: Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin
PP	: Phillips Peron
SIC	: Schwarz Bilgi Kriteri
SUR	: Görünürde İlişkisiz Regresyon
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
UECM	: Kısıtlanmamış Hata Düzeltme Modeli
VAR	: Vektör Otoresif

GİRİŞ

Ülke ekonomilerinin başarılarını gösterebilmeleri bakımından ekonomik büyüme ve istihdam oldukça önemli makro ekonomik değişkenler olup, birçok ülkenin uyguladığı ekonomi politikalarının temel amaçlarını oluşturmaktadır. Ekonomik büyüme; ülkede belirli bir dönemde üretilen mal ve hizmet miktarındaki artış anlamına gelirken, işgücünün çalışan kısmını ifade eden istihdam ise; üretim sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda, ekonomik büyümenin sağlanması sonucunda, istihdamın da artacağı görüşüne inanılmaktadır. Daha net bir ifadeyle, mal ve hizmet üretiminde ki artışla birlikte bunları üretebilmek amacıyla kullanılan işgücünde de artışın ortaya çıkması beklenmektedir. Ancak son dönemlerde bazı ülkelerde ekonomik büyüme artarken istihdam oranlarında meydana gelen azalışlar dikkat çekmekte olup çalışmalara yeni boyut kazandırmaktadır. “İstihdam yaratmayan büyüme” (jobless growth) olarak tanımlanan bu durum günümüzde iktisatçıların da önemle üzerinde durdukları konulardan biri olmaktadır.

Ülke ekonomileri için ekonomik büyüme ve istihdam ile birlikte önemli olan diğer unsur işsizliktir. Yapılan değerlendirmelerde işsizliğin konuya dahil edilmemesi, incelemenin sınırlı kalmasına neden olmaktadır. Ekonomik büyümenin işgücü piyasasında meydana gelen etkilerinde ki genel görüş istihdamı arttırırken, işsizliği azaltması yönündedir. İstihdam yaratmayan büyüme süreci içerisinde, ekonomik büyümeyle birlikte işsizlik oranlarında da artış görülmektedir. Ekonomik büyüme, istihdam ve işsizliğin arasında var olan karmaşık ilişki, bu kavramların bir arada incelenmesinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bu nedenden dolayı, Türkiye’de ekonomik büyüme ve istihdam ilişkisini ortaya koymak amacıyla yapılan bu çalışma, ekonomik büyüme, istihdam ve işsizlik kavramları üzerine ilişkilendirilerek hazırlanmıştır.

Türkiye’de ekonomik büyümenin seyri incelendiğinde, belirli dönemlerde kırılmalar yaşanmış ve istikrarlı bir büyüme sağlanamamıştır. 24 Ocak 1980 kararları ile yeni bir sürece giren Türkiye bankacılık ve finans krizlerine maruz kalmıştır. Sonrasında Kasım 2000 ile Şubat 2001 krizleri meydana gelmiş her kriz sonucunda ekonomik büyümede ciddi sorunlar oluşmuştur. 2002 yılından itibaren yükselen bir

büyüme trendi sağlansada 2009 Küresel Kriz nedeniyle ekonomide küçülme görülmüş, 2010 yılından itibaren ise pozitif bir büyüme trendi yaşanmıştır. İşsizlik oranında ise 2000’li yıllarla birlikte önemli boyutta artışın yaşandığı ve bu durumun devam ettiği gözlenmiştir.

Bu bağlamda, çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ekonomik büyüme, istihdam ve işsizlik kavramları genel olarak anlatılmıştır. İlk olarak ekonomik büyüme üzerinde durulmuş, büyümenin tanımına ve kaynaklarına değinildikten sonra kuramsal bir yol oluşturabilmek amacıyla ekonomik büyüme teorileri açıklanmıştır. Sonra sırasıyla istihdam ve işsizlik kavramları ve çeşitleri açıklanmış, son olarak ekonomik büyüme ile istihdam ilişkisi ele alınmış ve istihdam yaratmayan büyüme olgusunun nedenlerine yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde; ekonomik büyüme, istihdam ve işsizliğin dünyada ve Türkiye’de gösterdiği gelişim incelenmiştir. İncelemede seçilen ülkeler Dünya Bankası’nın gelir gruplarına göre sınıflandırılmasından yararlanılarak yüksek gelirli, orta gelirli ve düşük gelirli ülkelerden oluşmaktadır. Bu ülkelerin seçilmesinin nedeni daha önce yapılan çalışmalarda gelir gruplarına göre ülkeler ayrımıyla inceleme yapılmamış olmasıdır. Bu kapsamda karşılaştırmalar ilk olarak ekonomik büyüme açısından incelenmiştir. Sonrasında istihdam ve işsizlikteki gelişmeler çerçevesinde ülkeler değerlendirilmiştir. Dünya’daki gelişim ortaya koyulduktan sonra Türkiye açısından ekonomik büyüme, istihdam ve işsizliğin kaydettiği değişim mevcut göstergeler yardımıyla değerlendirilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Türkiye’de ekonomik büyüme ve istihdam ilişkisi ekonometrik verilerle analiz edilmiştir. Önceki literatür çalışmalarına yer verilmiş, burada büyüme-istihdam, büyüme-işsizlik şeklinde yapılan incelemelerden farklı olarak büyüme ve istihdam değişkenlerinin yanına enflasyon değişkeni kontrol değişkeni olarak eklenmiştir. Daha sonra 2005:01 ve 2018:03 dönemine ait veriler için zaman serisi analizinden faydalanılmıştır. Bu kapsamda büyüme ve istihdam arasındaki ilişkilerin varlığı ARDL yaklaşımı ve Toda-Yamamoto nedensellik analizi yardımıyla incelenmiştir. Çalışma, bulguların genel olarak ele alındığı ve önerilerin yapıldığı sonuç kısmıyla sonlandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME, İSTİHDAM VE İŞSİZLİK: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. EKONOMİK BÜYÜME KAVRAMI

Ekonomik büyüme, her ülkenin sahip olduğu ekonomi politikalarının vazgeçilmez unsurlarının parçasını oluşturmaktadır. Ekonomide başarı elde edilebilmesi için öncelikle ekonomik büyümenin sağlanması gerekmektedir.

Ekonomi politikasının amaçlarından birisi olan ekonomik büyüme, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra önem kazanmaya başlamıştır. Bu tarihten önceki dönemlerde ekonomik büyüme, geçerli ekonomi koşullarından ayrı olarak düşünülmüyor ve ekonomide kısa süreli dalgalanmaların hafifletilmesi daha önemli bulunuyordu. 2. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemden itibaren uzun süreli olarak ekonomik gelişme sorunu da ekonomi politikasının amaçlarından biri durumuna gelmiştir (Parasız, 2003: 2).

1.1. Ekonomik Büyümenin Tanımı ve Ölçümü

Ekonomik büyüme, “bir ülkede belirli bir dönem içerisinde üretilen mal ve hizmetlerin parasal ifadesi olarak adlandırılan Gayri Safi Yurtiçi Hasılda (GSYH) ortaya çıkan artışlar” olarak ifade edilebilmektedir (Tekkulak, 2017: 3). Farklı bir tanımlamada ise GSYH, mal ve hizmet üretim kapasitesindeki yükselmedir (Yıldırım, 2011: 7).

Ekonomik büyüme, belirli bir ülke içerisinde yaşayan bireylerin yaşam standartlarını sürekli olarak yükseltmenin tek yoludur. Bu nedenden dolayı bütün ülkelerin öncü makro ekonomik hedeflerinden biri hızlı ekonomik büyüme gerçekleştirmektir (Ünsal, 2013: 14).

Ekonomik büyümenin ölçümüyle ilgili olarak milli gelir hesaplamaları kapalı ve dışa açık ekonomilerde mal ve hizmetlere yönelik gerçekleştirilen harcamanın ekonominin sahip olduğu toplam gelirine eşit olduğunu göstermektedir. Dışa açık bir ekonomide toplam gelirin ölçümü ise ya Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) yada GSYH

kullanılarak ölçülmektedir. 1990'lı yılların başlarına kadar iktisatçılar ekonomik faaliyetlerin ölçümünde GSMH üzerinde yoğunlaşmıştır. 1991 yılından itibaren ise endüstrileşmiş ülkelerin milli gelir hesaplamalarına uyum sağlamak için GSYH kavramı geçerli olmaya başlamıştır (Parasız, 2006: 19). Burada bu iki kavramın tam olarak neyi ifade ettiğinin açıklanması gerekmektedir. GSYH "bir ülke sınırları içerisinde belirli bir dönemde (genellikle bir yılda) üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin piyasa fiyatları cinsinden değerini" ifade etmektedir. GSMH ise, "bir ülke vatandaşları (o ülkenin sahip olduğu üretim faktörleri) tarafından belirli bir dönemde üretilen tüm mal ve hizmetlerin piyasa fiyatı cinsinden değeridir" (Paya, 2001: 21).

1.2. Ekonomik Büyümenin Kaynakları

Ekonomik büyümenin kaynaklarının neler olduğu çok sayıda ki çalışmada ele alınmıştır. Farklı bakış açıları kullanan bu çalışmalar, ekonomik büyümenin nedenlerini farklı değişkenlerle açıklamaya çalışmışlar ve büyümenin kaynakları konusunda çeşitli sonuçlar elde etmişlerdir (Petraikos, Arvanitidis ve Pavleas, 2007: 7). Büyümeye etki eden faktörler geçen dönemler ve ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Genel olarak ekonomik büyümenin kaynaklarını belirli başlıklar altında toplarsak (Tekkulak, 2017: 3);

- Fiziksel Sermaye
- Beşeri Sermaye
- AR-GE
- Sosyo-Kültürel Faktörler
- Doğrudan Yabancı Sermaye, vb. sayılabilir.

-Fiziksel Sermaye: Fiziksel sermaye, üretimin temel unsurlarından birisidir. Kişi başına düşen sermaye miktarında meydana gelen yükselmeler, aynı zamanda çalışanların ortalama verimliliğinin de yükselmesine neden olmaktadır (Eser, 2012: 9).

-Beşeri Sermaye: Beşeri sermaye, yapıldığı dönem içerisinde maliyet yüklemesi, sonraki süreçte ise getiri sağlamasından dolayı yatırım sayılmaktadır. Bu kavram aynı zamanda ekonomideki bilgi ve beceri yönünden nitelikli iş gücünü ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Beşeri sermayenin büyümeye yönelik katkısı, eğitime

verilen önem sonucunda, çalışanların verimliliklerinin yükselmesiyle gerçekleşmektedir (Şimşek ve Kadılar, 2010: 115).

-AR-GE: Yeni teknolojileri ve geçerli kaynakları daha etkin şekilde kullanabilmeye imkan yaratan bilgiye yönelik yapılan yatırım olarak düşünülebilmektedir. Buradan Ar-Ge harcamasının daha fazla yapılması, ekonomik büyümeyi daha çok arttıracacağı sonucunu çıkarmak mümkün olmaktadır (Yıldırım, 2011: 281).

-Sosyo-Kültürel Faktörler: Günümüzde sosyo-kültürel faktörlerin de ekonomik büyümeyi etkilediği kabul görmektedir. Nüfusta meydana gelen artışlar, nüfus yoğunluğu ve yaş dağılımı gibi demografik faktörlerin büyüme üzerinde önemli etkileri olmaktadır. Ekonomik büyümeyi etkileyen diğer sosyo-kültürel faktörler içerisinde; din, dil, inanç ve davranışları saymak mümkündür (Eser, 2012: 14).

-Doğrudan Yabancı Sermaye: Doğrudan yabancı sermaye, özellikle sermaye birikiminin yeterli olmadığı ülkelerde oldukça önemli etkidir. Çünkü söz konusu ülkelerdeki yetersiz sermaye var olan kaynakların tam ve doğru kullanımını olumsuz yönde etkilemektedir. Doğrudan yabancı sermaye, ekonomik büyüme ve teknoloji aktarımının ana kaynağı olarak görülmektedir (Petraikos, Arvanitidis ve Pavleas, 2007: 9).

1.3. Ekonomik Büyüme Teorileri

İktisatçılar uzun bir dönemden itibaren gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümelerini, büyümede etkili olan faktörleri ve bu faktörlerin nedenlerini incelemiş ve bunların her birine çeşitli model ve yöntemlerle sayısal değer kazandırmaya çalışmışlardır.

Ekonomik büyüme kavramı, iktisadi düşünce akımlarının önde gelen inceleme alanlarından birini oluşturmaktadır. Klasiklerden günümüze kadar çeşitli büyüme modelleri geliştirilmiştir. Bu modellerin ilki klasik büyüme modelidir. Modelin ortaya çıkmasında en büyük katkı Ricardo tarafından yapılmıştır. Klasik düşünürlere göre büyüme sermaye birikiminin gerçekleşmesiyle sağlanır. Sermaye birikiminin kaynağını tasarruflar oluşturmaktadır. Tasarrufların yatırıma dönüşmesi ile birlikte ekonomik

büyüme de gerçekleşmiş olacaktır. Ricardo kapitalistlerin öncelikli amacının kâr sağlamak olduğunu ve bunun için sürekli üretimi artırma çabası içerisinde olduklarını vurgulamaktadır. Üretimi arttırmak amacıyla daha çok iş gücüne ihtiyaç olacak, bundan dolayı iş gücü talebi ücreti yükseltecek, ücretlerdeki yükselme ise nüfus artışına neden olacaktır. Sonuç olarak, tarımsal ürünlere yönelik talepte artış yaşanacak ve ekonomide büyüme gerçekleşecektir (Muratoğlu, 2011: 2).

Ricardo'ya göre emek ve sermaye açısından azalan verimler kanunu geçerliliğini korumaktadır. Ricardo büyüme konusunu incelemekten daha çok, uzun dönemde üretim faktörlerinin almakta olduğu payları hesaplamıştır. Bu yüzden Ricardo'nun büyüme teorisi onun gelir bölüşümü konusunda ortaya çıkardığı sonuçlarına dayanılarak açıklanmaktadır (Hiç, 1994: 36).

İkinci model Karl Marx'ın büyüme modelidir. Bu model emek değer teorisine dayanmaktadır. Marx emek değerini; "sabit sermaye (üretimde kullanılan sermaye), değişken sermaye (beşeri emek girdisi) ve artı değer (üretim süresince kullanılan emek ve sermayenin üstündeki aşırı değer)" şeklinde üçe ayırmaktadır (Küçükcalay, 2011: 385). Artı değer olduğunda, bütün girdiler değerinden daha düşük şekilde ödendiği için, emek girdisinin sömürüldüğü belirtilmektedir. Yani sermaye birikiminin sağlanmasıyla birlikte, üretimde sermaye birikimi çoğalacak ve beşeri sermayesi yüksek olan emek ile birlikte üretim yapılacaktır. Böylelikle emeğin üretim verimliliği artacak ve üretim daha az emek ile yapılacaktır, sonuç olarak emek talebi azalacaktır. Buradan, ekonomide işsizlik oranının yükselmesiyle toplam talep yetersizliğinden dolayı ekonomik ve sosyal krizlerin ortaya çıkacağı sonuçlarına ulaşılmaktadır (Parasız, 1999: 173).

Üçüncü olarak Keynes'in büyüme ile ilgili görüşlerine bakıldığında; Keynes, işsizlik, durgunluk ve enflasyona neden olan toplam yurtiçi üretimi ve satın alma miktarındaki değişiklikler üzerine yoğunlaşmaktadır. Keynes'e göre ekonomide eksik istihdam söz konusudur ve ekonominin bu durumdan kurtulabilmesi için, ekonominin durgunluk durumundan çıkması, yani toplam talebin artırılması gerekmektedir. Toplam talebin artırılması ile yatırım harcamaları artacak ve bu sayede ekonomide büyüme yaşanacaktır. Büyümenin hızlanması ile ekonomide tam istihdam dengesine doğru yaklaşılabilecektir (Arestis, Stephen ve Sawyer, 1999: 527-550). Keynes'in iktisat

politikasında öncelikli hedefi ekonomik büyümeden ziyade, ekonomideki durgunluk durumuna son vererek işsizliğin önüne geçmektir.

Dördüncü model, Harrod-Domar büyüme modelidir. Harrod (1939) ve Domar (1946) tarafından ayrı ayrı geliştirilmiş olup, Post Keynesyen büyüme modeli olarak da adlandırılmaktadır (Ayhan, 2008: 63). Modelin dikkat çeken özelliği, Keynes'in büyüme ile ilgili statik görüşlerinin, dinamik hale getirilmesidir. Modelde otonom yatırımlara yer verilmemiş, tüm yatırımların uyarılmış yatırımlar olduğu varsayılmıştır. Harrod-Domar büyüme modeli gelişmiş ekonomiler için oluşturulmuş olup, temel amacı; ekonomiyi işsizlik ve enflasyon ortamına sokmadan yürütebilmektir. Gelişmekte olan ülkelerdeki amaç, tek başına bu olmayıp, aynı zamanda ekonominin yeterli bir hızla büyümesi de önem taşımaktadır (Acar, 2002: 92).

Beşinci model Neo Klasik büyüme modelidir. Neo Klasik model Solow (1956) ve Swan (1956) tarafından geliştirilmiştir. Solow ve Swan, aynı yıllarda ancak birbirlerinden bağımsız iki farklı çalışma yayımlamışlardır. Teorinin temel varsayımları olarak; ölçeğe göre sabit getiri, sermayenin azalan marjinal verimliliği, teknolojinin dışsallığı, faktörler arası ikamenin söz konusu olması ve bağımsız bir yatırım fonksiyonunun bulunması gösterilmektedir (Kibritçioğlu, 1998: 214). Bu modele göre nüfus artışı ve teknolojik ilerleme, ekonomik büyümenin gerçek kaynağını meydana getirmektedir. Solow; iş gücünün içsel bir faktör olmadığını ve nüfus artışıyla birlikte artış gösterdiğini düşünmektedir. Çünkü milli gelir büyüme oranı, emek büyüme oranından etkilenmektedir. Sermaye stoku büyürken emek stoku artmazsa, sermayenin marjinal verimi ve milli gelir büyüme oranı azalarak sıfıra düşmektedir (Şahin, 1997a: 555). Solow emek ve sermayenin aynı oranlarda gerçekleşemeyeceğini belirterek modelini, "Cobb-Douglas üretim fonksiyonuna" dayandırarak açıklamaya çalışmıştır (Göktaş Yılmaz, 2005: 65).

Altıncı model ise İçsel Büyüme teorisidir. İçsel büyüme teorisinin öncülüğünü Romer ve Lucas yapmıştır. İçsel büyüme teorisinde, sermayenin hem fiziksel sermayeyi hem de beşeri sermayeyi kapsadığı kabul edilmektedir. Artış gösteren veya sabit verime dayalı bir üretim fonksiyonunu esas alan içsel büyüme kuramı, Neo Klasik kuramın aksine, dışsal olarak belirlenen teknolojiye, AR-GE ve beşeri sermayeyi dahil etmiştir. Böylece ekonomik büyüme sistem içindeki içsel faktörlere uyum sağlamaktadır

(Atamtürk, 2007). Lucas'a göre eğitim sektörüne yönelik yapılan yatırımlarla ortaya çıkan beşeri sermaye, ekonomik büyümeyi belirleyen temel faktörü oluşturmaktadır. Çünkü üretime yapılan yatırımlar ile birlikte üretimde verim artmaktadır. Modele göre eğitimin yarattığı olumlu dışsallıklardan dolayı, büyüme sürecinde azalan verimler kanununun işleme durmaktadır. Bu nedenle ekonomide tasarruf eğilimi yükselirse, hemen ardından sermaye stoku ve büyüme hızı yükselecektir (Unay, 1999: 413).

Genel olarak ekonomik büyüme, klasik iktisatçıların ortaya koyduğu büyüme teorilerinden, 1980'li yıllarda ortaya çıkan içsel büyüme teorilerine kadar farklı model, yöntem ve teoriler çerçevesi içerisinde incelenmiş olup, ekonomik büyümenin nasıl gerçekleştirileceğine yönelik soruların cevapları aranmıştır. Emek, oluşturulan tüm modeller için yükselen bir değere sahip olurken, teknoloji, özellikle Neo-Klasik büyüme teorisine kadar önemi kabul edilmesine rağmen, üzerinde yeteri kadar durulmayan bir değişken olarak modellerde yer verilmiştir (Kar ve Ağır, 2003: 184).

2. İSTİHDAM VE İŞSİZLİK KAVRAMI

İstihdam, işgücü piyasası ve ekonominin geneli için oldukça önemli bir kavramdır. "İşgücünün çalışanlar kısmını ifade etmekte olan istihdam, üretim sürecinin sonucu olarak meydana gelmektedir". Üretim süreci içerisinde, bireylerin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için üretim faktörlerini bir araya getirerek mal ve hizmet elde etmeye çalışan girişimci, emeği de üretim faktörü olarak değerlendirmekte, ondan faydalanmakta ve ortaya çıkan değerden kendisine bir pay ayırmaktadır (Murat ve Eser, 2013: 94).

İşsizlik, ekonominin yapısı ne olursa olsun, gelişmiş veya gelişmekte olan bütün ülkeler için büyük problem yaratmaktadır. İşsizliğin artık sadece ekonomik boyutunun değil, sosyal boyutunun da önem teşkil ettiği kabul görmektedir.

Bir ülkede sahip olunan toplam emek arzının tamamının istihdam edilmesi, şüphesiz gerçekleşmesi çok da mümkün olmayan bir durumdur. Genellikle ekonomilerde gerçekleşen istihdam düzeyi, toplam işgücünden daha az gerçekleşmektedir. Bu nedenden dolayı da nüfusun ve bununla birlikte işgücünün arttığı ülkede, tam istihdamın hedeflenmesi gerekmektedir (Zaim, 1997: 145).

Yüksek oranda nüfus artışı, sermaye birikiminin yetersizliği, kamu ve özel sektör yatırımlarının beklenen düzeyde arttırılamaması, yabancı sermaye eksikliği, mesleki eğitim ile işgücü piyasası arasındaki uyumsuzluk, hızlı teknolojik gelişmeler, vb. nedenlerden dolayı işsizlik sorununun boyutları her geçen gün artmaktadır (Kanca, 2012: 2).

2.1. İstihdamın Tanımı

İstihdam; “ülkenin sahip olduğu üretim faktörlerini yani emek, toprak ve sermaye kapasitesinin, bir yıllık dönem içerisinde kullanılma derecesi” olarak ifade edilmektedir. İşgücü arzı ile talebi arasındaki ilişkiler, çeşitli istihdam kavramlarını ortaya çıkarmaktadır. Bunlar eksik istihdam, tam istihdam ve aşırı istihdamdır.

Tam istihdam; “üretim faktörlerinin tamamının en uygun ve doğru şekilde kullanılarak üretim sürecine dahil edilmesini” ifade etmektedir (Aren, 2008: 27). Tam istihdamın sağlanması ve devam ettirilebilmesi, istihdam hacminin sürekli olarak genişletilmesiyle gerçekleşebilmektedir. Bir ülke tam istihdam durumunu sağlamışsa, belirli bir teknoloji seviyesinde meydana getirdiği mal ve hizmetleri en yüksek miktarda üretmiş olduğu söylenebilmektedir. Bu durumun yaşandığı ülkede üretim faktörlerinin tamamı üretimde kullanılmıştır (Kamacı, 2016: 16).

Eksik istihdam, “ekonomide var olan üretim faktörlerinin tam olarak kullanılamaması ve emek arzının fazlalığının yanında, talep yetersizliğinden kaynaklanan işsiz kalma durumu” olarak ifade edilebilmektedir (Türkbal, 2005: 382).

Aşırı istihdam, “ekonomide tüm üretim faktörleri özellikle de emek tam çalışma halinde bulunduğu halde, yine de karşılanamayan taleplerin bulunması durumuna” aşırı istihdam adı verilmektedir. Emek arzının, emek talebi karşısında yetersiz kalma durumunu göstermektedir (Eyüboğlu, 2003: 12).

2.2 İstihdam Teorileri

Bu bölümde, iktisat teorisi içinde yer alan Klasik Teori’de İstihdam ve Modern İstihdam teorisi ele alınacaktır

2.2.1. Klasik İstihdam Teorisi

Klasik İktisat Teorisi, temel olarak ekonomik birimlerin akılcı davrandığı, ekonominin tam istihdam dengesini kendiliğinden gerçekleştirdiği, fiyat – ücret - faiz oranlarının esnek olduğu ve paranın nötr oluşu varsayımları üzerine kurulmuştur. Emek arzının fazlalığı, ücret haddini, sermaye arzının fazlalığı da faiz haddini azalttıkça girişimciler emek ve sermayenin fazlasını rahatça kullanabilecekler ve işsiz diye bir durum olmayacaktır (Aren, 2008: 54). Klasikler bu varsayımlarını güçlendirebilmek için Faiz Teorisi, Ücret Teorisi, Mahreçler Yasası ve Klasik Fiyat Teorisini geliştirmişlerdir (Berber, 2006: 88).

J. B. Say tarafından ortaya koyulan ve her arz kendi talebini yaratır şeklinde özetlenen Mahreçler Yasası (diğer adıyla Say Kanunu), bir dönemde üretilen mal ve hizmetlerin satışından elde edilen getirilerin, üretim faktörleri sahipleri arasında paylaşıldığını ve yaratılan tüm gelirin, geçerli dönem içerisinde üretilen mal ve hizmetlerin satın alınmasında kullanıldığını ifade eder (Yıldırım ve Karaman, 2001: 125). Yani bu yasaya göre ekonomide üretilen mal ve hizmetler, yine bu mal ve hizmetlere olan talebe eşittir. Çünkü bu yasaya göre üretim, ürünlerin satılabilmesi için gerekli olan satın alma gücünü de yaratmaktadır. Ancak gelir sağlayan bireylerin, gelirlerin tamamını geçerli dönemde tüketmedikleri varsayıldığında Mahreçler Yasası, ekonominin çalışmasını açıklamada yetersiz kalmaktadır. Bu durum ise “Klasik Faiz Teorisi” ile telafi edilmektedir.

Klasiklere göre faiz, bugünkü tüketimden vazgeçmenin yani tasarrufta bulunmanın bedelidir. Klasik Faiz Teorisine göre; tasarruf oranı, faiz oranına karşı esnektir (Yıldırım ve Karaman, 2001: 125). Yani tasarruf oranı, faiz oranına bağlı olarak değişim göstermektedir. Buna göre faiz oranları yükseldiğinde tasarruf miktarı artarken, faiz oranları düştüğünde ise tasarruf miktarı azalmaktadır. Tasarruf oranı ile faiz oranı arasında doğru yönlü bir ilişki varken, yatırımlar ile faiz oranı arasında ters yönlü bir ilişki söz konusudur. Dolayısıyla faiz oranı yükseldiğinde yatırımlar azalmaktayken, faiz oranı düştüğünde ise yatırımlar artmaktadır.

Ücret teorisi, klasik iktisatçıların istihdam ile ilgili görüşlerinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu teoride işgücü piyasaları, mal piyasaları gibi düşünülmüştür. Emek

arz ve talebinin kesiştiği noktada, ücret ve istihdam düzeyi belirlenmektedir. Tam istihdam seviyesi sayılan bu ücret düzeyinde, isteyen herkesin iş bulabileceği kabul edilmiştir. J. S. Mill emek arzı belirleyicisinin nüfus olduğunu, nüfus artışının, emek arzını arttırarak işsizliğe yol açtığını ve ücret düzeyini azalttığını belirtmektedir (Berber, 2006: 96). Ayrıca ücretler maliyetlere dahil edildiğinden, ücretlerin azalması, fiyatları da azaltmakta, bu azalış mallara olan talebi arttırmaktadır. Talep artışıyla işsizler de yeniden işe başlamakta ve istihdam hacmi genişlemektedir (Türkbal, 2005: 386).

2.2.2. Modern İstihdam Teorisi

Modern istihdam Teorisi İngiliz iktisatçı John Maynard Keynes'in 1936 yılında yayınlanan "İstihdam, Para ve Faizin Genel Teorisi" adlı kitapta geliştirdiği analizdir. Keynes Genel Teoride, bir ekonominin işleyişini sektör ve piyasa kavramları temelinde incelemiştir. Piyasa mekanizmasının kendiliğinden tam istihdamı sağlayamayacağı, sağlasa bile bunun tesadüfen gerçekleşeceği ve kalıcı olmayacağını ifade etmiştir. Ayrıca tam istihdamın istisnai bir durum olduğunu ekonomide genel olarak eksik istihdam olduğunu ileri sürmüştür (Küçükkalay, 2011: 317-332).

Esasları Keynes tarafından ortaya koyulan teori, Klasik İstihdam teorisinin aksine, ekonominin işgücü piyasasında olduğu gibi, kendiliğinden dengeye gelmediğini, bu yüzden devletin müdahaleci iktisat politikaları uygulaması gerektiğini söylemektedir (Savaş, 2007: 756).

Keynes, teoriye önemli kavramlar kazandırmıştır. Bunlar; milli ekonomide istihdam düzeyini tespit eden Toplam Talep ve Toplam Arz kavramlarıdır. Bu iki kavram arasında, daha çok toplam talep üzerinde durmuş, toplam arzı ise veri olarak incelemeye almıştır (Dirimtekin, 1981: 206). Keynes'in kazandırdığı bir başka önemli kavram ise Efektif Talep kavramıdır. Efektif talep, "toplumda farklı mal ve hizmetleri satın alabilmek amacıyla fiilen harcanan paranın miktarıdır ve bu miktar o toplumda elde edilen gelirlerin toplamına yani milli gelire eşit olacaktır". Keynes'in iktisada kazandırdığı istihdam teorisini aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür (Üstünel, 1990: 190):

İstihdam Seviyesi = Efektif Talep = Milli Gelir = Milli Hasıla = Tüketim Mallarına Yapılan Harcamalar + Yatırım Mallarına Yapılan Harcamalar

Keynes'in oluşturduğu istihdam teorisi, 1970'li yıllara kadar dünya genelinde kabul görmüştür. Ancak 1980'li yıllara gelindiğinde gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan ekonomik problemler Keynesyen Teori ile çözülememiştir (Akad, 2012: 41).

2.3. İşsizliğin Tanımı

Çalışma gücüne sahip ve çalışmak isteyen, fakat geçerli ücret ve çalışma koşullarında iş bulamayan kimselere işsiz denilmektedir. İşsizliğin diğer bir tanımına göre ise, "bireyin mevcut bir işinin olmaması ve iş aramasına rağmen bulamamasıdır" (Luebker, 2008: 9). Emek arzının emek talebinden daha fazla olması ya da emek talebinin emek arzını karşılamada yetersiz kalması durumunda, işsizlik ortaya çıkmaktadır.

Türkiye İş Kurumu'nca yapılan tanımlamaya göre; kurum kayıtlarında iş bekleyenlerden (kayıtlı işgücü) sadece belirli bir iş yerinde çalışma arzusunda olanlar ve diğer iş yerlerinde var olan imkanları kabul etmeyeceklerini bildirenler, bir iş varken koşulları daha elverişli olanlara geçmeyi isteyenleri ve emekli olup iş arayanları ay sonlarında çıkartılarak geriye kalan kısımdaki kişilere işsiz denilmektedir (Aktürk, 1999: 190).

2.4. İşsizlik Çeşitleri

İşsizliği ortaya çıkış nedenlerine göre sınıflandırılmak mümkündür. Bunlar;

- Friksiyonel İşsizlik
- Yapısal İşsizlik
- Eksik Talep İşsizliği
- Mevsimlik İşsizlik
- Teknolojik İşsizlik
- İradi ve Gayri İradi İşsizlik
- Açık ve Gizli İşsizliktir.

2.4.1. Friksiyonel İşsizlik

Bu işsizlik türü, kısmen istemli kısmen de istemsizdir. İş ve yer değiştirmeler gibi geçici nedenlere dayanır ve ekonominin tümünü etkilemez.

Friksiyonel işsizlik, çalışmakta olan bireyin mevcut işinden ayrılıp, yeni iş ararken ya da herhangi bir sebepten dolayı işgücü piyasasına yeni girmiş olan bireyin, iş aradığı bir durumda meydana gelen işsizliktir. Üniversiteyi yeni bitiren bir genç, iş aramaya başlayınca bu işsizlik türü oluşmaktadır. Friksiyonel işsizliğin diğer bir ismi ise arazi (geçici) işsizliktir (Kanca, 2012: 3).

2.4.2. Yapısal İşsizlik

Ekonominin yapısal özelliklerinden ve talep yapısındaki değişimlerden kaynaklanan işsizlik türüdür. İşgücünün coğrafik-sektörel ve niteliksel birleşiminin tercihlerdeki (talep) ve teknolojideki değişimlere hemen uyum sağlayamaması sonucu, çalışanların bir kısmının işlerini kaybetmelerinin neden olduğu işsizliktir. Yapısal işsizlik durumu içerisinde olan bireylerin yaşadıkları bölgeyi değiştirmek, bilgi ve becerilerini geliştirip, teknolojik gelişmeye uygun yeni beceriler elde etme yoluyla iş bulmaları, friksiyonel işsizlerin iş bulmalarına oranla daha uzun sürede gerçekleşmektedir (Ünsal, 2013: 110).

Ekonomide istihdam edilebilen emek miktarı, mevcut donanım ve kaynakların meşgul edeceği emek miktarından daha fazla ise, yapısal işsizlikten söz edilir. Sermaye yetersizliğinden kaynaklanan bu işsizlik türü ekseriyetle az gelişmiş ülkelerde görülmektedir (Ülgener, 1991: 117). Bazı bölgelerde üretilen mallara olan talepteki azalmayla birlikte, buralarda çalışanlar işsiz kalabilirler. Aynı şekilde teknolojik gelişme sonucunda, ileri olmayan teknoloji kullanarak üretimi gerçekleştiren kesimlerin mallarına olan talep azalmaktadır. Bu kesimler modern teknolojiyi kullanan kesimle rekabet edemez hale gelmekte ve çalışanlar işsiz kalmaktadırlar.

2.4.3. Eksik Talep İşsizliği

Ekonomi sürekli büyüme halinde olmayıp, devresel olarak yaşanan dalgalanmalar sonucunda bazı dönemlerde daralmalar görülebilmektedir. Büyüme sürecinde olan ekonomilerde mal ve hizmet talepleri artarken, durgunluk içerisinde olan ekonomilerde mal ve hizmet taleplerinde daralma meydana gelmektedir.

Talepteki daralma nedeniyle işgücü talebinde azalma görülmektedir. Bu koşullarda geçerli ücret üzerinden çalışmak isteyen bireylerin tamamına istihdam

imkanının sağlanamaması durumu eksik talep işsizliği olarak adlandırılmaktadır. Bunun sonucu olarak da ekonominin canlandığı dönemde işsizlik azalmaktadır.

2.4.4. Mevsimlik İşsizlik

Ekonomik etkinlikler, mevsimlik dalgalanmalar gösterebilmektedir. Çalışma koşullarının iyi olduğu mevsimlerde, istihdam düzeyi de yükselmektedir. Mevsimlik işsizlik daha belirgin olarak tarım sektöründe görülmektedir. Mevsimlik işsizlik gelişmekte olan ülkelerde inşaat ve tarım sektörlerinde oluşmakta, kış döneminde yaz dönemine kıyasla daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir (Kamacı, 2016: 18). Yine aynı şekilde inşaat ve turizm sektörlerinde de mevsime bağlı işsizlik görülebilmektedir.

2.4.5. Teknolojik İşsizlik

Teknolojik işsizlik; “yeni tekniklerin, makinelerin kullanılması ve böylece insan gücünün yerini makinelerin almasıdır”. Yeni teknolojinin üretimi arttırarak burada çalışanların işsiz kalmasına neden olurken, diğer sektörlerde emek kayması da görülmektedir. Bu nedenle teknolojik işsizliğe aynı zamanda yapısal işsizlik de denir. Teknolojik gelişme sonucu ortaya çıkan işsizlik sürekli (Kanca, 2012: 3).

2.4.6. İradi ve Gayri İradi İşsizlik

İradi işsizlik, işçinin geçerli ücretlerle çalışma koşullarını kendi yeteneğine uygun görmediği işte çalışmak istememesinden kaynaklanmaktadır. Yani kişi, isteyerek işsiz kalmaktadır. İradi işsizlik genellikle geçicidir (Başterzi, 1996: 29).

Gayri iradi işsizlikte de kişiler piyasada geçerli ücret düzeyine razı olsalar bile iş bulamamaktadırlar. Klasikler, gayri iradi işsizliğin varlığını kabul etmemişler ve bireylerin piyasada geçerli ücreti kabul ettiklerinde bu işsizliğin ortadan kalkacağını ifade etmişlerdir. İşsizliğin gayri iradi olduğunu Keynes kabul etmektedir. Ayrıca Keynes gayri iradi işsizliğin talep yetersizliğinden kaynaklandığını da öne sürmüştür (Pekin, 2007: 107).

2.4.7. Açık ve Gizli İşsizlik

Açık işsizlik, para kazanmak veya geçimini sağlamak istediği halde, yapacak bir işi olmayanların içinde bulunduğu durumdur. Açık işsizlik, kişinin kendi iradesi dışında ortaya çıkmaktadır (Andaç, 1991: 27).

Gizli işsizlik, ekonomide üretime dahil olduğu halde marjinal fiziki ürünü sıfır olan işçilerin bulunması durumunda ortaya çıkan işsizlik türüdür. Gizli işsizlikte üretim faktörlerinin üretime herhangi bir katkısı olmamaktadır. Az gelişmiş ülkelerin tarım sektörlerinde daha fazla görülen gizli işsizlik fiziki çalışma imkanlarının yetersiz olmasından dolayı ortaya çıkmaktadır Ülkemizde, tarım ve kamu sektöründe yaygın bir gizli işsizlik durumu söz konusudur (Koray ve Topçuoğlu, 1995: 92).

3. BÜYÜME VE İSTİHDAM İLİŞKİSİ

İktisatta uzun yıllardır, büyüme ve istihdam arasında doğrusal bir ilişki bulunduğu düşünülmüştür. Ancak zamanla, bu iki değişken arasındaki doğrusal ilişki sürmesine rağmen, eş zamanlı hareket etmedikleri farkedilmiştir. Yani, büyüme ve istihdam arasındaki ilişki, zamanla karmaşık bir hale gelmiş, değişkenler arasında ne düzenli ne de kararlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir (Logeay ve Volz, 2001: 50).

Büyümenin reel GSYH artışı olarak tanımlaması yapıldığında, büyüme kaynaklarının içerisinde emeğin de yer almasından dolayı, büyüme ile istihdam arasında daha ilk aşamada tanımlamadan kaynaklanan bir ilişki kurulabilmektedir. Ekonomilerde büyüme yaşandığında istihdamın artması yada aksi yönde büyüme düştüğünde istihdamın da azalması beklenmektedir (Kart, 2016: 34).

İstihdam artışı, büyümenin önemli kaynaklarından bir tanesidir ve olağanüstü durumlar yaşanmadığı müddetçe, istihdamda oluşan yükselmelerin büyümeyi arttırması beklenilmektedir.

Büyüme ile istihdam kavramları arasında, makro ekonomik bir ilişki olduğu kabul edilmektedir. Aralarında pozitif yönlü bir ilişkinin olmasına yönelik bilgiler, son yıllarda yaşanan ekonomik gelişmelerden dolayı, artık pek doğru bulunmamaktadır. Büyümenin gerçekleşmesiyle birlikte, artık istihdam artmamaktadır. Bu nedenle de, istihdamsız büyüme yada istihdam yaratmayan büyüme, günümüzde çok tartışılan bir

konu haline gelmiştir (Kart, 2016: 39-40). İstihdam yaratmayan büyüme, ekonomide büyümenin gerçekleşmesine rağmen bu durumun istihdamı arttırmaması yada büyümenin istihdamda beklenen artışı sağlayamaması durumudur (Timur ve Doğan, 2015: 236). Bunun birçok nedeni olabilmektedir.

3.1. İstihdam Yaratmayan Büyümenin Nedenleri

Ekonomik büyümeyle beraber, istihdamın artarak işsizliğin gerileyeceği düşünülürken, bunun gerçekleşmemesi karmaşık bir durumdur. Karmaşıklık, çok sayıda faktörün bir araya gelmesinden dolayı olmaktadır. Büyümenin istihdam yaratmasını engelleyen birden çok faktör ileri sürülebilmektedir. Bunlardan bazıları bu bölümde kısaca açıklanacaktır.

Emek verimliliğindeki yükselme, istihdamsız büyümenin en önemli nedenlerinden biridir. Üretim sürecinde emek kullanımında meydana gelen artış, büyümeyi gerçekleştirdiği gibi, emeğin verimliliğinin artışı da, çıktıda sağlanan artışın ölçüsünde büyümeye neden olmaktadır. Bundan dolayı büyümenin istihdam sağlaması ile, emek verimliliği artışı arasında ters yönlü bir ilişki bulunmakta olup, verimlilik ne kadar yüksek olursa, istihdam artışı da o kadar düşük olacaktır (Saraçoğlu ve Suiçmez, 2008: 104).

Sahip olunan nüfus yapısı, ülkelerin büyüme ve istihdam ilişkisi ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. Eğitim durumu, cinsiyet ve yaş aralığı gibi hususlar, nüfusun yapısını belirlemektedir. Nüfus yapısı genç ve etkin olan ülkelerde, çalışan nüfusunda fazla olduğu söylenebilmektedir. Büyüme oranları yüksek olan ülkede, eğer nitelikli işgücü varsa, istihdam edilebilmesi için imkanlarda fazla olmaktadır. Çünkü, teknolojinin ilerlemesiyle birlikte, işgücünde nitelikli olana yönelik talep artmıştır. Açıklananların aksine oluşan durumda ise, büyümenin istihdama olan katkısı beklentileri karşılayamamaktadır (Kara ve Duruel, 2005: 367-396).

Yeni işçi istihdam etmek yerine, mevcut çalışanı daha uzun süre çalıştırmak da, büyümenin istihdam yaratmama nedeni olmaktadır. Yani uzun çalışma süresi, büyümenin istihdam yaratmasını engellemektedir (Kart, 2016: 44). Yeni işçi istihdam etmek, yeni maliyetlere sebep olmaktadır. Bu nedenden dolayı, işverenler mevcut çalışanı daha fazla çalıştırarak mesai ücretini ödemeyi, yeni işçinin neden olduğu

maliyete tercih etmektedirler. Ekonomik anlamda büyüme gerçekleşirken, istihdam yaratılamamaktadır.

İşgücü maliyetlerinin yüksek olması da, büyüme ve istihdam ilişkisinde oldukça önemli olmaktadır. Özel sektör işgücü talebini belirlerken, işgücü maliyetini ve büyüme oranını göz önünde bulundurmaktadır. Yüksek maliyetler işverenlerin sermaye yoğun yatırımlara ağırlık vermelerine, yada işlemede bulunan işçiyi daha uzun süre çalıştırmalarına neden olmaktadır.

İstihdam yaratmayan büyümenin nedenlerinden bir diğeri, kayıt dışı istihdamdır. Özel sektörde emek piyasası; toplu iş sözleşmelerini gerçekleştiren “sendikalı kesim”, asgari ücretin geçerli olduğu “ara bölge” ve “kayıt dışı kesim” olarak üçlü bir yapı içerisinde işlemektedir (İşveren Dergisi, 2002: 22). Kayıt dışı istihdam, genellikle emek istihdamında ki vergisel faktörler ve emek piyasasına yönelik düzenlemeler nedeniyle oluşmaktadır (Karaaslan, 2010: 8).

Tarımsal istihdamın çözülmesi, istihdam yaratmayan büyümenin bir diğer nedenidir. Tarımsal nüfus ve istihdamın, toplam nüfus içerisindeki payı, son yıllarda azalmasına rağmen hala yüksek düzeydedir. Dünya nüfusunun artması, su kıtlığı, iklimde yaşanan değişiklikler ve son yaşanan ekonomik krizler nedeniyle gıdaya olan ihtiyacın artması, tarım sektörünü daha da önemli hale getirmektedir. Kırsal kesimde eksik istihdamın arasında bulunan nüfus, kentlere göç etmeye mecbur bırakılmakta ve bu durum işsizliğin daha da artmasına neden olmaktadır. İlk başta, nüfus artışının yaşanmasıyla birlikte, tarım istihdamında artış gerçekleşmektedir. Fakat tarım dışı istihdam daha hızlı artış gösterdiğinden, kırdan kente göç hız kazanmakta ve tarımın payı giderek azalmaktadır. İkinci aşamaya gelindiğinde, makineleşmeye bağlı olarak, tarımda istihdam azalmaya başlamaktadır (Akad, 2012: 89).

İş aramada etkin olamama durumu, büyümenin beklenildiği kadar istihdam yaratmamasının bir diğer nedenidir. İşgücü talep edenlerle iş arayanların, doğru koşullar altında buluşmalarının sağlanamaması, bu duruma neden olmaktadır. İşverenler yeni işçi bulamadıkları durumda ellerindeki mevcut işçiyi daha fazla çalıştırma yolunu seçmektedirler. Sonuçta büyüme sağlanacak, ancak istihdam arttırılamamış olacaktır.

Sektörler arasındaki farklar da, büyümenin istihdam yaratmamasının diğer bir nedenidir. Sektörlerden bazıları daha emek yoğun olarak çalışmaktadırlar. Bu sektörlerde meydana gelen büyüme, emek yoğun sektör olmalarından dolayı istihdamı arttırırken, işsizlik oranını ise düşürmektedir. Bu açıdan bakıldığında emek yoğun çalışan sektörlerin, toplam üretim içindeki payı ne kadar düşük olursa, büyüme o kadar az istihdam yaratmaktadır (Kara ve Duruel, 2005: 389-392).

Ülkelerin uyguladıkları bazı politikalar da, istihdamın önünde engel oluşturabilmektedir. Bilhassa fiyat istikrarını ön plana alan politikalarda öncelikli amaç, işsizliği azaltıp, istihdamı arttırmak değil, fiyat istikrarını sağlamaktır. Dolayısıyla, istihdam yaratmayan büyüme durumu oluşabilmektedir.

Yukarıda açıklanan ve bunlara dahil edilebilecek farklı nedenler, ekonomik büyümenin, istihdam yaratma durumunun araştırılmasına neden olmuştur. Elbette istihdam yaratmayan büyüme olgusu, ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilmektedir. Ayrıca istihdamsız büyüme nedenlerinin, yer ve zaman farklılıklarından dolayı her şartta geçerli olmadıkları göz önünde bulundurulmalıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE EKONOMİK BÜYÜME, İSTİHDAM VE İŞSİZLİKTEKİ GELİŞMELER

Ekonomik büyüme ve istihdam ilişkisinin incelenmesi amacıyla analize geçmeden önce, dünyada ve Türkiye'deki göstergelerini karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi, bu konuya ilişkin saptamalarla bir ön değerlendirme yapılması yararlı olacaktır. Bu bölümde, çalışmayla ilgili olan değişkenler, Dünya Bankası'nın gelire göre ülke sınıflandırması kapsamında incelenecektir. Bu doğrultuda ilgili ülkeler, ulaşılabilen veriler yardımıyla önce ekonomik büyüme daha sonrada istihdam ve işsizlik göstergeleri açısından değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

1. DÜNYA BANKASI'NA GÖRE ÜLKELERİN SINIFLANDIRILMASI

Dünya Bankası ekonomileri gelişmişlik düzeyleri açısından inceleyebilmek için üç grupta toplamaktadır. Dünya Bankası söz konusu olan sınıflandırmayı gerçekleştirirken ülkelerin kişi başına GSMH seviyelerini kullanmakta ve hesaplamalarını "Atlas Metodu"¹ yardımıyla yapmaktadır. Bu yöntemin kullanılmasıyla döviz kurlarında oluşan dalgalanmaların kişi başı GSMH seviyelerindeki etkileri belli miktarlarda azaltılmaya çalışılmaktadır. Dünya Bankasının 2017 yılı verilerine göre; kişi başına GSMH düzeyi 995\$ veya daha düşük olan ülkeler düşük gelirli, 996\$ ile 12.055\$ aralığında olan ülkeler orta gelirli (996\$-3.895\$ arası alt orta gelirli, 3.896\$-12.055\$ arası üst orta gelirli) ve kişi başına GSMH düzeyi 12.056\$' dan daha fazla olan ülkeler ise yüksek gelirli ülkeler olarak sınıflandırılmaktadır (World Bank, 2019).

¹ Atlas Metodu: "Ulusal para birimiyle hesaplanan kişi başı GSMH rakamlarının son üç yılın döviz kuru ortalamaları kullanılarak Amerikan Doları cinsinden ifade edilmesi esasına dayanmaktadır".

Tablo 2.1. Dünya Bankası Kişi Başına GSMH Düzeyleri Bakımından Ülke Ekonomileri Sınıflandırması

Ekonomiler	Kişi Başına Yıllık GSMH
Düşük Gelirli Ekonomiler	995\$ ve daha düşük
Orta Gelirli Ekonomiler	996\$-12.055\$ arası
Alt Orta Gelirli Ekonomiler	996\$-3.985\$ arası
Üst Orta Gelirli Ekonomiler	3.986\$-12.055\$ arası
Yüksek Gelirli Ekonomiler	12.056\$ ve üzeri

Kaynak: World Bank, Country Classification, 2019.

Dünya Bankasının yapmış olduğu sınıflandırmada 2017 yılı verilerine göre Dünyadaki 218 ülkeden 34'ü düşük gelirli grubunda, 47'si alt orta gelir, 56'sı üst orta gelir grubunda, 81'i ise yüksek gelirli ekonomiler grubunda yer almaktadır. Türkiye 10.930\$'lık kişi başı GSMH'si ile üst orta gelir grubunda yer almaktadır (World Bank, 2019).

2. EKONOMİK BÜYÜMEDEKİ GELİŞMELER (2008-2017)

Her ülkenin ekonomi politikalarının esas amaçlarından birini teşkil eden ekonomik büyüme, toplam GSYH ve kişi başına düşen GSYH'daki artış olarak ortaya çıkmaktadır. Ekonomide hakim olan konjonktür çerçevesinde, ülkelerin ekonomik anlamda bazen büyüme bazen de küçülme göstermeleri söz konusu olabilmektedir. Çalışmanın bu kısmında, gelire göre sınıflandırılan ülkelerde ekonomik büyümenin yıllar itibariyle izlediği seyir, toplam GSYH çerçevesinde incelenecektir.

2.1. Yüksek Gelirli Ülkelerde Ekonomik Büyüme

Ekonomik büyümenin göstergesi olan GSYH değerlerinin 2008-2017 yılları arasında izlediği seyir Tablo 2.2'de gösterilmektedir. Tablo incelendiğinde, yüksek gelir kapsamında seçilen ülkelerde 2008-2009 aralığında Küresel Finans Krizi'nin etkileri, genel itibariyle ekonomik küçülme olarak görülmektedir. 2017 yılı için en yüksek büyüme oranına sahip ülke Hollanda'dır. Ayrıca İspanya, Lüksemburg ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'de nispeten yüksek büyüme oranlarına sahiptir. İtalya büyük ve gelişmiş bir ekonomiye sahip olsa da, ekonomik durgunluk, politik istikrarsızlık gibi nedenlerden dolayı, incelenen dönemlerde, büyüme oranları düşük düzeylerde seyretmektedir. Yakın dönemde Avustralya'nın ekonomik büyümesindeki en önemli

risk, küresel ekonominin içinde bulunduğu belirsizliktir. Gelişmiş ülkelerin resesyona girmesi durumunda, Avustralya'nın diğer ülkelerle ilişkileri sekteye uğrayacak ve genel anlamda ekonomide meydana gelebilecek bir yavaşlamanın Avustralya ekonomisinde de görülmesi kaçınılmaz olacaktır. Nitekim 2017 yılında büyüme oranının %1,9'a gerilemesiyle bu durum gerçekleşmiştir.

Tablo 2.2. Yüksek Gelirli Ülkelerde GSYH Büyüme Oranları (%), (2008-2017)

Ülkeler	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Avustralya	3,65	1,92	2,05	2,45	3,89	2,63	2,55	2,35	2,82	1,95
Belçika	0,78	-2,25	2,74	1,79	0,23	0,20	1,29	1,42	1,41	1,72
Danimarka	-0,51	-4,90	1,87	1,33	0,22	0,93	1,61	1,60	1,96	2,24
Almanya	1,08	-5,61	4,07	3,66	0,49	0,48	1,92	1,74	1,94	2,22
İtalya	-1,05	-5,48	1,68	0,57	-2,81	-1,72	0,11	0,95	0,85	1,50
Lüksemburg	-1,27	-4,35	4,86	2,53	-0,35	3,65	5,77	2,86	3,08	2,29
Hollanda	1,69	-3,76	1,40	1,66	-1,05	-0,19	1,41	2,26	2,20	3,16
İspanya	1,11	-3,57	0,01	-0,99	-2,92	-1,70	1,37	3,43	3,27	3,05
İsviçre	2,15	-2,22	3,00	1,69	1,00	1,85	2,44	1,22	1,37	1,08
ABD	-0,29	-2,77	2,53	1,60	2,22	1,67	2,56	2,86	1,48	2,27

Kaynak: World Bank, Data Bank, 2019.

2.2. Orta Gelirli Ülkelerde Ekonomik Büyüme

Orta gelirli ülkelerin büyüme oranlarının, 2008-2017 yılları arasında izlediği seyir Tablo 2.3'de gösterilmektedir. Tabloda yer alan ülkeler, alt orta gelirli ve üst orta gelirli ülkelere bölünmektedir. İlk beş ülke, üst orta gelirli, son beş ülke ise alt orta gelirli ülkelerdir. Kriz nedeniyle sıkıntılı geçen 2009 yılında GSYH'sı en çok büyüme gösteren ülke Azerbaycan olmuştur. Azerbaycan'ın 2010 yılından itibaren büyüme oranında azalma kaydedilmiş, 2013 yılına gelindiğinde ise %5,8 oranında büyüme gerçekleşmiştir. Bu yılda büyüme oranında artış olmasının altında yatan temel sebep madencilik sektörünün yeniden yükselmeye başlamasıdır (Serhat Kalkınma Ajansı, 2016: 25). Hindistan son dönemlerde dünyanın hızla büyüyen ve dikkat çeken ekonomilerinden birisidir. 2010 yılında %10 düzeyinde büyüme oranının gerçekleşmesinin ardından, sonraki iki yıl içerisinde azalma trendi içerisine girse de, 2013 yılından itibaren yeniden ivme kazanan Hint ekonomisi, 2017 yılı itibariyle %6,68 oranında büyüme gerçekleştirmiştir. Bilgi teknolojileri üretiminde dünyada önemli bir yere sahip olan Bangladeş ekonomisi, 2017 yılında %7,28'lik büyüme oranına ulaşmıştır. Kosova'nın ise yıllar itibariyle istikrarlı bir büyümeye sahip olduğu görülmektedir. Ancak, ülke ekonomisinin küçüklüğü ve genç nüfusu dikkate

alındığında, ekonomik büyüme oranının pek de yeterli olmadığı sonucuna varılabilmektedir.

Tablo 2.3. Orta Gelirli Ülkelerde GSYH Büyüme Oranları (%), (2008-2017)

Ülkeler	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Türkiye	0,84	-4,70	8,48	11,11	4,78	8,49	5,16	6,08	3,18	7,44
Romanya	8,25	-5,91	-2,81	2,00	2,07	3,51	3,41	3,87	4,80	7,25
Arnavutluk	7,5	3,35	3,71	2,55	1,42	1	1,77	2,22	3,35	3,83
Azerbaycan	10,7	9,41	4,85	0,06	2,2	5,79	2	1,1	-3,10	0,09
Brezilya	5,09	-0,12	7,54	3,98	1,93	3,01	0,50	-3,54	-3,46	0,97
Bangladeş	6,01	5,04	5,57	6,46	6,52	6,01	6,06	6,55	7,11	7,28
Hindistan	3,89	8,47	10,25	6,63	5,45	6,38	7,41	8,15	7,11	6,68
Kenya	0,23	3,30	8,40	6,10	4,56	5,87	5,35	5,71	5,86	4,87
Kosova	2,64	3,34	3,30	4,81	2,89	3,43	1,19	4,09	4,05	4,22
Moritanya	1,07	-1,04	4,77	4,70	5,79	6,09	5,57	1,4	2	3,50

Kaynak: World Bank, Data Bank, 2019.

2.3. Düşük Gelirli Ülkelerde Ekonomik Büyüme

Düşük gelirli ülkelerde büyüme oranlarının izlediği seyir, Tablo 2.4’de yer almaktadır.

Tablo 2.4. Düşük Gelirli Ülkelerde GSYH Büyüme Oranları (%), (2008-2017)

Ülkeler	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Afganistan	3,92	21,39	14,36	0,42	12,75	5,60	2,72	1,45	2,26	2,66
Benin	4,88	2,32	2,11	2,96	4,81	7,18	6,35	2,09	3,96	5,83
Uganda	8,70	6,80	5,63	9,39	3,83	3,58	5,10	5,18	4,78	3,86
Senegal	4,05	2,09	3,56	1,45	5,11	2,82	6,61	6,36	6,22	7,15
Nepal	6,10	4,53	4,81	3,42	4,78	4,12	5,98	3,32	0,58	7,90
Haiti	0,84	3,08	-5,49	5,52	2,88	4,23	2,81	1,21	1,45	1,17

Kaynak: World Bank, Data Bank, 2019.

Tablodaki ülkeler incelendiğinde, Afganistan’ın dalgalı bir seyir izlediği özellikle 2009-2010 yıllarında ki büyüme oranının ardından 2011 yılında keskin düşüş yaşadığı gözlemlenmektedir. Bunun önemli bir nedeni olarak, içinde bulunulan dönemde ülke güvenlik koşullarının belirsizliği gösterilebilmektedir. Haiti ise, diğer ülkelere kıyasla düşük büyüme oranlarına sahip olup, tabloda negatif büyüme oranına sahip olan tek ülkedir. Nepal son yıllarda düzenli büyüme trendi yakalamayı başarmış

ve 2017 yılında %7,9 büyüme gerçekleştirmiştir. Yine de ülkenin uluslararası limanlara olan uzaklığı ve eğitim olanaklarının kısıtlı olması, ekonomik büyümenin önünde ki en önemli engellerdir.

3. İSTİHDAM VE İŞSİZLİKTEKİ GELİŞMELER (2008-2017)

Gelirlerine göre ülke gruplarında istihdam ve işsizliğin ne durumda olduğunu ortaya koymak amacıyla 2008-2017 yılları arasında geçerli olan istihdam ve işsizlik oranları sırasıyla incelenecektir.

3.1. Yüksek Gelirli Ülkelerde İstihdam

Yüksek gelirli ülkelerin istihdam oranlarının, 2008-2017 yılları arasında izlediği seyir Tablo 2.5’de yer almaktadır. Tabloda diğer ülkelere kıyasla istihdam oranlarının düşüklüğü nedeniyle dikkat çeken ülke İtalya’dır. İtalya’da yaşanan durgunluk süreci, istihdam oranlarının düşüklüğü ile etkisini hissettirmektedir. Almanya’nın istikrarlı bir seyir izlemesi, ABD’nin ise 2008 yılında %62,17 olan istihdam oranının, o dönemde yaşanan Finansal Krizin de etkisiyle düştüğü ve 2017 yılına gelindiğinde %60,11 seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir. Yüksek istihdam oranına sahip olan ülke İsviçre, istikrarlı seyrini 2017 yılında da (%65,11) sergilemektedir. 2017 yılı için İsviçre’yi Avustralya, Hollanda, ABD ve Almanya izlemektedir.

Tablo 2.5. Yüksek Gelirli Ülkelerde İstihdam Oranları (%), (2008-2017)

Ülkeler	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Avustralya	62,70	61,79	61,98	62,09	61,75	61,26	60,78	61,07	61,17	61,52
Belçika	49,93	49,24	49,58	49,40	49,23	49,04	48,94	48,78	48,95	50,02
Danimarka	63,73	61,40	59,56	59,09	58,40	57,99	58,09	58,38	59,62	58,69
Almanya	54,77	54,79	55,23,	56,59	56,83	57,19	57,39	57,38	58,49	58,91
İtalya	45,80	44,72	44,17	44,11	43,85	42,86	42,83	43,14	43,71	44,23
Lüksemburg	53,17	55,18	55,18	54,76	55,73	55,91	56,56	55,97	55,20	56,03
Hollanda	64,72	64,47	62,20	61,32	61,21	60,24	59,61	59,95	60,23	60,91
İspanya	52,68	48,87	47,77	46,91	44,93	43,87	44,52	45,85	47,02	48,10
İsviçre	65,90	65,42	63,77	64,48	64,49	64,33	64,63	64,87	65,19	65,16
ABD	62,17	59,32	58,47	58,37	58,56	58,58	59,00	59,34	59,72	60,11

Kaynak: Tüik, Seçilmiş Göstergeler, 2019.

3.2. Orta Gelirli Ülkelerde İstihdam

Yüksek orta gelir ve düşük orta gelirli ülkelerin istihdam oranları Tablo 2.6’da yer almaktadır. Ülkelerin istihdam oranları içerisinde en yüksek değerlere Azerbaycan sahip olurken sonraki ülke Brezilya’dır. Türkiye açısından bir değerlendirme yapmak gerekirse 2008 yılında %41,70 olan istihdam oranı, 2017 yılında %47,07 olarak gerçekleşmiştir. Rakamsal olarak bir artış görülse de, diğer ülkelere kıyasla yeterli düzeyde artış gerçekleştirilememiştir. Türkiye’de istihdam oranlarının düşük seyretmesinin temel nedenlerinden biri, kırdan kente yönelik göç sonucunda istihdamın tarım sektörü ağırlıklı yapısının çözülmesi ve bunun sonucu olarak da, daha önce tarım sektöründe çalışan kişilerin, kentlerde iş bulamamaları, istihdam dışında kalmalarıdır.

Tablo 2.6. Orta Gelirli Ülkelerde İstihdam Oranları (%), (2008-2017)

Ülkeler	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Türkiye	41,70	41,15	43,00	44,97	45,35	45,90	45,50	45,99	46,33	47,07
Romanya	51,35	50,70	51,05	50,22	50,90	50,66	51,13	50,82	50,55	52,23
Arnavutluk	46,24	47,47	47,42	51,85	49,37	44,10	44,33	46,15	...	50,29
Azerbaycan	60,06	61,32	61,16	60,91	61,2	61,4	61,9	...	62,7	62,9
Brezilya	62,34	61,73	...	60,64	60,77	60,14	60,78	57,51	54,86	54,35
Bangladeş	56,59	54,64	56,09	55,77
Hindistan	52,22	...	50,21
Kenya
Kosova	24,1	23,2	25,6	28,4	24,09	22,49	24,74	...
Moritanya	39,25

Kaynak: TÜİK, Seçilmiş Göstergeler, 2019.

3.3. Düşük Gelirli Ülkelerde İstihdam

2008-2017 yıllarına ait düşük gelirli ülkelerin istihdam oranları Tablo 2.7’de yer almaktadır. Yıllardır iç savaşın sürdüğü ve terör tehditleri nedeniyle yatırımcıların geri çekildiği Afganistan’da, 2008 yılında %61,68 olan istihdam oranı, 2012 yılına gelindiğinde %46,16’ya gerilemiştir. Aynı şekilde Uganda’nın da 2009 yılında %75,4 olan istihdam oranını 2017 yılında, uluslararası kurumların yaptığı yardımlarında kesilmesiyle birlikte %47,99’a düşmüştür.

Tablo 2.7. Düşük Gelirli Ülkelerde İstihdam Oranları (%), (2008-2017)

Ülkeler	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Afganistan	61,68	46,16
Benin	74,52	69,97
Uganda	...	75,4	...	57,7	67,65	47,99
Senegal	49,3	42,41
Nepal	81,74	78,4	79,8

Kaynak: World Bank, Data Bank, 2019.

3.4. Sektörel İstihdam

İstihdamın sektörel anlamda incelenmesi, ülkelerin ekonomik boyutlarını göstermesi bakımından son derece önem arz etmektedir. Ekonominin gelişmişlik seviyesi ile işgücünün sektörel dağılımı arasında doğru yönlü ilişki söz konusu olmaktadır. Ekonomik gelişmenin ilk aşamalarında, işgücünün önemli bir bölümü tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Ekonomi gelişme gösterdikçe sanayileşmenin de artmasıyla birlikte istihdamın tarım sektöründen sanayiye kaymasına neden olmaktadır. Sanayi sektörünün gelişmesi, bu kez istihdamı sanayi sektöründen hizmetler sektörüne doğru yöneltmektedir. “Üç sektör kanunu” olarak bilinen bu durum, son zamanlarda gelir yaratma potansiyeli yükselen hizmetler sektörünün büyümeye yardım etmesine neden olabilmektedir (Zaim, 1997: 147).

3.4.1. Tarım Sektöründe İstihdam

Gelir düzeyleri ne olursa olsun, tüm ülkelerin ekonomilerinde tarım sektörünün önemli bir yeri bulunmaktadır. Nüfusun büyük bir kısmının tarım sektöründe uğraştığı bir ülkede, sektörler arasındaki ilişkiler ve gıda güvenliği nedeniyle istihdam bakımından tarım ana sektör konumundadır. Bu nedenle ekonomik gelişme evresinde tarıma düşen payın gözardı edilmesi düşünülemez. Tarımda mevcut olan gücün harekete geçirilmesi, yapısal düzenlemeler ve kararlı fiyat politikalarıyla birlikte kalkınmanın sağlanması, bütün toplumu oldukça yakından ilgilendirmektedir (Gülçubuk ve diğerleri, t.y.: 1).

Tarım sektöründe istihdamın gelir gruplarına göre dağılımı sırasıyla tablolar halinde incelenecektir.

Tablo 2.8. Yüksek Gelirli Ülkelerin Tarım Sektörü İstihdam Oranları (%), (2009-2018)

Ülkeler	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Avustralya	3,23	3,23	2,82	2,8	2,61	2,80	2,64	2,63	2,58	2,54
Belçika	1,48	1,35	1,30	1,17	1,36	1,21	1,17	1,25	1,27	1,25
Danimarka	2,58	2,42	2,40	2,59	2,54	2,48	2,49	2,53	2,58	2,53
Almanya	1,68	1,64	1,64	1,56	1,44	1,42	1,39	1,30	1,28	1,25
İtalya	3,69	3,76	3,68	3,69	3,60	3,64	3,75	3,88	3,91	3,85
Lüksemburg	1,35	1,10	1,23	1,32	1,58	1,42	1,04	1,02	1,01	0,97
Hollanda	2,75	3,07	2,78	2,73	2,09	2,29	2,32	2,26	2,21	2,16
İspanya	4,12	4,19	4,1	4,21	4,29	4,24	4,12	4,22	4,13	4,04
İsviçre	3,24	3,47	3,51	3,53	3,52	3,57	3,43	3,36	3,50	3,43
ABD	1,53	1,62	1,64	1,56	1,51	1,56	1,66	1,66	1,66	1,63

Kaynak: TÜİK, Seçilmiş Göstergeler, 2019.

Tablo 2.8’de ki bilgilere göre; yüksek gelirli ülkelerin tarım istihdamı genel olarak düşük düzeyde seyretmektedir. 2018 yılında en düşük orana sahip olan Lüksemburg’u, Almanya, Belçika ve ABD izlemektedir. İspanya %4,04’lük tarım istihdam oranıyla, 2018 yılı için diğer ülkeler içerisinde en yüksek değere sahip olan ülke konumundadır.

Tablo 2.9. Orta Gelirli Ülkelerin Tarım Sektörü İstihdam Oranları (%), (2009-2018)

Ülkeler	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Türkiye	22,9	23,7	24,1	23,5	22,9	21,0	20,4	19,5	19,3	18,75
Romanya	29,0	29,2	29,2	29,7	29,2	28,3	25,5	23,1	22,9	22,2
Arnavutluk	44,0	45,3	45,3	47,4	44,8	42,8	41,3	40,6	40,2	38,8
Azerbaycan	38,1	37,8	37,8	37,6	37,1	36,7	36,3	36,3	37,4	37,4
Brezilya	16,9	15,7	15,7	11,4	11,1	10,3	10,2	10,1	10,3	10,1
Bangladeş	47,9	48,3	48,3	47,3	45,0	44,5	42,6	41,1	39,0	37,6
Hindistan	52,3	48,8	48,8	47,0	46,6	45,5	44,3	43,4	42,7	41,6
Kenya	39,4	38,8	38,8	38,4	37,8	37,6	37,7	38,0	37,9	37,2
Moritanya	77,3	77,3	77,3	76,5	76,4	75,9	75,9	76,1	75,8	75,5

Kaynak: TÜİK, Seçilmiş Göstergeler, 2019.

Orta gelirli ülkelerin tarım sektörü istihdam oranlarının yer aldığı Tablo 2.9’a göre; Türkiye’de tarımsal nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı ekonomik gelişme ve hızlı şehirleşme sonucu giderek azalmaktadır. 2009 yılında %22,9 olan oran, 2015 yılında %20,4’e, 2018 yılında ise %18,7’e düşmüştür. Aynı durum diğer yüksek orta

gelirli ülkelerden Romanya, Arnavutluk, Azerbaycan ve Brezilya'da da görülmektedir. Düşük orta gelirli ülkeler Bangladeş, Hindistan, Kenya'da yıllar itibariyle tarım istihdamında azalma söz konusudur. Moritanya tarım sektörü istihdamının en yoğun olduğu ülkedir.

Tablo 2.10. Düşük Gelirli Ülkelerin Tarım İstihdam Oranları (%), (2009-2018)

Ülkeler	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Afganistan	67,0	64,4	62,7	61,6	61,5	61,6	61,1	61,3	62,1	61,9
Benin	45,8	45,3	43,6	43,0	41,8	41,1	41,8	41,3	43,1	42,3
Uganda	73,7	71,1	68,1	66,1	71,9	71,5	71,0	70,3	68,9	68,3
Senegal	51,7	53,3	53,2	53,7	53,7	53,6	53,9	53,6	53,4	52,7
Nepal	74,4	74,8	75,1	74,2	73,5	72,7	72,3	72,2	71,7	71,3
Haiti	46,4	47,2	46,2	45,1	44,2	43,2	42,5	41,4	41,2	40,5

Kaynak: World Bank, Data Bank, 2019.

Tablo 2.10'a göre; düşük gelirli ülkelerin tarım istihdam oranları yüksek seviyelerdedir. Haiti diğer ülkelere kıyasla daha düşük oranlara sahipken yıllar içerisinde tarım istihdam oranlarında azalma meydana gelmiştir. 2018 yılı için en yüksek orana sahip ülke %71,3 ile Nepal olurken, Uganda ve Afganistan Nepali takip etmiştir. Genel olarak düşük gelirli ülkelerin tarım istihdam oranlarında 2009-2018 döneminde azalma meydana gelmiştir.

3.4.2. Sanayi Sektöründe İstihdam

Sanayi sektörü, tarım ve hizmetler sektörlerine olan ilgisi ve yarattığı istihdam açısından, ekonomik büyümenin ana sektörü konumunda yer almaktadır. Sanayi sektörünün gelişmesi, diğer sektörleri de olumlu yönde etkilemektedir. Sanayi sektörü içerisinde barındırdığı alt sektör çeşitliliği ile, ekonominin diğer sektörlerinden büyük miktarda ara girdiyi talep ve arz edebilme özelliğine sahip olması nedeniyle, tarım ve hizmet sektörlerinin gelişmesinde önemli rol oynamaktadır (Arısoy, 2008: 3).

Sanayi sektöründe istihdamın gelir gruplarına göre ülkelerde dağılımı sırasıyla incelenecektir.

Tablo 2.11. Yüksek Gelirli Ülkelerin Sanayi İstihdam Oranları (%), (2009-2018)

Ülkeler	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Avustralya	21,14	20,97	20,83	20,71	20,48	20,34	19,45	19,42	19,13	18,94
Belçika	23,47	23,37	23,23	21,75	21,70	21,39	21,43	21,26	21,34	21,28
Danimarka	20,29	19,60	19,88	19,70	19,46	19,25	19,29	18,64	18,79	18,64
Almanya	28,79	28,30	28,23	28,19	27,77	28,05	27,68	27,38	27,25	27,02
İtalya	29,23	28,60	28,28	27,58	27,04	26,90	26,6	26,12	26,32	26,13
Lüksemburg	12,91	13,34	13,36	12,67	12,04	10,98	12,52	12,05	11,89	11,7
Hollanda	18,03	17,63	17,16	17,20	16,51	16,22	16,43	16,48	16,53	16,37
İspanya	24,58	22,97	21,76	20,67	19,75	19,45	19,90	19,60	19,49	19,30
İsviçre	22,14	22,44	22,27	21,60	21,79	21,28	20,75	20,58	20,73	20,56
ABD	18,88	18,47	18,57	18,5	18,75	18,99	18,85	18,79	18,89	18,81

Kaynak: TÜİK, Seçilmiş Göstergeler, 2019.

Yüksek gelirli ülkelerin sanayi istihdam oranlarını incelemek amacıyla Tablo 2.11'e bakıldığında; 2009 yılı içerisinde en düşük orana sahip ülke %11,7 ile Lüksemburg olurken, ardından %18,03 ile Hollanda gelmektedir. İtalya ve Almanya ise yüksek oranlarıyla dikkat çekmektedir. Gerçekleşen bu durum yıllar içerisinde de değişmeden devam etmiş olup, Lüksemburg 2009-2018 sanayi sektörü istihdam oranları içerisinde en düşük yüzdeye sahip ülke konumundadır. ABD ise istikrarlı bir seyir izlemekte olup, %18 oranını korumaktadır. Avustralya 2009 yılında yakaladığı %21,14'lük oranı yıllar içerisinde koruyamamış ve 2018'e gelindiğinde %18,94'e gerilemiştir.

Orta gelirli ülkelerin sanayi istihdam oranlarının gösterildiği Tablo 2.12'ye göre; Türkiye ve Romanya'nın yüksek oranları dikkat çekmektedir. Azerbaycan %12-13 civarında seyrederken, ardından Arnavutluk yüksek orta gelirli ülkelerde düşük orana sahip 2. ülke durumundadır. Düşük orta gelirli ülkeler arasında yer alan Hindistan'ın sanayi sektörel istihdam oranı 2009 yılı için %21,3 olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılına kadar pozitif yönde bir ilerleme kaydeden Hindistan, son yılda %23,90 istihdam oranı ile bulunduğu ülke grubu içerisinde ön sıralarda yer almaktadır. Moritanya 2009-2018 yılları içerisinde, en düşük orana sahip ülkedir.

Tablo 2.12. Orta Gelirli Ülkelerin Sanayi İstihdam Oranları (%), (2009-2018)

Ülkeler	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Türkiye	25,30	26,22	26,46	26,02	26,39	27,85	27,22	26,77	26,77	26,90
Romanya	30,01	28,31	28,56	28,20	28,28	28,92	28,45	29,88	29,13	28,5
Arnavutluk	19,94	19,37	18,86	16,54	17,19	17,52	18,61	18,45	18,58	18,70
Azerbaycan	12,66	13,71	14,07	14,28	14,37	14,30	14,06	14,32	14,12	13,85
Brezilya	22,15	22,29	21,76	23,01	22,93	22,88	22,15	20,86	20,84	20,86
Bangladeş	16,70	17,62	17,73	18,78	20,78	20,16	20,46	20,83	21,08	21,38
Hindistan	21,32	21,80	23,45	24,35	23,79	23,93	23,89	23,72	23,78	23,90
Kenya	15,50	15,29	15,44	15,19	15,01	14,90	14,54	14,19	14,25	14,27
Moritanya	7,56	7,60	7,62	8,41	8,21	8,18	7,63	7,23	7,20	7,20

Kaynak: Tük, Seçilmiş Göstergeler, 2019.

Düşük gelirli ülkelerin sanayi istihdam oranları, Benin ve Senegal dışında düşük düzeylerde gerçekleşmiş olup, ilgili ülkeler Tablo 2.13’de yer almaktadır.

Tablo 2.13. Düşük Gelirli Ülkelerin Sanayi İstihdam Oranları (%), (2009-2018)

Ülkeler	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Afganistan	6,10	6,11	6,37	6,29	6,35	6,49	6,724	6,74	6,69	6,75
Benin	10,52	10,47	18,55	17,83	18,53	18,76	18,15	18,14	18,48	18,62
Uganda	7,08	7,07	7,57	8,01	7,00	6,88	6,83	6,82	6,94	7,04
Senegal	19,35	19,6	20,93	20,68	20,48	20,20	19,97	20,08	20,11	20,23
Nepal	7,38	7,47	7,42	7,46	7,69	7,91	7,89	7,78	8,10	8,19
Haiti	10,56	10,24	10,91	11,33	11,48	11,77	12,06	12,33	12,27	12,60

Kaynak: World Bank, Data Bank, 2019.

3.4.3. Hizmet Sektöründe İstihdam

Hizmetler, mal üretimiyle kıyaslandığında, farklı türden yapıları bir arada bulundurması nedeniyle tanımlanması zor faaliyetlerdir. Hizmetler bu bağlamda “artakalan sektör” (residual sector) olarak adlandırılmaktadır. Tarım, madencilik, imalat dışında kalan bütün çalışmalar, hizmetler sektörü olarak ifade edilmektedir (Gündoğan, 2002: 1).

Sanayi ülkelerinde mal üretimi ekonominin önemli parçası, üretim mallarını sağlamak ise zenginliğin göstergesi olurken, sanayi ötesi ülkelere geçiş aşamasında hizmetler sektörü gelişim göstermektedir. Bilişim teknolojisinden, finans sektörüne hatta turizm alanına kadar hizmetler sektöründeki ilerlemeler dünya ekonomisinin en

önemli konusudur. Sanayi ötesi ülkelerde, sanayi toplumlarındaki mal üretiminin yerine geçen bu sektörler, yeni kârlı sektörler olarak büyük potansiyel göstermektedirler (Kurtulmuş, 1996: 21).

Kalkınma sürecinde, tarımın payı sürekli olarak azalma eğilimi gösterirken, sanayinin payı belirli bir süre artmakta, sonrasında durgunlaşarak azalmaya başlamaktadır. Hizmetler sektörü ise devamlı artış göstermektedir. Sonuç olarak hizmetler sektörü, sanayi sektörünün yerine ekonomide hakim sektör haline gelmektedir (Gündoğan, 2002: 6-7).

Hizmetler sektöründe istihdam oranlarının ülkelerin gelir gruplarına göre dağılımı aşağıda sırasıyla ele alınacaktır.

Tablo 2.14’de bakıldığında; yüksek gelirli ülkeler içerisinde 2009 yılından 2018 yılına kadar en yüksek istihdam oranı Lüksemburg’a aittir. İtalya diğer ülkelere kıyasla %67-70 civarında seyreden değer ile son sırada yer almaktadır. İspanya 2009 yılında %71,29 olan istihdam oranını 2018’e gelindiğinde %76,65’e çıkarmıştır. Genel olarak yüksek gelirli ülkelerin hizmetler sektörü istihdam oranlarının yıllar itibariyle arttığı gözlemlenmektedir.

Tablo 2.14. Yüksek Gelirli Ülkelerin Hizmet Sektörü İstihdam Oranları (%), (2009-2018)

Ülkeler	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Avustralya	75,62	75,79	76,34	76,48	76,89	76,85	77,90	77,94	78,28	78,50
Belçika	75,03	75,27	75,46	77,07	76,93	77,38	77,38	77,48	77,38	77,46
Danimarka	77,12	77,97	77,71	77,69	77,99	78,26	78,21	78,82	78,62	78,82
Almanya	69,52	70,04	70,11	70,24	70,77	70,52	70,91	71,31	71,45	71,72
İtalya	67,07	67,62	68,03	68,72	69,35	69,45	69,64	69,99	69,76	70,00
Lüksemburg	85,73	85,55	85,40	86,00	86,37	87,59	86,43	86,92	87,09	87,32
Hollanda	79,20	79,29	80,04	80,06	81,38	81,48	81,24	81,25	81,25	81,46
İspanya	71,29	72,82	74,14	75,11	75,95	76,30	75,97	76,17	76,36	76,65
İsviçre	74,60	74,08	74,20	74,86	74,68	75,13	75,81	76,04	75,75	75,99
ABD	79,58	79,90	79,78	79,73	79,73	79,44	79,48	79,54	79,44	79,54

Kaynak: TÜİK, Seçilmiş Göstergeler, 2019.

Orta gelirli ülkelerin hizmet sektörü istihdam oranları Tablo 2.15’de yer almaktadır; yüksek orta gelirli ülkelere bakıldığında, Brezilya’nın sahip olduğu değerler kendi grubu içerisinde en yüksek değerlerdir. 2009 yılında %60,85 olan istihdam oranı

2012'ye gelindiğinde %65,49'a yükselmiş bu yükselme eğilimi 2018'e kadar devam ederek %68,97 olmuştur. Romanya yıllar itibariyle istikrarlı bir şekilde oranını (2009 yılında %40,89, 2018 yılında %49,22) arttırırken, Azerbaycan aynı dönemde değerlerinde \pm %1'lik değişim göstermektedir. Türkiye'de Brezilya'dan sonra orta gelirli ülkeler arasında yüksek oranlara sahip olmakta ve 2018 yılına kadar bu durumu artarak devam etmektedir. Düşük orta gelirli ülkelerde ise, Moritanya'nın istihdam oranları %15-17 gibi düşük değerlere sahipken, Kenya'nın 2018 yılında %48,51 olan hizmet istihdam oranı dikkat çekmektedir. Bunda telekomünikasyon, bankacılık ve turizmin etkili olduğu söylenebilmektedir (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2018: 10). Hindistan'da 2009 yılında %26,29 olan istihdam oranını, 2013'de %29,54'e, 2018 yılında ise %34,49'a yükseltmiştir.

Tablo 2.15. Orta Gelirli Ülkelerin Hizmet Sektörü İstihdam Oranları (%), (2009-2018)

Ülkeler	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Türkiye	51,75	50,07	49,38	50,41	50,68	51,05	52,36	53,72	53,83	54,35
Romanya	40,89	40,67	42,18	42,08	42,46	42,72	45,95	47,21	47,95	49,22
Arnavutluk	36,07	36,72	35,74	36,02	37,99	39,58	40,02	40,88	41,14	42,40
Azerbaycan	49,20	48,05	48,04	48,06	48,52	48,94	49,58	49,33	48,47	48,66
Brezilya	60,85	61,74	62,50	65,49	65,86	66,74	67,59	68,94	68,82	68,97
Bangladeş	35,34	35,06	33,93	33,9	34,11	35,33	36,87	38,02	39,84	40,91
Hindistan	26,29	26,67	27,74	28,64	29,54	30,54	31,74	32,83	33,47	34,49
Kenya	45,00	45,58	45,7	46,32	47,15	47,45	47,69	47,71	47,79	48,51
Moritanya	15,06	15,12	15,01	15,08	15,36	15,89	16,46	16,61	16,92	17,25

Kaynak: TÜİK, Seçilmiş Göstergeler, 2019.

Tablo 2.16'da yer alan düşük gelirli ülkelerin hizmet sektörü istihdam oranlarına göre; Benin ve Haiti'nin sahip olduğu oranlar, diğer ülkelere kıyasla daha yüksek olmakla beraber, Benin 2009 yılından 2018'e gelindiğinde bulunduğu düzeyden düşme eğilimi sergilemektedir. Nepal ve Uganda ise en düşük değerlere sahiptir.

Tablo 2.16. Düşük Gelirli Ülkelerin Hizmet Sektörü İstihdam Oranları (%), (2009-2018)

Ülkeler	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Afganistan	26,85	29,39	30,85	32,01	32,13	31,87	32,14	31,91	31,11	31,25
Benin	43,66	44,20	37,83	39,07	39,61	40,09	40,02	40,53	38,31	39,01
Uganda	19,12	21,81	24,24	25,84	21,08	21,56	22,15	22,77	24,09	24,59
Senegal	28,88	27,02	25,86	25,58	25,77	26,12	26,03	26,31	26,45	26,98
Nepal	18,16	17,69	17,46	18,26	18,71	19,33	19,77	19,93	20,14	20,48
Haiti	42,99	42,53	42,86	43,53	44,25	44,99	45,35	46,17	46,47	46,84

Kaynak: World Bank, Data Bank, 2019.

3.5. İşsizlikteki Gelişmeler

İşsizlik, bütün dünya ülkelerinin etkisi altında kaldığı sorunların başında gelmektedir. Herhangi bir neden ve şekilde üretimde yer almayan bireyler, yaşadığı ülkenin milli gelirinin daha düşük düzeyde seyretmesine neden olmaktadır. 2017 yılı itibariyle dünyada işsiz sayısı 3,4 milyon artarak 201 milyona yükselmiştir. İşsizlik oranı ise %5,8 olarak gerçekleşmiştir (ILO, 2019).

İşsizlik oranının, ekonomik kriz, savaş, doğal afet gibi olumsuz durumlardan sonra artış gösterdiği bilinmektedir. Bu bağlamda gelir durumlarına göre ülke gruplarından seçilen ülkeler için, 2007-2017 yılları arasında geçerli olan işsizlik oranları sırasıyla incelenecektir.

2007-2017 yıllarına ait yüksek gelirli ülkelerin işsizlik oranları Tablo 2.17’de yer almaktadır. Tabloda yer alan çoğu ülkede, yıllar itibariyle işsizlik oranının arttığı gözlenmektedir. 2007 yılında düşük olan oranlar 2008 krizinin akabinde yükselmeye başlamış, özellikle ABD’de %9,63’e kadar çıkmıştır. İspanya’da gerçekleşen oranlar, seçilmiş ülkeler içerisinde en yüksek oranlardır. Ülkede yaşanan politik ve ekonomik tartışmalar, işsizlik oranlarında etkisini göstermiş ve 2013 yılında işsizlik oranı %26 seviyesine kadar yükselmiştir.

Tablo 2.17. Yüksek Gelirli Ülkelerde İşsizlik Oranları (%), (2007-2017)

Ülkeler	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Avustralya	4,37	4,23	5,56	5,21	5,08	5,22	5,66	6,07	6,05	5,71	5,59
Belçika	7,45	6,97	7,90	8,29	7,13	7,54	8,42	8,52	8,48	7,82	7,08
Danimarka	6,00	7,46	7,57	7,52	6,99	6,58	6,16	6,18	5,74
Almanya	7,74	6,69	5,82	5,37	5,23	4,98	4,62	4,12	3,74
İtalya	6,07	6,72	7,74	8,36	8,35	10,6	12,1	12,6	11,8	11,6	11,2
Lüksemburg	4,06	5,06	5,12	4,36	4,90	5,14	5,84	5,85	6,66	6,29	5,52
Hollanda	3,17	2,75	3,41	4,45	4,97	5,82	7,24	7,41	6,87	6,00	4,83
İspanya	17,8	19,8	21,3	24,7	26,0	24,4	22,0	19,6	17,2
İsviçre	4,11	4,80	4,40	4,48	4,74	4,82	4,80	4,91	4,79
ABD	4,62	5,78	9,25	9,63	8,94	8,06	7,37	6,16	5,28	4,86	4,35

Kaynak: World Bank, Data Bank, 2019.

Orta gelirli ülkeler grubu içerisinde seçilmiş ülkelerin işsizlik oranları, Tablo 2.18’de gösterilmektedir. Arnavutluk, 2007 yılında %15,9 olarak gerçekleşen işsizlik oranını, sonraki iki yılda düşürmeyi başarmış olsa da, 2014 yılında %17,4’e yükselmesine engel olamamıştır. 2017 yılında Romanya’da %4,92, Azerbaycan’da ise %5,06 olarak gerçekleşen işsizlik oranları tablodaki ülkeler içerisinde en düşük değerlerdir. Türkiye’de 2009 yılında %12,5 olarak gerçekleşen işsizlik oranı, 2014 yılına kadar azalma eğilimi göstereceği, 2015 yılından itibaren yeniden çift haneli seviyelere (%10,8) ulaşmıştır. Dünya genelinde hakim olan konjonktür, Türkiye’yi de etkilemiş işsizliğin yüksek oranlara ulaşmasına neden olmuştur. Söz konusu yılda gerçekleşen değişimin arkasında, birçok ülkeyi etkisi altına alan 2008 Küresel Krizi olduğunu düşünülmektedir.

Tablo 2.18. Orta Gelirli Ülkelerde İşsizlik Oranları (%), (2007-2017)

Ülkeler	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Türkiye	8,86	9,70	12,55	10,6	8,79	8,14	8,73	9,87	10,2	10,83	10,81
Romanya	6,41	5,78	6,85	6,95	7,17	6,79	7,09	6,80	6,81	5,90	4,92
Arnavutluk	15,9	13,05	13,6	14,0	13,4	13,3	15,8	17,4	17,0	...	13,7
Azerbaycan	5,74	5,63	5,42	5,19	4,97	4,91	4,96	5,02	5,06
Brezilya	8,23	7,34	8,52	...	6,91	11,60	12,82

Kaynak: World Bank, Data Bank, 2019.

Düşük gelirli ülkelerde, Afganistan’da 2008 yılında %2,49 olan işsizlik oranı, 2012 yılında %1,69’a gerilemiş, Uganda’da 2017 yılı itibariyle %9,44 olarak gerçekleşmiştir. Yine Haiti’de 2007 yılında %16,8 olan işsizlik oranı 2012 yılında %14,1 seviyesine gerilemiştir (World Bank, 2019).

3.5.1. Genç İşsizlik

İşsizlik oranlarında ki yüksekliğin neden olduğu sorunun yanı sıra bir çok ülkede belirli gruplar arasında artan işsizlik de önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

İşsizlik oranlarının ülkelerde özellikle genç nüfusta yüksek oranlarda görülmesi, bu grubun ayrıca incelenmesinin önemini göstermektedir. Ancak incelenen çalışmalarda hangi koşulda, kimlerin genç işsiz olarak adlandırılacağına yönelik net bir bilgi bulunmamaktadır. Bu bağlamda işsizliğin tanımlanmasından ve çalışmalarda gençlik döneminin 15 ile 24 yaş aralığında alınmasından yola çıkılarak; “çalışma arzusu ve yeteneğinde olup piyasadaki geçerli ücret haddinde çalışmak istediği halde uygun bir iş bulamayan 15-24 yaş arasındaki kişiler, genç işsiz olarak değerlendirilmektedir” (Taş, Küçüköğlü ve Demirdöğmez, 2018: 282).

Günümüzde bir çok ülke, işsizliğin yarattığı sorunların yanında, belirli yaş gruplarında yoğunlaşan işsizlikle de mücadele etmeye çalışmaktadır. Dünyadaki çoğu ülkede genç işsizlik oranları gözardı edilemeyecek kadar yüksek seviyelerdedir. Bu durumu ortaya koymak amacıyla yüksek ve orta gelirli ülkelerden seçilen 2017 yılına ait genç işsizlik oranlarına Tablo 2.19’da yer verilmiştir.

Tablo 2.19. Genç İşsizlik Oranları (%), (2017)

	Ülkeler	Genç İşsizlik Oranı
Yüksek Gelirli Ülkeler	Avustralya	12,6
	Belçika	19,2
	Danimarka	11,4
	Almanya	6,7
	İtalya	34,7
	Lüksemburg	15,3
	Hollanda	8,86
	İspanya	38,5
	İsviçre	8,06
	ABD	9,23
	Orta Gelirli Ülkeler	Türkiye
Romanya		18,3
Arnavutluk		31,9
Brezilya		29,2
Bangladeş		12,7
Düşük Gelirli Ülkeler	Uganda	14,8
	Benin*	5,62
	Senegal*	12,6
	Uganda**	5,37

Kaynak: World Bank, Data Bank, 2019.

• Sırasıyla *, ** 2011 ve 2012 yıllarını ifade etmektedir.

Tablo 2.19 incelendiğinde, bazı ülkelerde genç işsizlik oranlarının %20'leri aştığı, İtalya'da %34,7'ye ulaştığı görülmektedir. Türkiye %20,5 oranı ile kendi grubu içerisinde 3. en yüksek değere sahiptir. Genç işsizliğin düşük olduğu ülkeler ise yüksek gelirli ülkelerde Almanya, orta gelirli ülkelerde Bangladeş ve düşük gelirli ülke grubunda ise Uganda olmaktadır.

3.5.2. Eğitim Durumuna Göre İşsizlik

Ülkelerin, işsizlerin eğitim durumlarına göre sahip olduğu oranlar, ülkelere göre farklılaşmaktadır. Bazı ülkelerde işsizlik büyük ölçüde ilköğretim düzeyinde gerçekleşirken, bazılarında yüksek yada ortaöğretim düzeyinde yoğunur. Gelir gruplarına göre ülkeler kapsamında Tablo 2.20'de seçilen ülke örneklerinde, işsizlerin eğitim durumlarına göre dağılımları verilmiştir.

Tablo 2.20. Eğitim Durumlarına Göre İşsizlik Oranları (%), (2017)

	Ülkeler	İlk Öğretim	Orta Öğretim	Yüksek Öğretim
Yüksek gelirli Ülkeler	Belçika	13,8	7,11	4,28
	Danimarka	8,99	4,61	4,71
	Almanya	9,43	3,29	1,97
	İtalya	15,3	10,4	6,37
	Lüksemburg	8,82	5,33	3,84
	Hollanda	8,22	4,75	2,89
	İspanya	24,5	16,9	9,96
	İsviçre	8,17	4,62	3,73
	ABD	6,55	5,76	2,68
	Orta Gelirli Ülkeler	Türkiye	9,67	12,46
Romanya		6,56	5,14	2,42
Brezilya		14,6	14,1	6,85
Bangladeş		3,45	8,48	10,7
Düşük Gelirli Ülkeler	Afganistan	12,8	16,1	15,4
	Uganda	10,9	9,76	5,22
	Senegal**	8,39	11,1	17,8
	Benin*	2,45	6,04	12,1

Kaynak: World Bank, Data Bank, 2019.

• Sırasıyla *,** 2011 ve 2015 yıllarını ifade etmektedir.

Tablo 2.20 incelendiğinde, işsizler arasında yükseköğretime sahip olanların düşük gelirli ülkeler dışında, sadece Türkiye’de yüksek olduğu görülmektedir. Türkiye’de eğitim durumuna göre işsizlik oranları incelendiğinde, yükseköğretim ait işsizlik oranı %12,41, ortaöğretime ait işsizlik oranı %12,46 ve ilköğretime ait işsizlik oranı ise %9,67 dir. Almanya ise %1,97 ile yükseköğretimde en düşük orana sahip ülkedir. Orta gelirli ülke olan Romanya’nın özellikle yükseköğretimde sahip olduğu düşük işsizlik oranı (%2,42) dikkat çekmektedir. Yine ABD ilköğretimde %6,55, ortaöğretimde %5,76 ve yükseköğretimde %2,68 işsizlik oranlarına sahiptir.

4. TÜRKİYE’DE EKONOMİK BÜYÜME, İSTİHDAM VE İŞSİZLİKTEKİ GELİŞMELER

Ekonomik büyüme ile istihdam ilişkisinin Türkiye bakımından incelendiği bu çalışmada, ekonomik büyüme, istihdam ve işsizlik göstergelerinin sadece Türkiye özelinde incelenmesi konunun daha iyi kavranmasına zemin hazırlayacaktır.

4.1. Ekonomik Büyümedeki Gelişmeler

Ekonomik büyüme her ülke için büyük önem taşımaktadır. Özellikle de Türkiye gibi nüfusun sürekli olarak arttığı bir ülkede istihdamın arttırılabilmesi için, ekonomik büyüme oldukça önemlidir.

Türkiye’de ekonomik büyümenin gelişimi incelendiğinde, belli dönemlerde kırılmalar yaşanmış, ülke bu durumdan olumlu yada olumsuz yönde etkilenmiştir. Türkiye ekonomisinin son otuz yıllık dönemi incelendiğinde, büyüme trendinin istikrarlı olmadığını söylemek mümkündür. 24 Ocak kararları ile ekonomi yeni bir sürece girmiş ancak bankacılık alanında ki yetersizlikler nedeniyle 1990’lı yıllarda bankacılık ve finans krizleri yaşanmıştır. 1994 krizini atlatan Türkiye, sonrasında Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerini yaşamış, her kriz döneminde ekonomik büyümede önemli boyutta dalgalanmalar gözlenmiştir (Alpaydın ve Tunalı, 2011: 238).

2000’li yıllara gelene kadar geçen süreçte International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu-IMF) ile gerçekleştirilen istikrar programında da başarı sağlanamamış, 2000’lerin başında ülkenin yaşamış olduğu krizlerin hemen ardından uygulanan “Güçlü Ekonomiye Geçiş” programı ile, önce örtük sonrasında açık enflasyon hedeflemesi stratejisi hayata geçirilmiş, enflasyon oranının düşmesi ile birlikte ekonomide istikrar sağlanmaya başlamıştır (Tekkulak, 2017: 30).

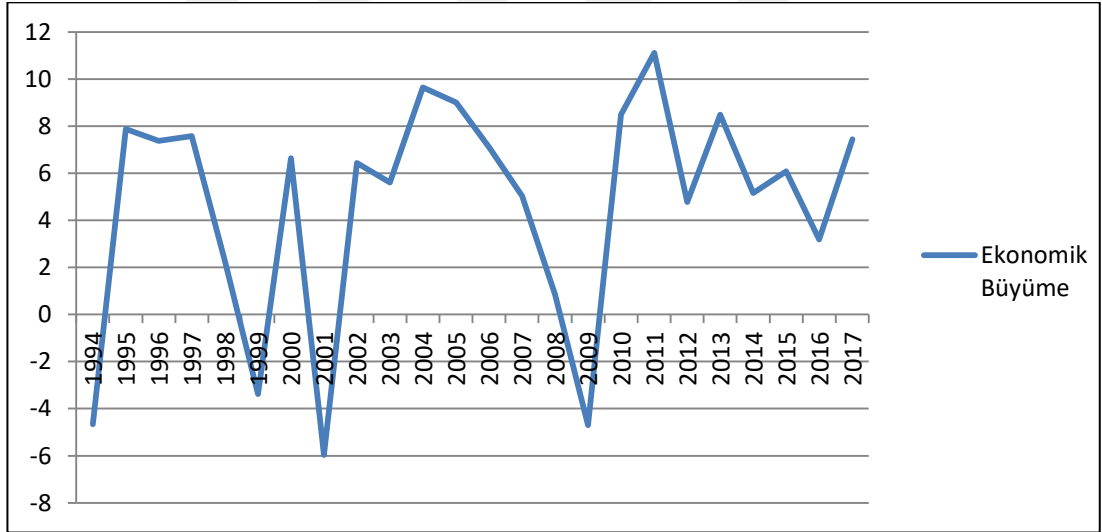
2008 yılında yaşanan Küresel Kriz ile birlikte Türkiye Ekonomisi’nde de daralmaya neden olmuş, 2010-2011 yıllarında artan bir büyüme performansı izlenirken sonraki yıllarda yeniden büyüme performansında yavaşlamanın olduğu görülmüştür.

Türkiye’nin ekonomik büyümesinin seyrine bakıldığında, istikrarlı büyüme seyrine sahip olmadığı, özellikle de kriz dönemlerinde büyümenin gerilediği görülmüştür.

Tablo 2.21. Türkiye’de Ekonomik Büyümenin Seyri (%), (1995-2018)

Yıllar	Büyüme Oranı	Yıllar	Büyüme Oranı
1995	7,87	2007	5,03
1996	7,37	2008	0,84
1997	7,57	2009	-4,70
1998	2,30	2010	8,48
1999	-3,38	2011	11,11
2000	6,64	2012	4,78
2001	-5,96	2013	8,49
2002	6,43	2014	5,16
2003	5,60	2015	6,08
2004	9,64	2016	3,18
2005	9,00	2017	7,44
2006	7,10	2018	2,6

Kaynak: World Bank, Data Bank, 2019

Grafik 2.1. Türkiye’de Ekonomik Büyümenin Seyri

Kaynak: World Bank, Data Bank, 2019

4.2. İstihdamdaki Gelişmeler

İstihdam oranının yıllar içerisindeki değişiminin incelenmesi, Türkiye’deki işgücü piyasasının anlaşılmasında fayda sağlamaktadır.

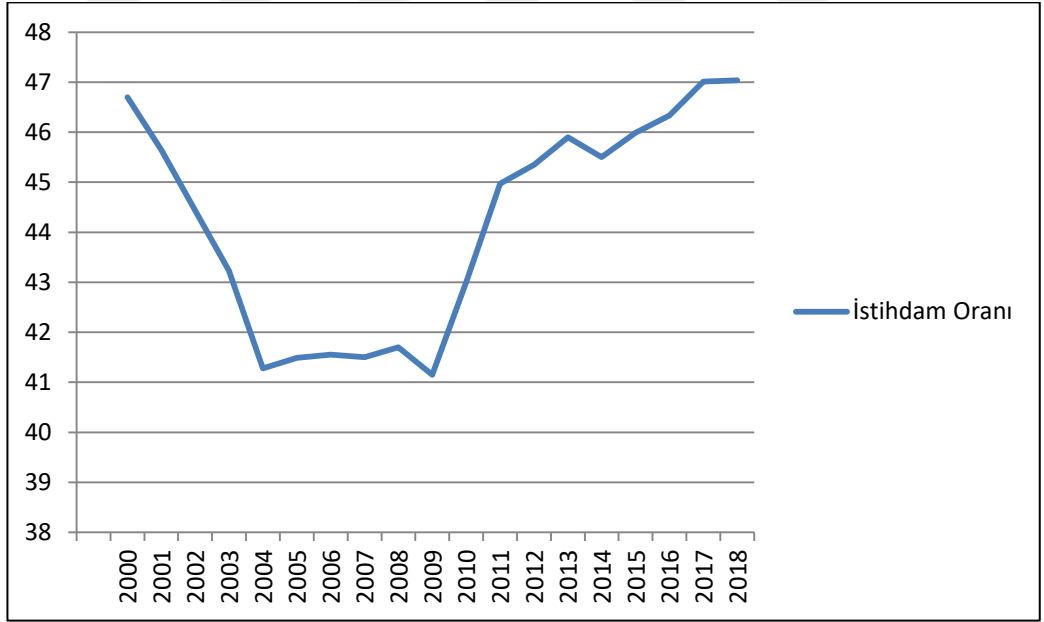
İstihdam oranlarının izlediği seyir Tablo 2.22’de ve Grafik 2.2’de verilmektedir. 2000 yılında %46 seviyesinin üzerinde gerçekleşen istihdam oranı, yıllar içerisinde düşmüş 2009 yılında %42’nin altında gerçekleşmiştir. Küresel Finans Krizi’nin

istihdam üzerindeki olumsuz etkisi krizin etkilerinin azalmasıyla birlikte, olumluya dönmüş ve istihdam oranında artış meydana gelmiştir.

Tablo 2.22. Türkiye’de Yıllar İtibariyle İstihdamın Seyri (%) (2000-2018)

Yıllar	İstihdam Oranı	Yıllar	İstihdam Oranı
2000	46,70	2010	43,00
2001	45,64	2011	44,97
2002	44,44	2012	45,35
2003	43,23	2013	45,90
2004	41,28	2014	45,50
2005	41,49	2015	45,99
2006	41,55	2016	46,33
2007	41,50	2017	47,01
2008	41,70	2018	47,04
2009	41,15		

Kaynak: World Bank, Data Bank, 2019.

Grafik 2.2. Türkiye’de Yıllar itibariyle İstihdamın Seyri

Kaynak: World Bank, Data Bank, 2019.

4.2.1. İstihdamın Sektörel Dağılımı

İstihdamın tarım, hizmetler ve sanayi sektörleri arasındaki dağılımı, mevcut ekonomi ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. İstihdamın yıllar itibariyle durumunu

gösteren veriler incelendiğinde, tarım sektörünün istihdam üzerindeki etkisinin azaldığı dikkati çekmektedir. 2000’li yılların başlarında toplam istihdamın %40’ından fazlasına sahip olan tarım sektörü, 2000’li yıllardan itibaren sürekli olarak azalma göstermiştir. 2004 yılında %29 ile ilk defa %30 seviyesinin altına inerken, 2018 yılına gelindiğinde daha düşük düzeyde %18,7 olarak gerçekleşmiştir.

Sanayi sektörünün toplam istihdamdan almış olduğu pay 2000 yılında %24 seviyesinde gerçekleşirken, 2001-2003 yılları arasında düşme eğilimi sergilemiş, sonrasında %27 seviyesine yaklaşmıştır. Ayrıca tarım sektöründe istihdamın düşerek sanayi sektöründe yükselmesi yoğun iç göç yaşadığını göstermektedir.

Hizmetler sektörünün toplam istihdamdaki payına bakıldığında, sanayi sektöründe oluşan duruma benzer bir görünüm ortaya çıkmaktadır. 2000 yılında %40 seviyesinde olan hizmetler sektörü istihdam oranında 2001 yılında azalma görülmüş, ilerleyen dönemlerde artan değerler 2018 yılına gelindiğinde %50’in üzerinde (%54,54) gerçekleşmiştir. Sektörel istihdam oranları Tablo 2.23’de gösterilmektedir. Tablo incelendiğinde, tarım sektöründen hizmetler sektörüne geçişin yüksek oranlarda olduğu bu yüzden de sanayi sektöründe yeterli oranda artış olmadığı görülmektedir.

Tablo 2.23. Sektörel İstihdamın Seyri (%), (2000-2018)

Yıllar	Tarım İstihdam Oranı	Sanayi İstihdam Oranı	Hizmetler İstihdam Oranı
2000	36,00	23,97	40,02
2001	37,58	22,69	39,72
2002	34,92	23,00	42,07
2003	33,88	22,74	43,36
2004	29,09	24,88	46,01
2005	25,68	26,33	47,97
2006	24,05	26,76	49,17
2007	23,47	26,74	49,77
2008	23,66	26,80	49,52
2009	22,94	25,30	51,75
2010	23,70	26,22	50,07
2011	24,15	26,46	49,38
2012	23,55	26,02	50,41
2013	22,92	26,39	50,68
2014	21,08	27,85	51,05
2015	20,40	27,22	52,36
2016	19,50	26,77	53,72
2017	19,39	26,77	53,83
2018	18,75	26,90	54,34

Kaynak: TÜİK, Seçilmiş Göstergeler, 2019.

Sonuç olarak; 2018 yılı itibariyle tarım sektörü %18,75, sanayi sektörü %26,9 ve hizmetler sektörü %54,3 paya sahiptir.

4.2.2. İstihdamın Yaşa ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Ülkelerde istihdamın cinsiyete göre dağılımı, içerisinde bulunulan ekonominin gelişmişlik seviyesi hakkında bilgi vermektedir. Şehirleşme oranının yüksek olduğu ülkelerde, kadın işgücü oranı yüksek seviyelerde olurken, şehirleşme oranının daha düşük olduğu ülkelerde ise, kadın işgücü oranının düşük seviyelerde kaldığı görülmektedir (Karabıyık, 2012: 233). Kadınların işgücüne katılımı, sürdürülebilir kalkınmanın da önemli bir unsuru olarak kabul edilmektedir (Evans ve Kelley, 2004: 3). Türkiye’de kadın istihdam oranı, erkek istihdam oranına göre düşük olup, yıllar içerisinde de azalma eğilimi göstermektedir. Kadın ve erkek istihdam oranlarının yıllar itibariyle gelişimi Tablo 2.24’de görülmektedir.

Tablo 2.24. Kadın-Erkek İstihdamının Yıllara Göre Seyri (%), (2000-2017)

Yıllar	Kadın İstihdam Oranı	Erkek İstihdam Oranı	Yıllar	Kadın İstihdam Oranı	Erkek İstihdam Oranı
2000	24,90	68,86	2009	22,30	60,71
2001	25,11	66,51	2010	24,02	62,66
2002	25,27	63,92	2011	25,55	65,09
2003	23,89	62,88	2012	26,31	64,97
2004	20,77	62,72	2013	27,10	65,24
2005	20,69	63,18	2014	26,66	64,81
2006	20,97	62,97	2015	27,45	65,00
2007	21,02	62,79	2016	27,99	65,09
2008	21,62	62,56	2017	28,87	65,64

Kaynak: World Bank, Data Bank, 2019.

İstihdamın cinsiyete göre dağılımına bakıldığında; 2000 yılında toplam istihdamın %68.86’ını erkek istihdamı, %24,90’ını ise kadın istihdamının oluşturduğu görülmektedir. 2013 yılında %27 olarak gerçekleşmiş olan kadın istihdam oranı 2017 yılında %28 seviyesinin üzerinde gerçekleşmiştir. Kadın istihdam oranında yükselme olmasına rağmen diğer ülkelerle kıyaslandığında hala düşük seviyelerde olduğu görülmektedir. Bu oranın yükselmesi için daha iyi şartların sağlanması gerekmektedir.

İstihdamın yaş gruplarına göre dağılımı Tablo 2.25’de gösterilmektedir. Tabloya göre istihdamın 25 ile 44 yaş aralığında yoğunlaştığı, 15 ile 24 yaş aralığında ise, daha düşük oranların olduğu görülmektedir. Bunun nedeni olarak 15-24 yaş aralığında okullaşma oranında yaşanan artış gösterilebilmektedir.

Tablo 2.25. Yaş Gruplarına Göre İstihdam Edilenler (Bin-Kişi), (2000-2013)

Yıllar	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65+
2000	2.061	2.635	3.539	3.078	2.737	2.386	1.782	1.16	852	607	745
2001	1.847	2.613	3.506	3.165	2.744	2.404	1.844	1.188	842	618	753
2002	1.696	2.439	3.54	3.255	2.771	2.407	1.884	1.209	826	631	695
2003	1.475	2.302	3.545	3.331	2.839	2.463	1.894	1.253	795	576	672
2004	1.335	2.219	3.041	3.007	2.758	2.416	1.817	1.162	763	483	631
2005	1.348	2.207	3.188	3.056	2.823	2.486	1.909	1.227	765	459	599
2006	1.353	2.18	3.274	3.14	2.903	2.528	1.953	1.289	787	468	547
2007	1.324	2.168	3.381	3.189	2.974	2.583	1.984	1.324	794	484	533
2008	1.351	2.133	3.454	3.249	3.05	2.615	2.042	1.398	841	503	558
2009	1.298	2.03	3.328	3.327	3.044	2.681	2.1	1.448	905	543	574
2010	1.351	2.114	3.454	3.562	3.231	2.881	2.268	1.56	988	595	590
2011	1.378	2.319	3.573	3.795	3.399	3.054	2.459	1.722	1.104	657	650
2012	1.338	2.309	3.591	3.965	3.511	3.218	2.551	1.813	1.17	707	648
2013	1.364	2.363	3.614	4.065	3.633	3.328	2.679	1.878	1.218	716	664

Kaynak: TÜİK, İşgücü Göstergeleri, 2019.

4.2.3. İstihdamın Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Tablo 2.26’da istihdamın eğitim durumuna göre dağılımı verilmiştir. Buna göre ilkokul mezunlarının istihdam içindeki payları; 2000 yılında %50 iken 2009 yılına kadar azalma göstererek %43’e gerilemiş, 2013 yılında %47.6’ya yükselmiştir. Okuma yazma bilmeyen gruptan oluşan oran 2000 yılında %30 olurken ilerleyen yıllarda azalma eğilimi göstermiştir. 2013 yılı itibariyle okuma yazma bilmeyen gruptan oluşan oran %19 seviyesinde gerçekleşse, ülke nüfusu göz önüne alındığında bu oranın çok yüksek düzeyde olduğu ve azaltılması gerektiği söylenebilmektedir. Ortaokul mezunlarının payı sürekli artış göstermiş, lise mezunları ise %40 ile %46 aralığında değişim göstermiştir. Lise dengi meslek okulu oranlarının, genel lise oranlarına göre daha yüksek olduğu görülmekte olup, yıllar itibariyle genel olarak %58 seviyesinde gerçekleşmiştir. Yüksekokul mezunlarının istihdam içindeki payları; 2000’li yılların başında %73 seviyelerinde seyrederken, 2009 yılına gelindiğinde %68’e kadar gerilemiştir. Şüphesiz bu gerilemenin nedenleri arasında 2008 Krizi’nin etkileri de bulunmaktadır. Sonrasında ise, yükselme eğilimi sergileyerek 2013 yılında %72 seviyesine yaklaşmıştır.

Tablo 2.26. İstihdamın Eğitim Durumuna Göre Dağılımı (%), (2000-2013)

Yıllar	Okuma-Yazma Bilmeyen	Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	İlkokul	Ortaokul veya Dengi Meslek Okulu	Genel Lise	Lise Dengi Meslek Okulu	Yüksekokul veya Fakülte
2000	30,4	35,4	50,0	42,1	45,6	58,9	72,7
2001	29,4	35,9	48,9	43,1	44,2	57,2	73,0
2002	27,5	32,0	47,3	44,3	42,5	54,9	70,7
2003	26,2	28,1	45,3	46,1	41,2	55,8	69,1
2004	20,6	29,3	43,9	49,6	42,4	54,8	69,2
2005	18,9	28,0	43,5	53,5	42,8	56,1	70,1
2006	17,8	27,4	43,6	54,3	42,7	56,3	69,8
2007	17,1	26,3	43,2	56,1	42,1	56,8	69,8
2008	16,9	26,6	43,3	55,9	42,9	57,4	69,5
2009	17,3	26,8	43,2	53,9	42,6	55,2	68,5
2010	18,6	28,7	45,3	56,0	43,3	57,1	70,1
2011	19,6	30,4	47,5	57,8	45,5	58,3	71,0
2012	18,9	30,1	47,8	58,4	45,8	58,1	71,1
2013	19,2	30,2	47,6	56,4	46,7	58,3	71,9

Kaynak: Tüik, İşgücü Göstergeleri, 2019.

4.2.4. İşyeri Büyüklüğüne Göre İstihdam

İşyeri büyüklüğüne göre istihdamın dağılımı, kayıt dışı ekonomideki yeri açısından önem arz etmektedir. Kalkınma sürecinin, işyeri büyüklüğü bakımından bazı aşamalardan geçtiğine ilişkin yaygın bir görüş bulunmaktadır. Bu görüşe göre; ilk aşamada ev içi üretim söz konusu iken, ikinci aşamada küçük atölyelere geçilmekte, üçüncü aşamaya gelindiğinde ise, büyük ölçekli üretime doğru geçiş yaşanmakta olup bu süreçle birlikte işletmede çalışan kişi sayısında da artış sağlanmaktadır (Andersen, 1982: 340).

Tablo 2.27’de istihdamın işyeri büyüklüğüne göre dağılımı yer almaktadır. Küçük işletmelerde aile işçileri çoğunlukta olurken, büyük işletmelerde maaşlı çalışanlar ağırlıkta olmaktadır. 25-49 kişi aralığında işçi çalıştıran işyerlerinin istihdamında 2009 yılı haricinde yükselme görülmektedir. Aynı şekilde 50 kişiden fazla işçi çalıştıran işletmelerde de çalıştırılan kişi sayısında yıllar itibariyle yükselme görülmektedir.

Tablo 2.27. İşyeri Büyüklüğüne Göre İstihdamın Dağılımı (Bin-Kişi), (2000-2013)

Yıllar	1 kişi	2 kişi	3 kişi	4 kişi	5 kişi	24 kişi	25-49 kişi	50+ kişi
2000	2.731	4.128	2.801	2.059	3	2.161	1.135	3.565
2001	2.661	4.264	2.798	2.118	2.818	2.055	1.199	3.61
2002	2.802	4.216	2.653	1.884	2.824	1.328	1.565	4.082
2003	2.906	4.274	2.498	1.713	2.728	1.398	1.556	4.074
2004	2.559	3.675	2.298	1.559	2.487	1.377	1.777	3.901
2005	2.415	3.832	2.222	1.463	2.547	1.543	1.927	4.117
2006	2.361	3.894	2.241	1.484	2.47	1.654	1.998	4.322
2007	2.258	3.987	2.221	1.466	2.465	1.643	2.252	4.444
2008	2.265	4.03	2.164	1.478	2.464	1.734	2.449	4.61
2009	2.314	4.169	2.22	1.519	2.457	1.698	2.38	4.52
2010	2.391	4.317	2.417	1.615	2.604	1.828	2.606	4.816
2011	2.523	4.504	2.538	1.66	2.934	2.044	2.809	5.097
2012	2.721	4.529	2.441	1.615	2.981	2.115	3.042	5.377
2013	2.921	4.397	2.489	1.605	3	2.231	3.148	5.732

Kaynak: TÜİK, İşgücü Göstergeleri, 2019.

4.3. Demografik Duruma Göre İşsizlikteki Gelişmeler

İşsizlik, Türkiye'nin oldukça eski ve önemli bir yapısal sorunudur. Bu sorunun nedeni olarak ilk sırada nüfus artışı gelmektedir. Bunun yanında, tarım sektöründen tarım dışı sektörlere geçiş işsizlik sorununu daha da ağırlaştırmaktadır. Yaşanan ekonomik krizler de işsizliği arttıran diğer bir nedendir. 2000-2008 yılları arasında işsizlikte yaşanan değişimler incelendiğinde; 2000 yılında %6,4 olan işsizlik oranının 2002 yılında %10,3'e yükseldiği görülmektedir. Bu hızlı yükselmenin nedeni olarak 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz gösterilmektedir. Yaşanan krizin işsizlik yönündeki etkisi 2006 yılına gelindiğinde azalmaya başlamış kısmen de olsa gerileme görülmüştür. 2008 yılının ikinci yarısından sonra işsizlik, bu kez Küresel Finans Krizi'nin etkisiyle tekrar yükselişe geçmiş, 2009 yılında %12,5 ile rekor düzeye çıkmıştır (Köse, 2016: 63). Türkiye'de işsizliğin seyri Tablo 2.28'de gösterilmektedir.

Tablo 2.28. Türkiye’de İşsizliğin Seyri (%), (2000-2018)

Yıllar	İşsizlik Oranı	Yıllar	İşsizlik Oranı
2000	6,49	2010	10,65
2001	8,38	2011	8,79
2002	10,35	2012	8,14
2003	10,54	2013	8,73
2004	10,83	2014	9,87
2005	10,63	2015	10,23
2006	8,71	2016	10,83
2007	8,86	2017	10,81
2008	9,70	2018	11
2009	12,55		

Kaynak: TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, İstihdam Verileri, 2019.

4.3.1. Yaşa ve Cinsiyete Göre İşsizlik

Yaş gruplarına göre işsizliği incelerken 15 ile 24 yaş aralığındaki grup genç işsizliği gösterdiği için özellikle dikkate alınmaktadır. 25-54 ve 54 yaş ve üzeri şekilde diğer gruplarda değerlendirilerek toplamda üç grup olarak inceleme yapılmaktadır. Buna göre 15-24 yaş aralığı incelendiğinde, yıllar itibariyle genç işsizliğin ne kadar yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Genç işsizlik oranı 2008 yılına kadar %20 seviyelerinde seyrederken, kriz sonrası dönemde %26 seviyesine çıkmıştır. Kriz sonrasında azalmaya başlayan genç işsizlik oranı %19 olarak gerçekleşmiştir. 30-34 yaş aralığı içerisinde gerçekleşen işsizlik oranı, 2000 yılından itibaren artarak devam etmiştir. Yine aynı şekilde 40-49 yaş aralığında ortaya çıkan işsizlik oranlarına bakıldığında, 2000 yılında düşük olan oran 2008 yılına kadar artarak devam etmiş olup, 2009 yılında krizinde etkisiyle birlikte en yüksek düzeye ulaşmıştır. 2013 yılında genel olarak %6 seviyesinde gerçekleşmiştir. Diğer yaş gruplarına bakıldığında, aynı dönemler içerisinde çok fazla değişiklik oluşmamıştır. Yaşa göre işsizliğin dağılımı Tablo 2.29’da gösterilmektedir.

Tablo 2.29. Yaşa Göre İşsizliğin Dağılımı (%), (2000-2013)

Yıllar	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64
2000	10,7	14,8	7,2	5,0	4,5	3,5	3,0	3,8	2,2	2,0
2001	14,6	17,3	9,6	6,7	6,5	4,9	5,1	4,1	2,9	1,5
2002	16,7	20,8	11,9	8,6	8,1	7,3	6,6	5,8	4,8	1,6
2003	17,9	22,1	12,7	9,0	7,4	6,5	6,5	6,0	4,5	2,5
2004	17,7	22,2	13,9	9,3	7,8	6,8	6,3	6,5	4,0	2,9
2005	18,2	20,9	13,2	9,3	7,7	6,9	6,9	6,9	4,6	2,9
2006	17,4	20,1	12,9	8,6	7,4	6,9	6,6	6,8	5,3	2,8
2007	19,7	20,1	12,4	8,7	7,4	6,8	7,0	6,2	5,0	3,2
2008	19,6	21,0	13,2	9,7	8,2	7,7	7,6	6,8	6,0	3,7
2009	23,6	26,3	17,5	12,6	11,2	10,2	9,5	9,2	7,7	4,1
2010	18,8	23,5	14,9	10,3	9,6	8,5	8,6	8,3	6,7	4,4
2011	15,8	19,8	12,5	8,6	7,5	7,0	7,0	6,8	5,9	3,1
2012	14,9	19,0	12,2	8,3	6,9	6,5	6,7	6,4	5,3	3,3
2013	16,4	20,0	12,6	8,8	7,8	6,7	6,4	6,7	5,8	4,2

Kaynak: TÜİK, İşgücü Göstergeleri, 2019.

İşsizliğin cinsiyete göre dağılımı Tablo 2.30’da gösterilmektedir. 2000’li yılların başlarında, kadın işsizlik oranı %6 ile %7,5 arasında seyrederken, erkek işsizlik oranı ise %6,5 ile %8,72 bandında değişiklik göstermiştir. Küresel Finans Krizi sonlarında bu oran kadınlarda %12,6 iken, erkeklerde %12,5 olarak değişmiş ve aralarındaki fark kapanmıştır. Ancak 2013 yılına gelindiğinde kadınlarda %10,5’i erkeklerde ise %7,9’u bulan işsizlik oranlarıyla, aradaki fark %3 seviyesine çıkmıştır. Kadınların eğitim seviyelerinin erkeklere göre düşük olması ve iç göç sonrasında kadınların iş bulmada karşılaştığı zorluklar nedeniyle, kadın işsizlik oranı erkek işsizlik oranına göre daha yüksek düzeylerde seyretmektedir.

Tablo 2.30. İşsizliğin Cinsiyete Göre Dağılımı (%), (2000-2017)

Yıllar	Kadın İşsizlik Oranı	Erkek İşsizlik Oranı	Yıllar	Kadın İşsizlik Oranı	Erkek İşsizlik Oranı
2000	6,26	6,57	2009	12,60	12,53
2001	7,47	8,72	2010	11,38	10,36
2002	9,45	10,71	2011	10,07	8,26
2003	10,10	10,71	2012	9,37	7,62
2004	10,98	10,78	2013	10,55	7,93
2005	11,18	10,44	2014	11,83	9,02
2006	9,09	8,58	2015	12,59	9,17
2007	9,14	8,77	2016	13,63	9,55
2008	9,98	9,61	2017	13,89	9,36

Kaynak: World Bank, Data Bank, 2019.

4.3.2. Eğitim Durumuna Göre İşsizlik

2000 yılında ilkökul işsizlik oranı %5,2 iken Küresel Finans Kriziyle birlikte %12 seviyesinin üzerine çıkmış, 2011'den itibaren yeniden düşmeye başlamıştır.

Genel lise ve lise dengi okullardan mezun olanların işsizlik oranları, ilk yıllarda birbirlerine yakın seyretmiş, 2006 yılından itibaren genel lise mezunlarının işsizlik oranlarında yükselme meydana gelmiştir.

Yüksek okul ve fakülte mezunlarının işsizlik oranlarına bakıldığında ise; 2000'li yılların başında %7 olarak gerçekleşen oran yıllar itibariyle sürekli yükselmiştir. 2008 Krizi sonrası %12,1 seviyesine yükseldiği görülmektedir. Eğitim durumuna göre işsizlik oranları Tablo 2.31'de verilmiştir.

Tablo 2.31. Eğitim Durumuna Göre İşsizlik(%), (2000-2013)

Yıllar	Okuma- Yazma Bilmeyen	Okuma- Yazma Bilen Fakat Okul Bitirmeyen	İlkokul	Orta Okul veya Dengi Meslek Okul	Genel Lise	Lise Dengi Meslek Okul	Yüksek Okul veya Fakülte
2000	3,4	5,6	5,2	8,3	10,5	10,9	7,0
2001	3,1	5,8	7,4	10,8	13,3	13,2	7,8
2002	4,6	6,1	9,2	12,6	14,6	14,8	11,1
2003	7,0	9,5	9,7	12,1	13,2	12,3	11,1
2004	4,3	7,5	9,1	12,6	14,7	16,0	12,2
2005	4,9	9,7	9,3	12,2	13,9	13,6	10,0
2006	4,8	9,3	9,1	11,2	14,0	11,8	9,6
2007	5,2	10,6	8,7	10,2	13,9	12,0	9,7
2008	6,3	12,1	9,4	10,9	14,1	11,7	10,3
2009	8,0	15,3	12,2	14,0	18,0	15,6	12,1
2010	6,0	12,5	10,0	11,5	15,9	13,2	11,0
2011	4,6	10,7	7,8	9,5	12,6	11,0	10,4
2012	3,9	10,0	7,0	9,0	11,8	10,1	10,1
2013	4,9	10,7	7,5	9,1	12,0	10,5	10,3

Kaynak: TÜİK, İşgücü Göstergeleri, 2019.

4.3.3. Medeni Duruma Göre İşsizlik

Medeni duruma göre işsizlik oranları Tablo 2.32’de gösterilmektedir. Buna göre; incelenen dönem aralığında evli erkeklerin işsizlik oranları, boşanmış erkeklerin işsizlik oranlarından daha düşüktür. Hiç evlenmemiş erkeklerin 2000 yılında %13,5 olan işsizlik oranları, 2005 yılına kadar artış göstermiş sonrasında azalma meydana gelsede 2009 yılında %25 seviyesine yaklaşmıştır. Evli kadın işsizlik oranları, hiç evlenmemiş ve boşanmış olan kadın işsizlik oranlarına göre daha düşüktür. 2013 yılında evli erkek işsizlik oranı %6,1 olurken kadınlarda bu oran %8’dir. Yıllar ve medeni durum itibariyle kadın işsizlik oranı, erkek işsizlik oranının üzerinde seyretmektedir.

Tablo 2.32. Medeni Duruma Göre İşsizlik Oranı (%), (2000-2013)

Erkek				Kadın			
Yıllar	Hiç Evlenmedi	Evli	Boşandı	Yıllar	Hiç Evlenmedi	Evli	Boşandı
2000	13,5	4,2	12,6	2000	12,5	3,2	12,6
2001	17,0	6,1	15,9	2001	15,2	3,7	19,2
2002	20,7	7,5	18,4	2002	18,1	5,0	25,4
2003	21,2	7,4	16,1	2003	19,5	5,6	18,8
2004	21,9	7,2	20,1	2004	21,7	5,2	21,8
2005	20,0	7,3	21,0	2005	20,5	6,1	20,7
2006	18,8	7,0	21,5	2006	19,9	6,2	20,5
2007	19,2	7,0	18,6	2007	19,8	6,0	18,9
2008	19,8	7,8	20,1	2008	20,0	7,0	20,2
2009	24,7	10,2	25,3	2009	23,9	9,1	25,3
2010	20,6	8,2	20,0	2010	22,6	8,2	21,5
2011	16,9	6,4	17,9	2011	20,2	7,0	18,9
2012	15,7	5,9	15,5	2012	19,2	7,0	16,7
2013	15,8	6,1	14,8	2013	20,2	8,0	18,8

Kaynak: TÜİK, İşgücü Göstergeleri, 2019.

Türkiye için genel bir değerlendirme yapıldığında, ekonomik büyüme, istihdam ve işsizlik göstergelerinin, genellikle ekonominin gidişatı ile yakından ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye günümüze kadar birçok ekonomik kriz yaşamış olup, etkileri ekonomik büyüme ve istihdam da kendisini hissettirmiştir. Çalışmada incelenen döneme denk gelen 2008 Küresel Krizi’nin etkileri, Türkiye’de 2009 yılından itibaren görülmeye başlamasından dolayı, istihdam oranı azalmış, ekonomik büyüme ise gerilemiştir.

Türkiye’de istihdam sorununun giderek artmasında uygulanan ekonomi politikalarının etkisi önemli olmaktadır. Günümüzde içinde yaşanılan ekonomik koşullarda, istihdam sorununun kısa dönemde önlenmesi mümkün gözükmemektedir.

İstihdam sorununun çözümlü için, yeni iş alanlarının oluşturulması ve yatırımların hızlandırılması gerekmektedir. Ayrıca Türkiye’de işsizlik için de acil önlemler alınması gerekmektedir. Yatırım hacminde değişiklik yapılmadan, emek yoğun teknoloji ile çalışan sektörlerin özendirilmesi ve eğitim sisteminin iş hayatına yönelik olarak düzenlenmesi işsizlikle mücadelede önem arz etmektedir (Şahin, 1987b: 340-344).

Bu bölümde, ele alınan değişkenler, tanımlayıcı çerçevede ele alınmış ve incelenen dönemde 2008 Krizi’nin etkilerinden dolayı, yapılan açıklamalarda bu yönde bağlantı kurulması gerektiği düşünölmüştür. Ayrıca ekonomik büyüme, istihdam ve işsizlik arasındaki ilişkinin değil, tek başlarına gösterdikleri değişimler açısından incelendiklerini belirtmek faydalı olacaktır. Ekonomik büyüme ve istihdam ilişkisinin hangi yönde olduğu, literatürde göz önünde bulundurularak, ampirik olarak sonraki bölümde açıklanacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE BÜYÜME İSTİHDAM İLİŞKİSİ

1. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde, ekonomik büyüme ve istihdam arasındaki ilişkinin incelendiği çok sayıda çalışma mevcuttur. Bu çalışmalar; ele alınan dönem, incelenen değişkenler ve kullanılan ekonometrik yöntemler açısından farklılık göstermektedir.

Ekonomik büyüme ve istihdam arasındaki ilişki için Türkiye üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde;

Literatürdeki çalışmalardan bir tanesi Duruel ve Kara (2005)'ya aittir. Analizde Türkiye için 1990-2003 yılları arasında büyüme ve istihdam verileriyle çalışmışlar, istihdam için büyümenin gerekli ancak yeterli olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Akkemik (2007), Türkiye'de istihdam ve büyüme değişkenleri için 1988-2004 yılları arasında VAR Modeli ile incelemiştir. İnceleme sonucunda iş gücü piyasalarında ki düzenlemelerin GSYH büyümesini geride bıraktığı sonucuna ulaşılmıştır.

Akan ve diğerleri (2008), büyüme ile istihdam arasındaki ilişkiyi 1980-2007 yılları arasında kalan dönem için değerlendirirken Granger nedensellik testini kullanmaktadır. Analiz sonucunda büyüme ile istihdam arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu görülmüştür.

Türkiye'de büyüme ve istihdam arasındaki ilişkiyi tespit edebilmek amacıyla Korkmaz ve Yılgör (2010), 1997:01-2009:03 dönemleri için Granger nedensellik testi kullanılarak analiz yapmışlardır. Analiz sonucunda, büyümeden istihdama doğru nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Muratoğlu (2011), Türkiye'de 2000-2011 dönemine ait istihdam ve büyüme değişkenlerini kullanarak, Granger Nedensellik testi yapmıştır. Çalışma sonucunda, istihdam ve büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilememiştir.

Altuntepe ve Güner (2013), 1988-2011 dönemi büyüme ve istihdam değişkenlerini kullanarak EKK analizi yapmışlardır. Hizmetler sektöründe büyümeden

istihdama doğru ilişki tespit edilirken, sanayi sektöründe anlamlı sonuçlar elde edilememiştir.

Türkiye ve AB ülkelerinin işsizlik ve büyüme değişkenleri arasındaki ilişkiyi Dilber, Eryiğit ve Güven (2015), 2001-2011 yılları Panel Eşbütünleşme analiziyle incelemiştir. Değişkenler arasındaki ilişkinin pozitif olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Büyüme ve istihdam arasındaki ilişkiyi görebilmek amacıyla Çondur (2016), 2001:01-2015:04 dönemi için nedensellik analizi yapmıştır. Analiz sonucunda kısa dönemde değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunurken, uzun dönemde istihdamdan büyümeye doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

Aksu (2017), Türkiye’de 1960-2009 dönemine ait büyüme ve istihdam değişkenlerini Granger Nedensellik yöntemiyle test etmiştir. Çalışma sonucunda büyüme ve istihdam arasında kısa dönemde ilişki bulunmayıp, uzun dönemde istihdamın büyüme üzerinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye’de ekonomik büyüme ile istihdam arasındaki ilişki inceleyen çalışmalar Tablo 3.1’de verilmektedir;

Tablo 3.1. Ekonomik Büyüme-İstihdam Arasındaki İlişkiyi İncelemek İçin Türkiye Üzerine Yapılan Çalışmalar

Yazar(lar)/ Yıl	İncelenen Dönem	Kullanılan Yöntem	Modelde Kullanılan Değişken	Sonuçlar
Yılmaz (2005)	1978-2004	Granger Nedensellik	Büyüme-İşsizlik	İşsizlikten büyümeye doğru nedensellik tespit edilmiştir.
Yüceol (2006)	1950-2004 1950-1980 1980-2004	Johansen Eşbütünleşme Testi	Büyüme-İşsizlik	İncelenen dönemler ve değişkenler arasında farklı sonuçlar elde edilmiştir.
Uysal ve Alptekin (2009)	1980-2007	VAR Modeli	Büyüme-İşsizlik	İşsizlikten büyümeye doğru nedensellik tespit edilmiştir.
Korkmaz ve Yılgör (2010)	1997:01- 2009:03	Granger Nedensellik	Büyüme-İstihdam	Büyümeden istihdama doğru nedensellik ilişkisi mevcuttur.

Tablo 3.1. Ekonomik Büyüme-İstihdam Arasındaki İlişkiyi İncelemek İçin Türkiye Üzerine Yapılan Çalışmalar (Devamı)

Yazar(lar)/ Yıl	İncelenen Dönem	Kullanılan Yöntem	Modelde Kullanılan Değişken	Sonuçlar
Takım (2010)	1975-2008	Granger Nedensellik	Büyüme-İşsizlik	Değişkenler arasında iki yönlü nedensellik olduğu sonucuna varılmıştır.
Muratoğlu (2011)	2000-2011	Granger Nedensellik	Büyüme-İstihdam	Değişkenler arasında nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.
Alancıoğlu ve Utlu (2012)	1980-2010	Johansen Eşbütünleşme Testi	Büyüme-İşsizlik	Büyüme istihdamı yeterli düzeyde etkilememektedir.
Kanca (2012)	1970-2010	Granger Nedensellik	Büyüme-İşsizlik	İşsizliğin gerçekleştiği düzey büyümede bir etkiye neden olmamaktadır.
Aksoy (2013)	1988-2010	Granger Nedensellik Analizi	Büyüme-İstihdam	Değişkenler arasında nedensellik tespit edilememiştir.
Altuntepe ve Güner (2013)	1988-2011	EKK Analizi	Büyüme-İstihdam	Her iki değişken için nedensellik rededilmiştir.
Ertuğrul ve Uçak (2013)	2000-2012	Kalman Filtresi Yöntemi	Büyüme-İstihdam	Kriz sonrasında büyümenin istihdam üzerindeki etkisi artmaktadır.
Özdemir ve Yıldırım (2013)	2005:01-2013:04	Granger Nedensellik	Büyüme-İstihdam	Değişkenler arasında uzun dönemde nedensellik tespit edilememiştir.
Timur ve Doğan (2015)	1980-2014	Granger Nedensellik	Büyüme-İstihdam	Büyüme ve istihdam arasında nedensellik tespit edilememiştir.
Arı (2016)	1980-2014	Eşbütünleşme Testi	Büyüme-İşsizlik	Değişkenler arasında uzun dönemde nedensellik tespit edilememiştir.
Çondur ve diğerleri (2016)	2001:01-2015:04	Granger Nedensellik	Büyüme-İstihdam	Kısa dönemde değişkenler arasında çift yönlü, uzun dönemde ise istihdamdan büyümeye tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

Tablo 3.1. Ekonomik Büyüme-İstihdam Arasındaki İlişkiyi İncelemek İçin Türkiye Üzerine Yapılan Çalışmalar (Devamı)

Yazar(lar)/ Yıl	İncelenen Dönem	Kullanılan Yöntem	Modelde Kullanılan Değişken	Sonuçlar
Aksu (2017)	1960-2009	Granger Nedensellik ve Toda-Yamamoto	Büyüme-İstihdam	Büyüme ile istihdam arasında kısa dönemde bir ilişki bulunamazken, uzun dönemde istihdamdan büyümeye tek yönlü ilişki tespit edilmiştir.
Öztürk ve Sezen (2018)	2005:01-2017:03	Granger Nedensellik	Büyüme-İşsizlik	Büyümeden işsizliğe doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

Ekonomik büyüme ile istihdam arasındaki ilişkiyi araştıran yabancı literatür incelendiğinde;

190 ülkenin büyüme ve istihdam performansını, 1991-2003 yılları arasında incelemek amacıyla, Kapsos (2005) tarafından EKK analizi yapılmıştır. Analizde ekonomik büyümenin yaşam standartlarına katkıda bulunarak istihdamı arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Momete (2007), Romanya’da 1997-2005 yıllarına ait büyüme ve istihdam verilerini analiz etmiştir. Çalışma sonucunda, büyümeden istihdama doğru negatif yönde ilişki tespit edilmiştir.

İspanya’da büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkinin tespiti amacıyla, Villaverde ve Maza (2007) 1980-2004 yılları arasında Eşbütünleşme analizi yapmışlardır. İspanyol Bölgesi için, büyüme ve işsizlik arasında ters yönlü ilişki olduğu sonucu elde edilmiştir.

Kreishan (2011), Ürdün için işsizlik ve büyüme değişkenlerini kullanarak, 1970-2008 dönemi Eşbütünleşme analizi yaptığı çalışmasında, uzun dönemde işsizlik ve büyüme arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

8 Asya ülkesi için Hanusch (2012) tarafından yapılan çalışmada 1997-2011 yıllarına ait istihdam ve büyüme verileri kullanılarak EKK analizi yapılmıştır. Analizde büyümenin gerçekleşebilmesi için yüksek oranda istihdama ihtiyaç olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Güney Afrika’da, büyüme ve istihdam arasındaki ilişkinin tespiti amacıyla, Temipote ve Leshore (2013) 2001:01-2012:03 dönemleri arasında Toda-Yamamoto nedensellik analizi yapmışlardır. İstihdamdan ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sadiku ve diğerleri (2015), Makedonya için 2000-2012 yılları arasında işsizlik ve büyüme verileriyle çalışmışlardır. Analiz sonucunda işsizlik ve büyüme arasında nedensellik tespit edilememiştir.

Mısır için Eğri (2018) tarafından, büyüme ile işsizlik arasındaki ilişki 1970-2016 yıllarına ait verilerle Granger Nedensellik analizi kullanılarak araştırılmıştır. Çalışma sonucunda Mısır’da Okun Yasası’nın geçerli olmayacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Ekonomik büyüme ile istihdam arasındaki ilişkiyi inceleyen yabancı çalışmalar Tablo 3.2’de yer almaktadır.

Tablo 3.2. Ekonomik Büyüme-İstihdam İlişisini İnceleyen Yabancı Ülkelere Ait Çalışmalar

Yazar(lar)/ Yıl	İncelenen Dönem	Kullanılan Yöntem	Ülke(ler)	Modelde Kullanılan Değişkenler	Sonuçlar
Sögner ve Stiassny (2000)	1960-1999	Nedensellik Analizi	15 OECD Ülkesi	Büyüme-İşsizlik	İşsizliğin büyüme içerisindeki değişime tepkisinin önemli ölçüde farklı olduğuna karar verilmiştir.
Kapsos (2005)	1991-2003	EKK Analizi	190 Ülke	Büyüme-İstihdam	Ekonomik büyüme yaşam standartlarına katkıda bulunarak ,istihdam artışını teşvik etmektedir.
Momete (2007)	1997-2005	Veriler analiz edilmiştir	Romanya	Büyüme-İstihdam	Büyüme arttıkça istihdamın azaldığı tespit edilmiştir.
Turterean (2007)	1992-2004	Nedensellik Analizi	Romanya	Büyüme-İşsizlik	Büyüme ile işsizlik arasında nedensellikten bahsedilememektedir.
Villaverde ve Maza (2007)	1980-2004	Eş bütünleşme Analizi	İspanya	Büyüme-İşsizlik	İspanyol bölgesi için büyüme ve işsizlik arasında ters yönlü ilişki mevcuttur

Tablo 3.2. Ekonomik Büyüme-İstihdam İlişisini İnceleyen Yabancı Ülkelere Ait Çalışmalar (Devamı)

Yazar(lar)/ Yıl	İncelenen Dönem	Kullanılan Yöntem	Ülke(ler)	Modelde Kullanılan Değişkenler	Sonuçlar
Moazzami ve Dadgostar (2009)	1988:01-2007:04	EKK Analizi	13 OECD Ülkesi	Büyüme-İşsizlik	İşsizlik oranında %1'lik azalışın, büyümede %2,6-%4,7 arasında artış sağladığı sonucuna ulaşılmaktadır.
Lal ve diğerleri (2010)	1980-2006	Granger Nedensellik Analizi	Bangladeş Hindistan Çin Pakistan Sri Lanka	Büyüme-İşsizlik	Değişkenler arasında hem uzun hemde kısa dönemde nedensellik tespit edilmiştir.
Hussain ve diğerleri (2010)	1972-2006	Nedensellik Analizi	Pakistan	Büyüme-İşsizlik	Büyüme ve işsizlik arasında uzun dönemde ilişki tespit edilmiştir.
Sodipe ve Ogunrinola (2011)	1981-2006	EKK Analizi	Nijerya	Büyüme-İstihdam	Büyüme ile istihdam doğru orantılıdır.
Abdulla (2012)	1990-2008	Nedensellik Analizi	Irak	Büyüme-İşsizlik	Artan büyüme oranının işsizliği azaltmak için yeterli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Hanusch (2012)	1997-2011	EKK Yöntemi	8 Asya Ülkesi	Büyüme-İstihdam	Büyüme için, yüksek istihdam oranına gerek duyulmaktadır.
Bashier ve Wahban (2013)	1980-2012	Tam Düzeltilmiş EKK Analizi	Ürdün	Büyüme-İstihdam	Büyümenin istihdamı pozitif yönde etkilediği sonucu elde edilmiştir.
Temitope ve Leshore (2013)	2001:01-2012:03	Toda-Yamamoto Nedensellik Testi	Güney Afrika	Büyüme-İstihdam	İstihdamdan büyümeğe tek yönlü nedensellik ilişkisi mevcuttur.
Seyfried ve College (2014)	1999-2012	Nedensellik analizi	Yunanistan İspanya Portekiz İtalya İrlanda	Büyüme-İstihdam	İncelenen ülkelerde ekonomik büyümede ki değişiklikler istihdamı farklı şekilde etkilemektedir.
Eğri (2018)	1970-2016	Granger Nedensellik Analizi	Mısır	Büyüme-İşsizlik	Okun Yasası'nın geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır

2. VERİ SETİ

Çalışmanın bu bölümünde, ekonomik büyüme ile istihdam arasındaki ilişki Türkiye açısından araştırılmıştır. Bu nedenle çalışmada 2005:01-2018:03 dönemine ilişkin üçer aylık veriler ile gerçekleştirilen ampirik analizde, büyüme bağımlı değişkeni, istihdam bağımsız değişkeni ile açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca modelde Enflasyon oranı (Enf) kontrol değişkeni olarak kullanılmıştır. Büyüme değişkeni (Buy), GSYH- Harcama Yöntemiyle Zincirlenmiş Hacim verilerinin bir önceki yıl ile farkının alınıp oranlanmasıyla hesaplanmış, İstihdam değişkeni (İst) ise istihdam edilen kişi sayısının değişim oranıyla oluşturulmuştur. Enf değişkeni, TÜFE oranının bir önceki yıl ile farkının alınıp, önceki yıla oranlanmasıyla hesaplanmıştır. Tüm veriler, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (TCMB EVDS)'den elde edilmiştir. Buy ve Enf değişkenleri üçer aylık şekilde temin edilirken, İst verileri ise aylık şekilde alınarak üç aylık veri haline getirilmiştir. Değişkenler “Tramo Seats” prosedürü kullanılarak mevsimsellikten arındırılıp, ekonometrik analize dahil edilmiştir.

Değişkenlere ilişkin bilgiler Tablo 3.3’de yer almaktadır.

Tablo 3.3. Değişkenlerin Tanımlanması

Değişken	Sembol	Tanım	Kaynak
Büyüme	Buy	GSYH değişim oranı	TCMB EVDS
İstihdam	İst	İstihdam edilen kişi sayısının değişim oranı	TCMB EVDS
Enflasyon	Enf	Tüfe değişim oranı	TCMB EVDS

3. ARAŞTIRMA MODELİ

Çalışmada Türkiye’de ekonomik büyüme ile istihdam arasındaki ilişkinin enflasyon kontrol değişkeniyle birlikte incelenmesinde, aşağıdaki model kullanılmıştır.

$$\text{Buy}_t = \beta_0 + \beta_1 \text{İst}_t + \beta_2 \text{Enf}_t + u_t \quad (3.1)$$

Buy: Ekonomik büyümeyi, İst: İstihdam değişim oranını, Enf: Enflasyon oranını, u_t : Hata terimini ifade etmektedir.

Bu çalışmada yer alan büyüme ve istihdam değişkenleri arasında ilişki Kısıtlanmamış Hata Düzeltme Modeli (Unrestricted Error Correction Model-

UECM)'nin tahmin edilmesiyle başlamaktadır. Kısıtlanmamış Hata Düzeltme Modeli aşağıdaki gibi tahmin edilebilir:

$$\Delta \text{Buy}_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} \Delta \text{Buy}_{t-i} + \sum_{i=0}^m \beta_{2i} \Delta \text{İst}_{t-i} + \sum_{i=0}^m \beta_{3i} \Delta \text{Enf}_{t-i} + \beta_4 \text{Buy}_{t-1} + \beta_5 \text{İst}_{t-1} + \beta_6 \text{Enf}_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3.2)$$

Eşitlikte bulunan β_0 kat sayısı sabit terimi, β_1 , β_2 ve β_3 kısa dönem kat sayılarını, β_4 , β_5 , β_6 uzun dönem katsayılarını ifade etmektedir. Δ değişkenlerin birinci sıra farklarını, m ise modelin gecikme uzunluğunu temsil etmektedir.

Değişkenler arasında uzun ve kısa dönem ilişkileri ortaya koymak için uygun Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif (Autoregressive Distributed Lag-ARDL) Modelinin tahmin edilmesi gerekmektedir. Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$\text{Buy}_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} \text{Buy}_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{2i} \text{İst}_{t-i} + \sum_{i=0}^p \alpha_{3i} \text{Enf}_{t-i} + \mu_t \quad (3.3)$$

Uzun dönemli² ilişki ortaya koyulduktan sonra, ARDL modelinin parametreleri tahmin edilmektedir. 3.3 nolu eşitlikte m , bağımlı değişkenin (Buy_t) n ve p ise bağımsız değişkenlerin (İst_t , Enf_t) uygun gecikme uzunluklarını göstermektedir.

Değişkenler arasındaki uzun dönemli parametreler bulunduktan sonra, kısa dönemli ilişki ise ARDL yöntemine dayalı Hata Düzeltme Modeli (ECM) ile bulunabilmektedir. ARDL yöntemine dayalı Hata Düzeltme Modeli aşağıdaki gibi ifade edilmektedir:

$$\Delta \text{Buy}_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} \Delta \text{Buy}_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{2i} \Delta \text{İst}_{t-i} + \sum_{i=0}^p \alpha_{3i} \Delta \text{Enf}_{t-i} + \alpha_4 \text{ECT}_{t-1} + \mu_t \quad (3.4)$$

² ARDL (p,q) Modeli için Uzun Dönem Katsayısı = $\frac{\sum_{i=0}^q \beta_{2,i}}{1 - \sum_{i=1}^p \beta_{1,i}}$

Modelde yer alan ECT_{t-1} uzun dönem ilişkilerin tespiti için kurulan ARDL modelinden elde edilen hata teriminin bir gecikmeli değerini ifade etmektedir.

Ekonomik büyüme ile istihdam değişkenleri arasında eşbütünleşmeyi gösteren modellerin tahmin edilmesinden sonra, eşbütünleşmenin yönü hakkında bilgi veren VAR (Vektör Otoregresyon) modeline dayalı Toda-Yamamoto nedensellik testinin modeli tahmin edilmiştir.

$$Buy_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^k \beta_{1i} Buy_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{dmax} \beta_{2j} Buy_{t-j} + \sum_{i=1}^k \alpha_{1i} \dot{I}st_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{dmax} \alpha_{2j} \dot{I}st_{t-j} + \sum_{i=1}^k \delta_{1i} Enf_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{dmax} \delta_{2j} Enf_{t-j} + \mu_{1t} \quad (3.5)$$

$$\dot{I}st_t = \varphi_0 + \sum_{i=1}^k \varphi_{1i} \dot{I}st_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{dmax} \varphi_{2j} \dot{I}st_{t-j} + \sum_{i=1}^k \theta_{1i} Buy_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{dmax} \theta_{2j} Buy_{t-j} + \sum_{i=1}^k \vartheta_{1i} Enf_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{dmax} \vartheta_{2j} Enf_{t-j} + \mu_{2t} \quad (3.6)$$

$$Enf_t = \sigma_0 + \sum_{i=1}^k \sigma_{1i} Enf_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{dmax} \sigma_{2j} Enf_{t-j} + \sum_{i=1}^k \tau_{1i} \dot{I}st_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{dmax} \tau_{2j} \dot{I}st_{t-j} + \sum_{i=1}^k \rho_{1i} Buy_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{dmax} \rho_{2j} Buy_{t-j} + \mu_{3t} \quad (3.7)$$

4. EKONOMETRİK ANALİZ

Analiz aşamasında kullanılan ekonometrik yöntemin açıklanacağı bu bölümde ilk olarak serilerin durağanlığının test edilmesinde kullanılacak olan birim kök testleri anlatıldıktan sonra; çalışmanın esas konusu olan ARDL yaklaşımı ile Toda-Yamamoto nedensellik analizi açıklanmıştır.

4.1. Birim Kök Testleri

Çalışmada, büyüme ve istihdam arasındaki ilişkileri incelemeye önce, değişkenlere ait serilerin bütünleşme dereceleri araştırılmıştır. Çünkü zaman serileriyle yapılan analizlerin doğru sonuçlar verebilmeleri için serilerin durağan olmaları oldukça önem arz etmektedir. İncelenen zaman serisinde ele alınan zaman aralığı içerisinde varyansının ve ortalamasının değişiklik olmaması durumu durağanlık olarak adlandırılmaktadır. Bu nedenden dolayı ekonometrik modellerde kullanılacak olan serilere uygulanacak testlerin durağanlık koşulunu yerine getirmesi gerekmektedir. Durağan olmayan serilerde yapılan ekonometrik analizlerde ekonometrik modellerin kullanılması sonucu elde edilen regresyon denklemi yüksek R^2 değerini sağlasa bile, doğru tahminden oldukça uzak sonuçlar çıkması gibi, bir takım sorunlara yol açabilmektedir (Gujarati, 2006).

Durağanlık koşulunu sağlamayan bir zaman serisinin sabit uzun dönem ortalamasının, sonlu varyansının ve gecikme uzunluğu arttıkça azalan bir korelogramının olması gerekmektedir (Mutan ve Çanakçı, 2007: 34).

Durağan olmayan serilerin kullanılmasıyla yapılacak analizlerden çıkan sonuçların doğru ve anlamlı olması için, değişkenler arasındaki ilişkinin analiz edilmesinde kullanılacak yöntemin belirlenmesini sağlayabilmek amacıyla, serilerin durağanlık derecelerinin tespit edilmesi gerekmektedir (Tarı, 2012: 384). Bu bağlamda çalışmada serilerin durağan olup olmadıkları Genişletilmiş Dickey Fuller (Augmented Dickey Fuller-ADF), Phillips-Peron (PP) ve Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) birim kök sınamaları ile test edilmiştir.

4.1.1. ADF Testi

ADF birim kök sınaması için aşağıdaki (3.8) numaralı sabitli ve (3.9) numaralı sabitli ve trendli modeller kullanılmıştır.

$$\Delta x_t = \alpha + \beta x_{t-1} + \sum_{i=1}^k \gamma_i \Delta x_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3.8)$$

$$\Delta x_t = \alpha + \delta T + \beta X_{t-1} + \sum_{i=1}^k \gamma_i \Delta X_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3.9)$$

(3.8) ve (3.9) denklemlerinin tahmini ile X serisinin birim kök taşıyıp taşımadığı tahmin edilmektedir. Denklemlerde Δ fark operatörünü, T deterministik trendi, k denklemden varsa otokorelasyon sorununu gidermek amacıyla denkleme ilave edilen bağımlı değişken gecikmelerini; α , β , δ ve γ parametreleri ε ise hata terimlerini ifade etmektedir. İfade edilen denklemlerde tahmin edilen β parametrelerinin t istatistiğinin, Mackinnon tablo değerleriyle karşılaştırılmasıyla, X serisinin birim köke sahip olup olmadığına karar verilmektedir. Birim kök sınavında $\beta=0$ şeklinde kurulan boş hipotezin reddedilmesi sonucunda (β 'nin t istatistiğinin mutlak değeri > Mackinnon tablo kritik değeri) X serisinin durağan olduğuna karar verilmektedir (Dickey ve Fuller, 1979: 427-431). Diğer taraftan tahmin edilen denklemlerde otokorelasyonu ortadan kaldırmak için denklemlere ilave edilen bağımlı değişken gecikmeleri ise Akaike (AIC), Schwarz (SIC), Hanna-Quin (HQ) gibi bilgi kriterlerinden yararlanılarak belirlenebilmektedir (Torun, 2015: 59). Bu çalışmada ise ADF birim kök testinde bağımlı değişken gecikmeleri AIC bilgi kriterinden yararlanılarak belirlenmiştir.

4.1.2. PP Testi

PP birim kök testi için (3.10) numaralı sabit içeren model kullanılmıştır.

$$\Delta X_t = \alpha + \beta x_{t-1} + \mu_t \quad (3.10)$$

(3.10) numaralı denklemin tahmini ile X serisinin birim kök taşıyıp taşımadığı tespit edilmektedir. Denklemden Δ fark operatörünü; α ve β parametreleri; μ ise hata terimini ifade etmektedir (Phillips ve Perron, 1988: 335). Bu testte ADF den farklı olarak bağımlı değişken gecikmeleri bulunmamaktadır. Çünkü PP testi, yüksek derecedeki korelasyonu kontrol etmek amacıyla geliştirilen ADF'yi tamamlayıcı bir test durumundadır. PP testinde otokorelasyonu gidermeyi sağlayacak kadar bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri modele dahil edilmemekte, bunun yerine 'Newey-West' tahmincisi ile açıklanmıştır (Altunç, 2008: 118). PP testinde de ADF testinde olduğu gibi (3.10) numaralı denklem tahmininden elde edilen β katsayılarının t istatistikleri

kritik değerler ile karşılaştırılarak serilerin birim kök taşıyıp taşımadıklarına karar verilmektedir.

4.1.3. KPSS Testi

ADF birim kök testi sahip olduğu özellikler açısından eksik bir test olarak gösterilmektedir. Monte Carlo araştırmasıyla ADF testinin düşük güce sahip ve gecikme uzunluğu seçimine çok duyarlığı olduğu ortaya koyulmuştur (Schwert, 1989). ADF'ye kıyasla KPSS testi daha güçlü özelliklere sahip olmaktadır. KPSS yaklaşımı, ADF'nin metodolojisini aksi yöne çevirerek durağan olmayan alternatifine karşılık durağanlık boş hipotezi kapsamında bir test istatistiği oluşturulmuştur. KPSS birim kök testinde boş hipotez durağanlık anlamına gelmektedir (abuk ve Balcılar, 1998).

KPSS testinin modelleri aşağıda gösterilmektedir (Kwiatkowski ve diğerleri, 1992):

$$Y_t = \alpha + \mu_t + \varepsilon_t \quad (3.11)$$

$$Y_t = \alpha + \beta_t + \mu_t + \varepsilon_t \quad (3.12)$$

$$\mu_t = \mu_{t-1} + u_t, \quad u_t \sim \text{IID}(0, \sigma_u^2) \quad (3.13)$$

(3.11) denkleminde α sabit terimini, (3.12) denkleminde ise α sabit terimini ve β_t deterministik trendi içermektedir. ε_t durağan süreci ifade etmekle birlikte u_t ise pr rassal yürüyüş modelidir.

KPSS test istatistiği Lagrange arpanı (LM) dır. Bu testte temel hipotez $\sigma_u^2=0$, alternatif hipotez ise $\sigma_u^2>0$ şeklinde oluşturulmaktadır. KPSS test istatistiği aşağıdaki formülle hesaplanmaktadır.

$$\text{KPSS} = \frac{T^{-2} \sum_{t=1}^T S_t^2}{\tau^2} \quad (3.14)$$

Burada $S_t = \sum_{i=1}^t e_i$ dir. e_i (3.11) ve (3.12) denklemlerinden ortaya çıkan kalıntılardır. τ^2 ise e_i de hesaplanan ε_t 'nin uzun dönem varyansının tutarlı olduğu kabul edilen tahminidir (Kwiatkowski ve diğerleri, 1992).

4.2. Eşbütünleşme (Koentegrasyon) Analizi

Eşbütünleşme, uzun dönemde değişkenler arasındaki sistematik hareketliliğinin varlığını ifade etmekte kullanılmaktadır.

Eşbütünleşme testi, durağan olmayan zaman serilerinin, uzun dönemli ilişkilerini araştıran, test eden ve sonuçlarını değerlendirerek bir model haline dönüştürüp ifade eden ekonometrik testtir. Eşbütünleşme testi, önce Granger (1981) daha sonra Engle-Granger (1987) tarafından geliştirilerek, uzun dönemli dengelerle kısa dönemli hareketliliğin birleştirilmesi durumuna dayanmaktadır. Bu durum modelde ki tüm değişkenler üzerinde bir değişkenin regresyondaki hata terimlerinin durağan olması halinde, iki ya da daha fazla durağan olmayan değişkenlerin koentegre olması kuralına dayanmaktadır (Diler, 2011: 110).

İlk etapta durağan olmayan iki serinin birinci farkları alınarak durağan hale getirilerek eşbütünleşme ilişkisi oluşturulmuş hali aşağıdaki gibi ifade edilmektedir:

$$Y_t = \alpha + \beta X_t + u_t \quad (3.15)$$

Formülde u_t hata terimi durağan $I(0)$ ise iki serinin değişkeninin koentegre olduğu anlamına gelmektedir. 3.15 numaralı eşitlikte β katsayısının istatistiksel olarak anlamlı olması önemlidir. Hata düzeltme teriminin katsayısının anlamlı olması uzun dönemde Granger nedenselliğinin olduğu anlamına gelmektedir. Eğer hata terimi durağan değilse seriler arasında koentegrasyon ilişkisi araştırılmaz (Maddala ve Kim, 1998).

Koentegrasyonun gerçekleşmesini sağlayacak olan vektör sayısı, modelde yer alan değişken sayısından bir eksik olması gerekmektedir. 3.15 numaralı denklemde, Y_t ve X_t değişkenlerinin sayısının bir eksiği kadar yani tek koentegrasyonu gerçekleştiren vektör bulunmaktadır (Zortuk, 2007: 45).

Koentegrasyon testi, serilerin durağanlık derecelerinin aynı olmalarını ifade ettiğinden yukarıdaki denklemin tahmin edilebilmesi ile elde edilen serinin durağanlık testi ile sınanması gerekmektedir. Bu yüzden H_0 ve H_1 hipotezleri şu şekilde gösterilmektedir:

$H_0: \beta = 0$ (Zaman serileri arasında eşbütünleşme yok)

$H_1: \beta < 0$ (Zaman serileri arasında eşbütünleşme var)

Koentegrasyon testi yardımı ile seriler arasındaki uzun dönemli ilişki araştırılırken, seriler arasındaki ilişkinin yönü konusunda ayrıntılı bilgi almak mümkün değildir. Seriler arasında ilişkinin yönünü belirlemede Engle-Granger (1987) Testi daha etkili sonuçlar vermektedir.

Birim kök testleri uygulanarak durağan olmadıkları ortaya çıkan serilerde analiz yapmanın sahte regresyona neden olacağı düşünülürse, verilerin farklı bir düzeyde durağan hale getirilmesi gerekmektedir. Verilerin durağan olabilmesi için durağanlık seviyesine kadar farklarının alınması yöntemi kullanılmaktadır. Bu aşamada Engle-Granger koentegrasyon testi uygulanarak verilerin uzun dönem hareketlerinin sonuçlarını görmemizi mümkün kılmaktadır (Tarı, 2012: 416).

Engle-Granger yaklaşımının eksik kalan yönlerine ilk olarak Johansen (1988) tarafından ortaya konan, sonrasında Johansen ve Juselius'un (1990) geliştirdiği Johansen Eşbütünleşme yaklaşımı ile çözüm sağlanmıştır.

Engle-Granger ve Johansen eşbütünleşme yaklaşımlarının kullanılabilmesinde bütün değişkenlerin düzeyde durağan olmaması $I(0)$, birinci farklarının alındığında ise durağan hale gelmesi $I(1)$ temel şartı oluşturmaktadır (Karagöl ve diğerleri, 2007: 75).

Değişkenler arasında ki uzun dönem ilişkilerinin araştırılmasında kullanılabilen diğer bir yöntemde Pesaran, Shin ve Smith (2001) tarafından geliştirilen Sınır Testi yaklaşımıdır. bu yöntemin diğer eşbütünleşme yöntemlerine göre bazı avantajları bulunmaktadır. Bu yaklaşımın en önemli avantajı analizde kullanılan değişkenlerin düzeyde durağan yada birinci fark alınarak durağan olmasına bakılmadan uygulanabilmesidir. Ayrıca gözlem sayısının az olduğu durumlarda da bu yaklaşımın kullanılabilir olması diğer bir avantaj olarak gösterilmektedir (Narayan ve Narayan, 2004: 429). Ancak sınır testinde de değişkenlerin $I(2)$ olması durumunda Pesaran, Shin ve Smith (2001) tarafından hesaplanan F istatistikleri geçersiz sayılmakta ve $I(2)$ olan değişkenlerle yapılan tahminler yanlış sonuçlara ulaşılmasına neden olmaktadır. Bu nedenle sınır testi uygulamasında modelde ki değişkenlerden hiçbirinin $I(2)$ olmaması gerekmektedir (Başar ve diğerleri, 2009: 306).

4.2.1. Sınır Testi Yaklaşımı (ARDL)

Bu yaklaşım, Gecikmesi Dağıtılmış Otoresif Modeller (ARDL) olarak da adlandırılmaktadır. Sınır testi yaklaşımı çok değişkenli serilerde bazı serilerin düzeyde $I(0)$, bazılarının ise birinci farklarında durağan olmalarına $I(1)$ yada karşılıklı olarak eşbütünleşmelerine bakılmadan uygulanabilmektedir.

ARDL yaklaşımı, içsellik sorununu ve uzun dönem katsayılarını test etme gücü ile Engle-Granger ‘dan daha üstün olmakla beraber, kısa ve uzun dönem katsayılarını aynı anda tahmin edebilme özelliğine sahip olmaktadır (Halıcıoğlu, 2004).

Sınır testi, Kısıtlanmamış Hata Düzeltme Modelinin (Unrestricted Error Correction Model-UECM) En Küçük Kareler (EKK) yöntemiyle tahmin edilmesinden faydalanmaktadır (Karaca, 2005: 10). Kısıtlanmamış hata düzeltme modeli 3.16 nolu eşitlikteki gibi gösterilebilmektedir:

$$\Delta X_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} X_{t-i} + \sum_{i=0}^m \beta_{2i} \Delta Y_{t-i} + \beta_3 X_{t-1} + \beta_4 Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3.16)$$

Yukarıdaki eşitlikte bulunan β_0 katsayısı sabit terimi, β_1 ve β_2 kısa dönem katsayılarını, β_3 ve β_4 uzun dönem katsayılarını temsil etmektedir. “ Δ ” serilerin birinci derece farklarını, m ise modelin gecikme uzunluğunu ifade etmektedir.

İlk olarak modelde eş bütünleşme olup olmadığının incelenebilmesi için uygun gecikme uzunluğunun tespiti gerekmektedir. Bunu incelerken AIC veya SIC bilgi kriterlerinden yardım alınmaktadır. Gecikme uzunluğu seçilirken modelde yer alan hata terimlerinde otokorelasyon sorununun olmamasına dikkat edilmelidir. Kritik değerin en küçük olduğu gecikme uzunluğunun hata teriminde otokorelasyon sorununa neden oluyorsa bu durumda ikinci olarak en küçük kritik değeri sağlayan gecikme uzunluğu seçilmeli, yine sorun devam ediyorsa durum düzelene kadar işlem devam ettirilmelidir (Karagöl ve diğerleri, 2007: 76).

Gecikme uzunluğunun belirlenmesinden sonra EKK yöntemi ile model tahmin edilmektedir. Model tahmini de gerçekleştirildikten sonra, ARDL modelinden eşbütünleşmenin olup olmadığının hipotez ile sınanması yapılmaktadır. Buradaki hipotez yukarıdaki 3.16 nolu eşitliğe uyarlandığında şu şekilde ifade edilebilir;

$H_0: \beta_3 = \beta_4 = 0$ (Eşbütünleşme ilişkisi yoktur)

H_1 : En az biri sıfırdan farklı (Eşbütünleşme ilişkisi vardır)

Oluşturulan bu hipotezlerin sınanması için F test istatistiği kullanılabilir. F istatistiği standart değerlerden oluşmadığı için Pesaran, Shin ve Smith (2001) tarafından hesaplanan kritik değerlerin incelenip kullanılması gerekmektedir. Kritik değerler bütün değişkenlerin $I(0)$ yada bütün değişkenlerin $I(1)$ olduğu şeklinde iki kısımdan oluşmaktadır. Böylelikle değişkenler ile hesaplanan değerler arasında bir bant oluşmaktadır. Hesaplanan F istatistiği, değişkenlerin $I(0)$ olduğu durumda alt sınırı aşması gerekirken $I(1)$ olduğu durumda ise üst sınırı aşması gerekmekte ve bunun sonucunda eşbütünleşmenin mevcut olduğu söylenebilmektedir (Çil Yavuz ve Güriş, 2006: 317).

Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edildikten sonra uzun ve kısa dönemli ilişkilerin tespiti için ARDL modelinin tespit edilmesi gerekmektedir. Uzun dönemli ilişkinin tespiti aşağıdaki şekilde ifade edilebilmektedir:

$$X_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^q \beta_{1i} X_{t-i} + \sum_{i=0}^p \beta_{2i} Y_{t-i} + e_t \quad (3.17)$$

Uzun dönemde ilişki olduğu ortaya koyulduktan sonra kısa dönemli ilişki ise ARDL yöntemine dayalı Hata Düzeltme Modeli ile bulunabilmektedir. Bu model aşağıdaki gibi ifade edilmektedir:

$$\Delta X_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^q \beta_{1i} \Delta X_{t-i} + \sum_{i=0}^p \beta_{2i} \Delta Y_{t-i} + \beta_3 ECT_{t-1} + \mu_t \quad (3.18)$$

ECT_{t-1} , uzun dönem ARDL modelinden elde edilen hata terimleri serisinin bir dönem gecikmeli değeridir. β_3 parametresi bu değişkene ait olup kısa dönemdeki dengesizliğin ne kadarının uzun dönemde düzeleceğini ifade etmekte ve hata düzeltme terimi olarak isimlendirilir. Bu parametrenin anlamlı olabilmesi için negatif işaretli olması gerekmektedir (Karaca, 2005: 12).

4.3. Toda–Yamamoto Nedensellik Testi

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin iktisat teorisi tarafından doğru olduğunun kanıtlanması gerekmektedir. Regresyon analizinde değişkenler arasındaki bağımlılık ilişkisi araştırılırken, bağımlı ve bağımsız değişken ayrımı şeklinde ilk etapta ilişki yönü hakkında ön koşul bulunmaktadır. Nedensellik analizinde ise böyle bir şart bulunmamakta, değişkenler arasındaki ilişkinin yönü araştırılmaktadır.

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin belirlenebilmesi amacıyla kullanılan yöntemlerden bir diğeri de Toda-Yamamoto nedensellik yöntemidir. Bu analiz ile zaman serileri arasındaki eşbütünleşme şartın sağlanmadan nedensellik ilişkisi araştırılmaktadır.

Toda-Yamamoto (1995), VAR modeline zaman serilerinin en büyük bütünleşme derecesi kadar fazladan gecikme eklenerek uygulanacak olan MWald Testinin Ki-Kare (X^2) dağılımına sahip olacağını ifade etmektedir. Bu nedensellik analizi, değişken düzeylerinde standart bir VAR modeline uygun olup, serilerin bütünleşme derecelerinin hatalı belirlenebilme durumundan kaynaklanan olası riskleride minimuma indirmektedir (Mavrotas ve Kelly, 2001).

Toda-Yamamoto nedensellik analizinde, lineer bir fonksiyon oluşturulmaktadır (Toda ve Yamamoto, 1995):

$$X_t = \beta_0 + \beta_1 t + \dots + \beta_q t^q + n_t \quad (3.19)$$

n_t ; k gecikmeli süreye sahip olan otoregresif bir vektördür ve aşağıdaki şekilde oluşmaktadır.

$$n_t = J_1 n_{t-1} + \dots + J_k n_{t-k} + \varepsilon_t \quad (3.20)$$

Bu eşitlik X_t denkleminde yerine koyulursa,

$$X_t = \beta_0 + \beta_1 t + \dots + \beta_q t^q + J_1 n_{t-1} + \dots + J_k n_{t-k} + \varepsilon_t \quad (3.21)$$

Böylelikle Toda–Yamamoto nedensellik analizinde kullanılacak olan denkleme ulaşılmış olur.

Toda–Yamamoto analizi, VAR modelinin parametreleri üzerindeki sınırlamaları test etmek amacıyla değiştirilmiş MWald Testi kullanmaktadır. Bu test bir VAR modeli tahmin edildiğinde sınırdaki k serbestlik derecesi ile X^2 dağılımına sahiptir. Toda–Yamamoto testi modelin doğru gecikme uzunluğunu geçmediği sürece durağanlık ile ilgili şartları yerine getirmese bile uygulanabilmektedir (Shan ve Tian, 1998). Bu analizin uygulanabilmesi için iki aşamanın gerçekleşmesi gerekmektedir. Birinci aşama, analize dahil edilen değişkenlerin maksimum entegrasyon derecesinin (d) ve gecikme uzunluğunun (k) bulunmasından oluşmaktadır. VAR'ın uygun gecikme uzunluğunun tespiti için AIC, SIC ve HQ gibi ölçüler kullanılabilir. VAR gecikme uzunluğu (k) ve entegrasyon derecesi (dmax) belirlenince, $p=(k+dmax)$ gecikmelerinin toplamıyla bir VAR tahmin edilebilmektedir. İkinci aşama ise ilk k VAR katsayı matrisine Granger nedensellik ile sonuç almaya yön bulmak için standart MWald Testi uygulanmasıdır. MWald Testi uygulanarak X'den Y'ye nedensellik vardır ve Y'den X'e nedensellik vardır hipotezleri test edilmektedir (Awokuse, 2003).

5. ANALİZ SONUÇLARI

2005:01-2018:03 dönemine ait ekonomik büyüme ile istihdam arasındaki ilişkinin enflasyon kontrol değişkeni yardımıyla araştırıldığı çalışmada; ilk olarak birim kök testlerine bakılarak seriler hakkında bilgi edinilmiştir. Daha sonra ARDL yaklaşımı ile seriler arasında eşbütünleşme ilişkisine bakılmış ve Toda-Yamamoto nedensellik analizi kullanılarak değişkenlerin birbirlerini nasıl etkiledikleri incelenmiştir.

5.1. Birim Kök Testi Sonuçları

ADF, PP ve KPSS birim kök test sonuçlarına göre;

Büyüme (Buy) serisinin sabitli modelinde hesaplanan test istatistiği, %1 anlamlılık düzeyinde MacKinnon kritik değerinden daha büyük olduğundan, birim kökün bulunduğu dair sıfır hipotezi reddedilmektedir. Yani, büyüme serisinin sabitli modelinde, düzey değerinde durağan ve bütünleşme derecesinin $I(0)$ olduğu görülmektedir.

İstihdam (İst) verilerinin sabitli modelinde, ADF birim kök testine göre hesaplanan test istatistiği, MacKinnon kritik değerinden daha küçük olduğundan birim

kökün olduğunu içeren sıfır hipotezi kabul edilmekte, PP ve KPSS testlerinde ise, %1 anlamlılık düzeyinde sıfır hipotezi rededilmektedir. Yani, istihdam değişkeni düzey değerinde durağan olduğu görülmekte ve bütünleşme derecesi I(0) olmaktadır

Enflasyon (Enf) serisinin ADF ve PP birim kök testleri için hesaplanan modelde aynı şekilde birim kökün var olduğunu açıklayan sıfır hipotezi kabul edilmekte, KPSS testinde ise sıfır hipotezi rededilmektedir. Enf Değişkeninin düzey durağan olmadığı görülmekte ve bütünleşme derecesi fark durağan I(1) olarak belirlenmektedir.

Tablo 3.4. ADF, PP ve KPSS Birim Kök Testlerinin Sonuçları

DEĞİŞKEN	ADF	PP	KPSS	KARAR
Buy	-6.6527(0) ^{c*} -3.5574(%1) -2.9165(%5) -2.59611(%10)	-6.6657(2) ^{C*} -3.557472(%1) -2.916566(%5) -2.59611(%10)	0.076619(3) ^{C*} 0.739000(%1) 0.463000(%5) 0.347000(%10)	I(0)
İst	-2.525156(10) ^C -3.56830(%1) -2.92117(%5) -2.59855(%10)	-5.449778(10) ^{C*} -3.55747(%1) -2.91656(%5) -2.59611(%10)	0.147512(7) ^{C*} 0.739000(%1) 0.463000(%5) 0.347000(%10)	I(0)
Δİst	-9.537243(3) ^{C*} -3.568308(%1) -2.921175(%5) -2.598551(%10)			
Enf	3.33751(5) ^C -3.57131(%1) -2.92244(%5) -2.59922(%10)	0.633067(1) ^C -3.55747(%1) -2.91656(%5) -2.59611(%10)	0.389149(4) ^{C**} 0.739000(%1) 0.463000(%5) 0.347000(%10)	I(1)
ΔEnf	-3.396557(4) ^{b***} -4.15673(%1) -3.50433(%5) -3.18182(%10)	-4.355690(1) ^{C*} -3.56001(%1) -2.91765(%5) -2.59668(%10)		

• (.) parantez değerleri ADF testinde AIC kriteri ile belirlemiş olan gecikme uzunluklarını göstermektedir. PP ve KPSS testlerinde ise Bartlett Kernell tahmin yöntemi kullanılmış olup, bant genişliği Newey-West olarak belirlenmiştir. b: regresyonun sabit terim ve trend içerdiğini, c: regresyonun sabit terim içerdiğini ifade etmektedir. *: %1 anlamlılık düzeyini, **: %5 anlamlılık düzeyini, ***: %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Değişkenlerin ikinci dereceden bütünleşik olmadığını gösteren test sonuçlarına göre; sınır testi uygulamasının önünde bir engel olmadığı görülmektedir. Değişkenlerin maksimum bütünleşme derecesi ise I(0) olarak alınacaktır.

5.2. Koentegrasyon (Eşbütünleşme) Testi Sonuçları

Eşbütünleşme testinin yapılabilmesi için, incelenen değişkenlerin eşbütünleşme derecelerinin bilinmesi gerekmektedir. Birim kök testlerinin sonuçlarına göre Buy ve İst I(0) çıkarken, Enf I(1) olmasından dolayı Engle-Granger (1987), Johansen (1988) ve Johansen-Juselius (1990) eşbütünleşme testlerinin yapılmasına engel olmaktadır.

Bütünleşme dereceleri farklı olan değişkenlere ait serilerde eşbütünleşme ilişkisinin incelenmesinde Pesaran, Shin ve Smith (2001) tarafından geliştirilen sınır testi yaklaşımı kullanılmaktadır. Çalışmada aynı şekilde bu yaklaşım kullanılmaktadır.

UECM'deki Buy, İst ve Enf değişkenlerin ortak gecikme uzunluğunun (m) belirlenmesine ilişkin değerler Tablo 3.5'de gösterilmektedir. Uygun gecikme uzunluğuna karar verirken AIC ve SIC kriterlerinden yararlanılmıştır. Belirlenen maksimum gecikme uzunluğu dikkate alınarak tahmin edilen UECM modellerinde ise otokorelasyon sorunun var olup olmadığı ise LM testi yardımı ile incelenmiştir. Maksimum gecikme uzunluğu 10 olarak alınmış, buna veri aralığı göz önünde bulundurularak karar verilmiştir. Uygun gecikme uzunluğu 1 olarak AIC ve SIC kriterlerinin aynı anda küçük olduğu ortak gecikmede belirlenmiştir.

Tablo 3.5. Sınır Testi için Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

M	AIC	SIC	X ² BREUSCH-GODFREY(2)
1*	4.463040	4.797618	3.994354(0.1357)
2	4.475844	4.926131	1.034338(0.5962)
3	4.516615	5.084799	0.727350(0.6951)
4	4.616180	5.304508	0.553996(0.7581)
5	4.619125	5.429905	4.704331(0.0952)
6	4.582438	5.518039	2.103415(0.3493)
7	4.615937	5.678788	6.707087(0.0350)
8	4.373036	5.565628	4.700632(0.0953)
9	4.314181	5.639067	2.697625(0.2595)
10	4.264750	5.724542	3.858631(0.1452)

•X² BREUSCH- GODFREY otokorelasyonun test istatistiğini vermektedir. Parantez içindeki değerler olasılık değerlerini, * işareti ise seçilen gecikme uzunluğunu belirtmektedir..

Belirlenen 1 gecikme uzunluğu ile tahmin edilen UECM'den elde edilen sınır testi sonuçları Tablo 3.6'da gösterilmektedir. Sınır testi uygulamasında Pesaran, Shin ve Smith (2001)'de yer alan kritik değerler dikkate alınmış ve F istatistiğinin sınanmasında kullanılmıştır. Buna göre hesaplanan F istatistiği (6.77) alt kritik değeri (5.15) aştığı için değişkenler arasında eşbütünleşme olmadığını ifade eden temel

hipotez %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmekte ve eşbütünlük ilişkisine karar verilmektedir.

Tablo 3.6. Sınır Testi Sonuçları

K	F İstatistiği	KRİTİK DEĞERLER	
		%1 Anlamlılık Düzeyi	
		Alt Sınır	Üst Sınır
2	6.772655	5.15	6.36

• k, modeldeki bağımsız değişken sayısını göstermektedir. Kritik değerler ise Pesaran (2001)'den alınmıştır.

5.2.1. ARDL Yaklaşımı Sonuçları

Değişkenler arasındaki eş bütünlük ilişkisi belirlendikten sonra, değişkenler arasında uzun ve kısa dönemli ilişkiyi belirleyebilmek amacıyla, ARDL modeli oluşturulmuştur. ARDL modeli oluşturulurken, Maksimum gecikme uzunluğu 10 olarak alınmış ve AIC bilgi kriterinden yararlanılarak, Buy değişkeni için 8, İst değişkeni için 0 ve Enf değişkeni içinse 10 gecikme uzunluğu belirlenmiştir. ARDL modelinin sonuçlarından hesaplanan uzun dönem katsayıları Tablo 3.7'de sunulmuştur.

Tablo 3.7. ARDL (8,0,10) Modelinden Elde Edilen Uzun Dönem Katsayıları

Bağımlı Değişken: Buy					
Değişkenler		Katsayı		t-istatistiği	
İst		0.7854		2.9109*	
Enf		-3.5547		-4.6933*	
C		8.2868		5.2496*	
Tanımsal Denetim Sonuçları					
$R^2=0.73$	$\bar{R}^2=0.52$	$X^2BG=11.63$ (0.02)	$X^2NORM=0.33$ (0.84)	$X^2WHITE=0.53$ (0.46)	$X^2RAMSEY=9.54$ (0.002)

•*, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılığı gösterir. x^2BG , x^2NORM , x^2WHITE , $x^2RAMSEY$ sırasıyla otokorelasyon, normallik, değişen varyans ve model kurma hatası sınaması istatistiklerini göstermektedir. Parantez içerisinde yazılı olan değerler olasılık değerleridir.

ARDL modelinden elde edilen uzun dönemli katsayılar incelendiğinde, istihdam oranının büyüme oranı üzerinde uzun dönem etkisi %1 anlamlılık düzeyinde ve pozitif, enflasyon oranının büyüme oranı üzerinde uzun dönem etkisi ise %1 anlamlılık düzeyinde negatif yönlü olduğu tespit edilmektedir. İstihdam oranındaki %1'lik artış

büyüme oranını %0.78 oranında arttırırken, enflasyon oranında %1'lik bir artış büyüme oranını %3.55 oranında azaltmaktadır.

İlgili değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkilerin araştırılmasına imkan sağlayan ARDL modeline dayalı Hata Düzeltme Modelinin sonuçları ise Tablo 3.8'de gösterilmektedir. İstihdam oranının %1 anlamlılık düzeyinde, büyüme oranı üzerindeki etkisi pozitif yönlüdür. Enflasyon oranının gecikmeli değerlerinin ise, pozitif etkili olduğu görülmektedir. Hata düzeltme modelininin (ECM_{t-1}), gecikmeli beklenen değeri negatif işarete sahip ve istatistiki olarak anlamlı olması, incelenen dönemde dengeden sapmanın, sonraki dönemlerde düzeltilebilecek olduğu anlamına gelmektedir (Kremers, Ericsson ve Dolada, 1992). Modelde hata düzeltme teriminin katsayısı -1.9491 olarak bulunmuştur. Katsayının işareti negatif ve %1'de anlamlıdır. Bu beklenen bir bulgu olmakta ve eşbütünleşme ilişkisini destekler niteliktedir.

Tablo 3.8 . Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Bağımlı Değişken: ΔBUY		
Değişkenler	Katsayı	t-istatistiği
dBUY(-1)	0.7497	1.918***
dBUY(-2)	0.6134	1.800***
dBUY(-3)	0.6766	2.300**
dBUY(-4)	0.9463	3.563*
dBUY(-5)	0.6978	2.930*
dBUY(-6)	0.5138	2.706**
dBUY(-7)	0.3687	2.681**
dİSTİHDAM	1.5309	4.2784*
dENF	-0.5715	-1.4064
dENF(-1)	6.7310	2.6911
dENF(-2)	7.3921	3.1725*
dENF(-3)	6.3651	2.8971*
dENF(-4)	6.1269	2.9139*
dENF(-5)	5.3458	2.6253**
dENF(-6)	6.4675	4.3652*
dENF(-7)	6.2090	4.3489*
dENF(-8)	3.2430	2.6458
dENF(-9)	2.5994	2.6541
dC	16.1515	3.2050*
Ecm(-1)	-1.9491	-4.4032*

● *, **, ***sırasıyla %1 , %5 ve %10 anlamlılığı gösterir.

5.3. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Çalışmada Toda–Yamamoto nedensellik testinin birinci aşaması olarak büyüme, İstihdam ve modele kontrol değişkeni olarak eklenen Enflasyon verilerinin düzey

değerleri kullanılarak VAR Modeli belirlenmiştir. Bu model belirlenirken, gecikme uzunluğu seçiminde; AIC, SC, HQ gibi bilgi kriterleri kullanılmış, AIC bilgi kriteri dikkate alınmıştır. AIC, 8 gecikmeyi gösterdiği için VAR modelinin gecikme uzunluğu (k) 8 olarak belirlenmiştir.

Tablo 3.9. Gecikme Uzunluğunu Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-220.4533	NA	4.127403	9.931258	10.0517*	9.976158
1	-205.9666	26.39793	3.23874*	9.687406	10.16918	9.86700*
2	-201.1094	8.203365	3.917822	9.871528	10.71464	10.18583
3	-195.7826	8.286142	4.682217	10.03478	11.23922	10.48378
4	-185.2591	14.96675	4.500671	9.967070	11.53284	10.55077
5	-175.4835	12.59964	4.555654	9.932599	11.85971	10.65101
6	-160.4768	17.3410*	3.747279	9.665635	11.95407	10.51874
7	-149.6296	11.08824	3.834995	9.583537	12.23331	10.57135
8*	-140.4000	8.204076	4.413456	9.57333*	12.58444	10.69584
9	-132.7684	5.766121	5.806185	9.634150	13.00659	10.89136
10	-125.0395	4.809075	8.320382	9.690645	13.42441	11.08256

• * gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Toda–Yamamoto nedensellik testinin ikinci aşamasında değişkenlere ait serilerden Büyüme I(0), İstihdam I(0) ve Enflasyon I(1) olduğu için bütünleşme derecesi (dmax) 0 olarak belirlenmiştir. Böylelikle [k+dmax=(8+0)] 8. dereceden VAR Modeli çerçevesince nedensellik analizi yapılmıştır. Oluşturulan VAR modeli SUR (Seemingly Unrelated Regression-Görünürde İlişkisiz Regresyon) metoduyla tahmin edilmiştir. SUR metodunun kullanılmasının nedeni, model tahmini kısmında tahmin edilen nedensellik analizine yönelik denklemlerin hata terimlerindeki değişen varyans ve hata terimleri arasındaki korelasyonu dikkate almasıdır. Gerçekleştirilen nedensellik testi sonuçları Tablo 3.10’da sunulmaktadır.

Tablo 3.10. Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi Sonuçları

Temel Hipotez	χ^2	Gecikmeli Katsayıların Toplamı	Nedensellik yönü
Buy İst’in Granger nedeni değildir.	25.7669*	-0.419936	Buy→İst
İst Buy’un Granger nedeni değildir.	7.7942	-0.9721	
Enf Buy’un Granger nedeni değildir.	17.8731**	-6.9094	Enf→Buy
Buy Enf’in Granger nedeni değildir.	10.4619	-0.0954	
İst Enf’in Granger nedeni değildir.	15.4852***	1.3918	Enf ↔İst
Enf İst’in Granger nedeni değildir.	15.9773**	-1.3836	

• *, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini belirtirken, → tek, ↔ iki yönlü nedenselliği göstermektedir.

Oluşturulan hipotezler MWald testi ile analiz edilmiş ve değişkenler arasındaki ilişkinin yönü tahmin edilmeye çalışılmıştır. İstihdam büyümenin Granger nedeni değildir şeklinde kurulan hipotez kabul, büyüme istihdamın Granger nedeni değildir hipotezi ise rededildiğinden dolayı; büyümeden istihdama doğru %1 anlamlılık düzeyinde tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Ayrıca büyümeden istihdama olan nedenselliğin yönü negatif olduğu görülmektedir. Yani büyümede meydana gelen %1'lik artış istihdamda %0.041 oranında azalma meydana getirmektedir. Yine enflasyon ile büyüme arasında tek yönlü, istihdam ile enflasyon arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

6. BULGULAR VE TARTIŞMA

Çalışmada ekonomik büyüme ile istihdam arasındaki ilişki enflasyon kontrol değişkeni yardımıyla ampirik olarak analiz edilmiştir. 2005:01-2018:03 dönemine ait veriler kullanılarak gerçekleştirilen analizler birim kök testleri, ARDL sınır testi ve Toda-Yamamoto nedensellik analizi yöntemleriyle yapılmıştır.

Analiz öncesinde ilgili değişkenlerin durağanlığı ADF, PP ve KPSS birim kök testleri ile sınanmıştır. Birim kök testlerinin sonucunda, ekonomik büyüme ve istihdam değişkeninin düzeyde, enflasyon değişkeninin ise fark durağan olduğuna karar verilmiştir.

Ekonomik büyüme ile istihdam arasındaki eşbütünleşme sonuçlarına göre; değişkenler arasında %1 anlamlılık düzeyinde eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. ARDL modelinden elde edilen uzun dönemli katsayılar incelendiğinde, istihdam değişkeninin, ekonomik büyüme değişkeni üzerinde uzun dönem etkisi %1 anlamlılık düzeyinde pozitif yönlü etkisi olduğu görülmüştür. Elde edilen bulgulara göre, istihdamda gerçekleşecek olan %1'lik bir artış, ekonomik büyümeyi %0,78 oranında arttıracaktır. İlgili değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkinin araştırılmasına imkan sağlayan ARDL modeline dayalı Hata Düzeltme Modeli'nin sonuçlarına göre ise, kısa dönemde istihdamın ekonomik büyümeye etkisi %1 anlamlılık düzeyinde pozitifdir. Buna göre istihdamda meydana gelen %1'lik bir artış, ekonomik büyümeyi %1,53 oranında arttıracaktır. Ayrıca Hata Düzeltme Modeli'nin gecikmeli beklenen değeri, istatistiksel olarak anlamlı ve negatif değerlidir. Bu durum, kısa dönemde oluşan

dengeden sapmanın ortadan kalkacağını ve denge düzeyine yeniden ulaşılacağını ifade etmektedir.

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Toda-Yamamoto nedensellik analizi ile araştırılmıştır. Ekonomik büyüme ile istihdam için elde edilen bulgular incelendiğinde, büyümeden istihdama doğru tek yönlü ve negatif ilişki olduğu görülmüş ve büyümede %1’lik artışın, istihdamda %0,04 oranında azalma yaratacağı tespit edilmiştir.

Tablo 3.11’de ekonomik büyüme ve istihdam arasında arasındaki teoriye göre, beklenen etki ve analiz sonuçlarından elde edilen bulguların özeti yer almaktadır.

Tablo 3.11. Analiz Bulgularından Beklenen Etki ve Ulaşılan Sonuç

Beklenen Etki	Kabul	Red
Büyüme ve istihdam arasında eşbütünlük vardır.	+	
İstihdam uzun dönemde büyümeyi pozitif etkilemektedir.	+	
İstihdamdan büyümeye doğru pozitif yönlü nedensellik vardır.		+

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Çalışmanın bulgularını genel olarak değerlendirmek gerekirse, Türkiye Ekonomisi’nde istihdamın uzun dönemde ekonomik büyüme üzerine etkisi pozitif ancak yetersizdir. Büyümenin ise istihdam üzerine etkisi, tek yönlü ve negatiftir. Elde edilen bulgular, Momete (2007), Korkmaz ve Yılgör (2010), Kanca (2012), Özdemir ve Yıldırım (2013), Murat ve Eser (2013), Göçer (2015)’in bulgularını desteklemektedir. Ayrıca çalışma, Muratoğlu (2011), Sodife ve Ogunrinola (2011), Temitope ve Leshore (2013), Aksoy (2013)’un bulgularını desteklememektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ekonomik büyüme, iktisat politikalarının vazgeçilmez unsurlarından birisini oluşturmaktadır. Ekonomik büyüme ile beraber mal ve hizmetlerdeki üretim miktarında artış sağlanırken, mevcut üretim faktörlerinden de daha çok istihdam edilmektedir.

Türkiye’de gerçekleşen istihdam oranlarının yıllar içerisinde izlediği seyrin incelenmesi işgücü piyasasının doğru şekilde yorumlanmasına yardımcı olmaktadır. Yıllar itibariyle istihdam oranlarına bakıldığında 2000 yılında %46 seviyelerindeyken, krizlerinde etkisiyle %40'lara kadar düşmüş, küresel krizin etkisinin azalmasıyla birlikte istihdam seviyesinde yükselmeler olmuştur.

Türkiye ekonomisinin yıllardır mücadele ettiği işsizlik probleminin nedeni olarak ilk sırada nüfus artışı gelmektedir. Yaşanan krizler de işsizliği arttıran diğer bir nedendir. 2000-2008 yılları arasında işsizlik değişimlerine bakıldığında, 2000 yılında %6,4 olan işsizlik oranı 2002 yılına gelindiğinde %10,3'e yükselmiştir. 2006 yılına gelene kadar işsizlik oranlarında azalma görülsede, 2008 yılının ikinci yarısından itibaren, küresel krizin etkisiyle yeniden yükselişe geçmiş 2009 yılında %12,5 oranıyla rekor düzeyde gerçekleşmiştir. Ayrıca genç işsizlik oranında da yıllar içerisinde yükselmeler görülmüş, kadın işsizlik oranları erkek işsizlik oranlarına göre daha yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Bunun nedeni olarak kadınların eğitim seviyesinin erkeklere göre daha düşük olması ve kadınların iş bulmada yaşadığı zorluklar gösterilebilmektedir.

Ülkelerin ekonomi performanslarını gösterebilmeleri açısından önemli göstergeler olan ekonomik büyüme ve istihdamın birbirleriyle olan yakın ilişkisi, bu göstergelerin birlikte değerlendirilmesini gerektirmektedir. Değişkenler arasındaki ilişkiyle ilgili olarak literatürde üzerinde uzlaşılan genel kanı, büyüme ile istihdam arasındaki ilişkinin pozitif yönlü olduğu yönündedir. Bazen uygulamada beklenen durumun yaşanmadığı, öngörünün aksi yönünde gelişmelerin olduğu da gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, ekonomik büyüme ve istihdam arasında gerçekleşen ilişki, literatüre “istihdam yaratmayan büyüme” olarak bilinen yeni bir tanımlamanın girmesine neden olmuştur. Yine buna bağlı olarak literatürde ekonomik büyüme ile istihdam arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma da bulunmaktadır.

Ekonomik büyüme ve istihdam ilişkisiyle ilgili olarak yapılan literatüre bakıldığında, ilişkinin daha çok ekonomik büyüme ile işsizlik çerçevesinde incelendiği görülmektedir. Çünkü büyümenin işgücü piyasalarında yarattığı gerçek etki işsizlik alanını oluşturmaktadır.

İncelenen çalışmalarda ister ekonomik büyüme ile istihdam isterse ekonomik büyüme ile işsizlik için araştırma yapılsın, belirlenen amaç doğrultusunda tek ilişkiyi tespit ettiği dikkat çekmektedir. Oysa ekonomide her şey birbirine bağlıdır ve birbirlerini etkilemektedir. Bundan dolayı incelenen değişkenleri etkileyen başka değerlerin modele dahil edilmesininin faydası olacaktır. Bu çalışmada ekonomik büyüme ve istihdam ilişkisi incelenirken, enflasyon değişkeni de analize eklenmiştir. Ayrıca diğer çalışmalardan farklı olduğu düşünülen nokta, analizde kullanılan ekonomik büyüme ve istihdam değişkenlerinin değişim oranlarıyla oluşturulmuş olmasıdır.

Çalışmanın amacı Türkiye Ekonomisi'nde büyüme ve istihdam ilişkisini inceleyerek sonuçlarını ortaya koymaktır. Günümüzde ekonomik büyüme ile istihdam arasındaki nedensellikte beklenen durum, ilişkinin negatif yönde olmasıdır. Türkiye için yapılan bu analizde, istihdamdan büyümeye nedensellik tespit edilemezken, büyümeden istihdama negatif yönde ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Ekonomik büyümeyle beraber istihdamın istenilen düzeyde gerçekleşebilmesi için, büyüme politikalarının beşeri sermaye yatırımlarına ağırlık verilerek yapılması gerektiği düşünülmektedir. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte, tarım sektöründe istihdam edilenlerin yerini makineler almış, çalışanlar bu durumda kentlere göç etmiştir. Kentlerde, öncesinde tarım sektöründe çalışan ve diğer sektörle ilgili deneyime sahip olmayan insanların sayısında artış, niteliksiz işgücünün sayısında artışa neden olmuş ve bunun sonucunda istihdam oranları azalmıştır. Bu durumun engellenebilmesi için eğitim sisteminde yeniliklerin yapılması ve nitelikli işgücünü sağlayacak önlemlerin alınması gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca istihdam oranlarını arttırabilmek için ithal ikameci politikalara ağırlık vermenin de doğru olabileceği düşünülmektedir. Böylece işsizlikte azalışın sağlanmasıyla büyüme ve istihdama olumlu etki yapacağı söylenebilmektedir.

KAYNAKÇA

- ABDULLA, A. K. (2012) “The Relationship between Economic Growth and Unemployment in Iraq”, **Iraqi Journal for Economic Sciences**, Vol. 32, Issue 10, ss. 193-203.
- ACAR, Y. (2002) **İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri**, 4.bs., Bursa, Vipaş A.Ş.
- AKAD, İ. (2012) “Kalkınma Sürecinde Büyüme ve İstihdam İlişkisi: Türkiye Örneği”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Dokuz Eylül Üniversitesi, S.B.E.** İzmir.
- AKAN, K.; İ. ARSLAN, P. KARATAY, E. DRUICA (2008) “Effects Economic Growth Creates on Employment in the Knowledge Society Process (1980-2007)”, **Buletine Universitati Petrol-Gaze din Ploiesti**, Vol. 7, No. 3, ss. 23-30.
- AKKEMİK, K. (2007) “The Response of Employment to GDP Growth in Turkey: An Econometric Estimation”, **Applied Econometrics and International Development**, Vol. 7, ss. 65-74.
- AKSOY, E. (2013) “Relationship between Employment and Growth from Industrial Perspective by Considering Employment Incentives: The Case of Turkey”, **International Journal of Economics and Financial Issues**, Vol. 3, Issue 1, ss. 74-86.
- AKSU, L. (2017) “Türkiye’de İstihdam, Verimlilik ve İktisadi Büyüme İlişkilerinin Analizi”, **İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi**, Cilt 4, Sayı 1, ss. 39-44.
- AKTÜRK, F. (1999) “Türkiye’de İşgücü Piyasası, İstihdam ve İşsizlik”, **Çalışma ve Sosyal Güvenlik Dergisi**, Yıl 2, Sayı 3, ss. 185-194.
- ALANCIOĞLU, E.; S. UTLU (2012) “İstihdam ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 9, Sayı 2, ss. 189-206.
- ALPAYDIN, Y.; H. TUNALI (2011) **2000 Sonrası Türkiye’de İktisadın Değişimi**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayın Evi.
- ALTUNÇ, Ö. (2008) “Türkiye’de Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Bir Analizi”, **Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 3, Sayı 2, ss. 113-127.
- ALTUNTEPE, N.; T. GÜNER (2013) “Türkiye’de İstihdam Büyüme İlişkisinin Analizi (1988-2011)”, **Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi**, Cilt 5, Sayı 1, ss. 73-84.
- ANDAÇ, F. (1991) **İşsizlik Sigortası**, 2.bs., Ankara, Tühis Yayınları.

- ANDERSEN, D. (1982) "Small Industry in Developing Countries: A Discussion of Issues", **World Development**, Vol. 24, Issue 4, ss. 336-350.
- AREN, S. (2008) **İstihdam, Para ve İktisadi Politika**, 13.bs., Ankara, İmge Yayınevi.
- ARESTIS, P.; P. STEPHEN, M. SAWYER (1999) "Post Keynesian Economics and Its Critics", **Journal of Post Keynesian Economics**, Vol. 21, Issue 4, ss. 527-549.
- ARI, A. (2016) "Türkiye'deki Ekonomik Büyüme ve İşsizlik İlişkisinin Analizi: Yeni Bir Eşbütünleşme Testi", **Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, ss. 57-67.
- ARISOY, İ. (2008) "Türkiye'de Sanayi Sektörü-İktisadi Büyüme İlişkisinin Kaldor Hipotezi Çerçevesinde Test Edilmesi", **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni**, No. 1, ss. 2-31.
- ATAMTÜRK, B. (2007) "Gelişmekte Olan Ülkelerde ve Türkiye'de Finansal Serbestleşmenin İç Tasarruflar Üzerine Etkisi", **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 2, Sayı 23, ss. 75-89.
- AWOKUSE, T. O. (2003) "Is the Export-Led Growth Hypothesis Valid For Canada?", **Canadian Journal of Economics**, Vol. 36, Issue 1, ss. 126-136.
- AYHAN, F. (2008) "İşsizlik ve İktisadi Büyüme İlişkisinin Türkiye Üzerinde Analizine Yönelik Bir Uygulama", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Balıkesir Üniversitesi, S.B.E.** Balıkesir.
- BASHIER, A. A.; A. WAHBAN (2013) "The Determinants of Employment in Jordan: A Time Series Analysis", **International Review of Management and Business Research**, Vol. 2, Issue 4, ss. 927-936.
- BAŞAR, S. ve diğerleri (2009) "Türkiye'de Kamu Harcamaları ve Büyüme İlişkisi: Sınır Testi Yaklaşımı", **Journal of Graduate School of Social Sciences**, Vol.13, Issue 1, ss. 301-314.
- BAŞTERZİ, S. (1996) **İşsizlik Sigortası**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi.
- BERBER, M. (2006) **İktisadi Büyüme ve Kalkınma**, 3.bs., Trabzon, Derya Kitabevi.
- ÇABUK, A.; M. BALCILAR (1998) "What Does A Unit Root Mean? The Statistical and Economic Interpretation of Unit Root Processes With A Survey of Unit Root Test", **Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences**, Special Issue on Econometrics, No. 8, ss. 289-332.
- ÇİL YAVUZ, N.; B. GÜRİŞ (2006) "An Aggregate Import Demand Function For Turkey: The Bounds Testing Approach", **Metu Studies in Development**, Vol. 33, Issue 2, ss. 311-325.

- ÇONDUR, F.; H. EROL, G. GÖCEKLİ (2016) “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve İstihdam İlişkisi”, **Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 30, Sayı 5, ss. 1065-1079.
- DICKEY, D.; W. FULLER (1979) “Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series With a Unit Root”, **Journal of the American Statistical Association**, Vol. 74, Issue 366, ss. 427-431.
- DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER KURULU (2018) **Kenya Ülke Bülteni**, s. 10, “Çevrimiçi” <https://www.deik.org.tr/uploads/kenya-ulke-bulteni.pdf> Erişim Tarihi 15/04/2019.
- DİLBER, İ.; P. ERYİĞİT, E. GÜVEN (2015) “Türkiye ve AB Ülkelerinde Ekonomik Büyüme ile İşsizlik Arasındaki İlişki: Panel Eşbütünleşme”, **Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi**, Cilt 7, Sayı 1, ss. 69-79.
- DİLER, H. G. (2011) “Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme: Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Uygulama”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Afyon Kocatepe Üniversitesi, S.B.E.** Afyonkarahisar.
- DIRİMTEKİN, H. (1981) **Makro İktisat**, İstanbul, Bizim Kitabevi.
- DOMAR, E. D. (1946) “Capital Expansion, Rate of Growth, and Employment”, **Econometrica**, Vol. 14, No. 2, ss. 137-147.
- DURUEL, M.; M. KARA (2005) “Türkiye’de Ekonomik Büyümenin İstihdam Yaratmama Sorunu”, **Sosyal Siyasal Konferansları Dergisi**, Cilt 50, Sayı 1 ss. 367-396.
- EĞRİ, T. (2018) “İşsizlik ve Ekonomik Çıktı İlişkisi: Mısır İçin Okun Yasası Analizi”, **Journal of Yasar University**, Cilt 13, Sayı 49, ss. 68-78.
- ENGLE, R. F.; C. W. J. GRANGER (1987) “Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing”, **Econometrica**, Vol. 55, Issue 2, ss. 251-276.
- ERTUĞRUL, H.; A. UÇAK (2013) “Ekonomik Büyüme İstihdam İlişkisi: Türkiye İçin Dinamik Bir Uygulama”, **International Journal of Human Sciences**, Vol. 10 Issue 1, ss. 661-675.
- ESER, B. (2012) “Ekonomik Büyüme ve İstihdam İlişkisi: Türkiye Uygulaması”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **İstanbul Üniversitesi, S.B.E.** İstanbul.
- EVANS, M. D. R.; J. KELLEY (2004) “Trends in Women’s Labour Force Participation in Australia: 1984-2002”, **Melbourne Institute Working Paper**, Vol. 23, Issue 4, ss. 1-36.
- EYÜBOĞLU, D. (2003) **2001 Krizi Sonrasında İşsizlik ve Çözüm Yolları**, Ankara, Milli Prodüktivite Yayınları.

- GÖÇER, İ. (2015) “Okun Yasası: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”, **Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, ss. 1-12.
- GÖKTAŞ, Y. Ö. (2005) “Türkiye Ekonomisinde Büyüme İle İşsizlik Oranları Arasında Nedensellik İlişkisi”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, Sayı 2, ss. 63-76.
- GRANGER, C. W. J. (1981) “Some Properties of Time Series Data and Their Use İn Econometric Model Specification”, **Journal of Econometrics**, Vol. 16, Issue 1, ss. 121-130.
- GUJARATI, D. (2006) **Temel Ekonometri**, Çeviren: Ümit Şenesen, Gülay Günlük Şenesen, İstanbul, Literatür Yayıncılık.
- GÜLÇUBUK, B.; ve diğerleri (t.y.) “Tarımda İstihdam Sosyal Güvenlik Uygulamaları ve Kırsal Yoksulluk”, “Çevrimiçi” www.zmo.org.tr Erişim Tarihi 12/03/2019.
- GÜNDOĞAN, N. (2002) “Hizmetler Sektöründe İstihdam”, **Kamu-İş**, Cilt 7, Sayı 1, ss. 1-16.
- HALICIOĞLU, F. (2004) “An ARDL Model International Tourist Flows To Turkey”, “Çevrimiçi” https://www.researchgate.net/publication/23746379_AN_ARDL_MODEL_OF_AGGREGATE_TOURISM_DEMAND_FOR_TURKEY Erişim Tarihi 10/02/2019.
- HANUSCH, M. (2012) “Jobless Growth? Okun’s Law in East Asia”, “Çevrimiçi” http://www.researchgate.net/publication/254456472_Jobless_Growth_Okun's_Law_in_East_Asia Erişim Tarihi 27/02/2018.
- HARROD, R. F. (1939) “An Easy in Dynamic Theory”, **The Economic Journal**, Vol. 49, No. 193, ss. 14-33.
- HİÇ, M. (1994) **Büyüme ve Gelişme Ekonomisi**, 11.bs., İstanbul, Filiz Kitabevi.
- HUSSAIN, T.; W. SIDDIQI, A. IQBAL (2010) “A Coherent Relationship between Economic Growth and Employment: An Empirical Evidence from Pakistan”, **International Journal of Social, Behavioral, Economic, Business and Industrial Engineering**, Vol. 4, Issue 3, ss. 288-295.
- ILO (2018) **Dünyada İstihdam ve Sosyal Görünüm**, “Çevrimiçi” <https://www.ilo.org> Erişim Tarihi 20/02/2019.
- İŞVEREN DERGİSİ (2002) İşveren Kesiminin İstihdam Politikalarındaki Rolü, Beklentileri ve Önerileri, Cilt 15, Sayı 4, İstanbul.
- JOHANSEN, S. (1988) “Statistical Analysis of Cointegration Vectors”, **Journal of Economic Dynamics and Control**, Vol. 12, Issue 1, ss. 231-254.

- JOHANSEN, S.; K. JUSELIUS (1990) “Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration With Application to the Demand For Money”, **Oxford Bulletin of Economics and Statistics**, No. 52, ss. 69-206.
- KAMACI, A. (2016) “Doğu Karadeniz’de İşgücü ve İstihdam”, **Jomelips**, Cilt 1, Sayı 1, ss. 14-32.
- KANCA, O. C. (2012) “Türkiye’de İşsizlik ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Bir Analizi”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 21, Sayı 2, ss. 1-18.
- KAPSOS, S. (2005) “The Employment Intensity of Growth: Trends and Macroeconomic Determinants”, **Employment Strategy Paper**, No. 12, ss. 1-63.
- KAR, M.; H. AĞIR (2003) “Türkiye’de Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Nedensellik Testi”, **II. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi**, Kocaeli, 17-18 Mayıs, ss. 181-190.
- KARA, M.; M. DURUEL (2005) “Türkiye’de Ekonomik Büyümenin İstihdam Yaratmama Sorunu”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı 50, ss. 367-396.
- KARAASLAN, E. (2010) **Kayıt Dışı İstihdam ve Neden Olduğu Mali Kayıpların Bütçe Üzerindeki Etkileri**, Yayın No. 7, Ankara, Ümit Ofset.
- KARABIYIK, İ. (2012) “Türkiye’de Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı”, **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 32, Sayı 1, ss. 231-260.
- KARACA, O. (2005) “Türkiye’de Faiz Oranı İle Döviz Kuru Arasındaki İlişki: Faizlerin Düşürülmesi Kurları Yükseltir mi?”, **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni**, No. 14, ss. 1-20. “Çevrimiçi” http://www.econstor.eu/bistream/10419/83232/1/dp_2005-14.pdf Erişim Tarihi 10/03/2018.
- KARAGÖL, E.; E. ERBAYKAL, M. ERTUĞRUL (2007) “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ile Elektrik Tüketimi İlişkisi: Sınır Testi Yaklaşımı”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1, ss. 72-80.
- KART, N. T. (2016) “İstihdam Yaratmayan Büyüme: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Ankara Üniversitesi, S.B.E.** Ankara.
- KİBRİTÇİOĞLU, A. (1998) “İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 53, No. 1-4, ss. 207-230.
- KORAY, M.; A. TOPÇUOĞLU (1995) **Sosyal Politika**, 3.bs., Bursa, Ezgi Kitabevi.

- KORKMAZ, S.; M. YILGÖR (2010) “2001 Krizinden Sonra Türkiye’de Büyüme ve İstihdam Arasındaki İlişki”, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Cilt 8, Sayı 14, ss. 169-176.
- KÖSE, Z. (2016) “Türkiye Ekonomisi’nde 2003-2014 Döneminde Ekonomik Büyüme İşsizlik ve Enflasyon İlişkisi”, **Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, ss. 60-76.
- KREMERS, J. M.; M. ERICSSON, J. DOLADA (1992) “The Power Cointegration Test”, **Oxford Bulletin Economic and Statistic**, No. 54, ss. 325-348.
- KREISHAN, F. (2011) “Economic Growth and Unemployment: An Empirical Analysis”, **Journal of Social Sciences**, Vol. 7, Issue 2, ss. 228-231.
- KURTULMUŞ, N. (1996) **Sanayi Ötesi Dönüşüm**, İstanbul, İz Yayıncılık.
- KÜÇÜKKALAY, A. M. (2011) **İktisadi Düşünce Tarihi**, 3.bs., İstanbul, Beta Yayınları.
- KWIATKOWSKI, D.; ve diğerleri (1992) “Testing the Null Hypothesis of Stationarity Against The Alternative of A Unit Root: How Sure Are We That Economic Time Series Have A Unit Root?”, **Journal of Econometrics**, No.54, ss. 156-178.
- LAL, I.; ve diğerleri (2010) “Test of Okun’s Law in Some Asian Countries Co-Integration Approach”, **European Journal of Scientific Research**, Vol. 40, No. 1, ss. 73-80.
- LOGEAY, C.; J. VOLZ (2001) “EMU: Economic Growth Leads to Job Creation”, **Economic Bulletin**, Vol. 38, No. 2, ss. 45-52.
- LUEBKER, M. (2008) “Employment, Unemployment and Informality in Zimbabwe: Concepts and Data for Coherent Policy-Making”, **ILO Working Paper**, Issue 32, ss. 1-74.
- MADDALA, G.; I. M. KIM (1998) **Unit Roots, Cointegration and Structural Change**, Cambridge, Cambridge University Press.
- MAVROTAS, G.; R. KELLY (2001) “Old Wine In New Bottle: Testing Causality Between Savings and Growth”, **The Manchester School Supplement**, Vol. 69, Issue 1, ss. 97-105.
- MOAZZAMI, B.; B. DADGOSTAR (2009) “Okun’s Law Revisited: Evidence From OECD Countries”, **International Business & Economic Research Journal**, Vol. 8, Issue 8, ss. 21-24.
- MOMETE, D. C. (2007) “Analysis of the Relationship Between Employment and Economic Growth in Romania”, **Foscicle of Management and Technological Engineering**, Vol. 6, Issue 16, ss. 2052-2057.

- MURAT, S.; B. ESER (2013) “Türkiye’de Ekonomik Büyüme İstihdam İlişkisi: İstihdam Yaratmayan Büyüme Olgusunun Geçerliliği”, **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, Cilt 2, Sayı 3, ss. 92-123.
- MURATOĞLU, Y. (2011) “Büyüme ve İstihdam Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği”, **International Conference On Eurasian Economies**, Bişkek, Kırgızistan, ss. 167-173. “Çevrimiçi” <http://www.eecon.info/papers/335.pdf> Erişim Tarihi 15/02/2018.
- MUTAN, O. C.; E. ÇANAKÇI (2007) “Makro Ekonomik Göstergelerin Hisse Senedi Piyasaları Üzerindeki Etkileri”, **Sermaye Piyasası Araştırma Raporu**, Ankara.
- NARAYAN, P. K.; S. NARAYAN (2004) “Estimating In Come and Price Elasticities of Imports for Fiji in A Cointegration Framework”, **Economic Modeling**, No. 22, ss. 423-438.
- ÖZDEMİR, K. B.; S. YILDIRIM (2013) “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve İstihdam Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Analizi: Öz Çıkarımlı Dalgacık Yaklaşımı”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 38, ss. 97-116.
- ÖZTÜRK, S.; S. SEZEN (2018) “Ekonomik Büyüme ile İşsizlik Arasındaki İlişkinin Analizi: Türkiye Örneği”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 15, Sayı 41, ss. 1-14.
- PARASIZ, İ. (1999) **Modern Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü**, 1.bs., Bursa, ezgi Kitabevi.
- PARASIZ, İ. (2003) **Para Politikası**, 6.bs., Bursa, Ezgi Kitabevi.
- PARASIZ, İ. (2006) **Makro Ekonomi**, 9.bs., Bursa, Ezgi Kitabevi.
- PAYA, M. (2001) **Makro İktisat**, 2.bs., İstanbul, Filiz Kitabevi.
- PEKİN, T. (2007) **Makro Ekonomi**, 1.bs., İzmir, Zeus Kitabevi.
- PESERAN, M.; Y. SHIN, J. SMITH (2001) “Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships”, **Journal of Applied Econometrics**, Vol. 16, Issue 3, ss. 289-326.
- PETRAKOS, G.; P. ARVANİTİDİS, S. PAVLEAS (2007) “Determinants of Economic Growth: The Expets View”, **DYNREG Working Papers**, Vol. 20, ss.1-37.
- PHILLIPS, P.; P. PERON (1988) “Testing for a Unit Root Time Series Regression”, **Biometrika**, Vol. 75, Issue 2, ss. 335-346.
- SADIKU, M.; A. IBRAHIMI, L. SADIKU (2015) “Econometric Estimation of the Relationship Between Unemployment Rate and Economic Growth of FYR of Macedonia”, **Procedia Economics and Finance**, No. 19, ss. 69-81.

- SARAÇOĞLU, B.; H. SUIÇMEZ (2008) “Türkiye’de İmalat Sanayinde Büyüme, İstihdam ve Verimlilik Sorunları”, **TİSK Akademi**, Cilt 3, Sayı 6, ss. 89-126.
- SAVAŞ, V. F. (2007) **İktisatın Tarihi**, 5.bs., Ankara, Siyasal Kitabevi.
- SCHWERT, G. (1989) “Tests or Unit Roots: A Monte Carlo Investigation”, **Journal of Business and Economic Statics**, No. 7, ss.147-159.
- SERHAT KALKINMA AJANSI (2016) **Azerbaycan Cumhuriyeti Ülke Raporu**, s. 25, “Çevrimiçi” <https://www.serka.gov.tr> Erişim Tarihi 15/04/2019.
- SEYFRIED, W.; R. COLLEGE (2014) “Examining the Employment Intensity of Economic Growth of the PIIGS”, **International Business & Economic Research Journal**, Vol. 13, Issue 3, ss. 593-598.
- SHAN, J.; G. TIAN (1998) “Causality Between Exports and Economic Growth: The Empirical Evidence From Shanghai”, **Australian Economic Papers**, Vol. 37, Issue 2, ss. 195-202.
- SODIPE, O. A.; O. I. OGUNRINOLA (2011) “Employment and Economic Growth Nexus in Nigeria”, **International Journal of Business and Social Science**, Vol. 2, Issue 11, ss. 232-239.
- SOGNER, L.; A. STIASSNY (2000) “A Cross-Country Study On Okun’s Law”, **Vienna University of Economic and Business Administration**, Vol. 2, Issue 6, ss. 2-24.
- SOLOW, R. M. (1956) “A Contribution to The Theory of Economic Growth” **The Quarterly Journal of Economics**, Vol. 70, Issue 1, ss. 65-94.
- SWAN, R. (1956) “Economic Growth and Capital Accumulation”, **Economic Record**, Vol. 32, ss. 334-361.
- ŞAHİN, H. (1997a) **İktisada Giriş**, 5.bs., Bursa, Ezgi Kitabevi.
- ŞAHİN, H. (1987b) “Türkiyede İstihdam Sorununun Nedenleri ve Çözüm Yolları”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt 43, ss. 335-345.
- ŞİMŞEK, M.; C. KADILAR (2010) “Türkiye’de Beşeri Sermaye, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Nedensellik Analizi”, **Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 11, Sayı 1, ss. 115-140.
- TAKIM, A. (2010) “Türkiye’de Ekonomik Büyüme İle İşsizlik Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi”, **Dumlupınar Üniversitesi SBE Dergisi**, Sayı 27, ss. 315-325.
- TARI, R. (2012) **Ekonometri**, 8.bs., Kocaeli, Umuttepe Yayınları.

- TAŞ, H. Y.; M. KÜÇÜKOĞLU, M. DEMİRDÖĞMEZ (2018) “Türkiye’de Genç İşsizlik Sorunu ve Alternatif Çözüm Önerileri”, **Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, Cilt 7, Sayı 18, ss. 279-294.
- TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, İstihdam Verileri, “Çevrimiçi” https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket/#collepse_23 Erişim Tarihi 01/14/2019.
- TEKKULAK, M. (2017) “İktisadi Büyüme ve İstihdam İlişkisi: Türkiye Uygulaması (2000-2015)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **KTO Karatay Üniversitesi, S.B.E.** Konya.
- TEMITOPE, L.; A. LESHORA (2013) “Does Economic Growth Lead Employment in South Africa?”, **Journal of Economic and Behavioral Studies**, Vol. 5, No. 6, ss. 336-345.
- TİMUR, C.; Z. DOĞAN (2015) “İstihdam Yaratmayan Büyüme: Türkiye Analizi”, **Ardahan Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı 2, ss. 231-247.
- TODA, Y. H.; Y. YAMAMOTO (1995) “Statistical Inference In Vector Auto Regressions With Possibly Integrated Process”, **Journal of Econometrics**, No. 66, ss. 225-250.
- TORUN, N. (2015) “Birim Kök Testlerinin Performanslarının Karşılaştırılması” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi, S.B.E.** İstanbul.
- TURTEREAN, C. I. (2007) “Okun’s Law for Romania During 1992-2004”, “Çevrimiçi” <http://mpa.ub.uni-muenchen.de/10638/> Erişim Tarihi 05/03/2018.
- TÜİK (2019) Seçilmiş Göstergeler, “Çevrimiçi” <https://biruni.tuik.gov.tr> Erişim Tarihi 20/02/2019.
- TÜİK (2019) İşgücü Göstergeleri, “Çevrimiçi” <https://biruni.tuik.gov.tr> Erişim Tarihi 01/03/2019.
- TÜRKBAL, A. (2005) **İktisada Giriş**, 2.bs., İstanbul, Akif Kitabevi.
- UNAY, C. (1999) **Makro Ekonomi**, 7.bs., Bursa, Vipaş AŞ.
- UYSAL, D.; V. ALPTEKİN (2009) “Türkiye Ekonomisinde Büyüme İşsizlik İlişkisinin VAR Modeli Yardımıyla Sınanması (1980-2007)”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 25, ss. 69-78.
- ÜLGENER, S. (1991) **Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme**, 7.bs., İstanbul, Der Yayınları.
- ÜNSAL, M. E. (2013) **Makro İktisat**, 10.bs., Ankara, İmaj Yayıncılık.
- ÜSTÜNEL, B. (1990) **Makro Ekonomi**, 5.bs., İstanbul, Mısırlı Matbaacılık A.Ş.

- VILLAVERDE, J.; A. MAZA (2007) “Okun’s Law in the Spanish Regions”, **Economics Bulletin**, Vol. 18, Issue 5, ss. 1-11.
- WORLD BANK Country Classification, “Çevrimiçi”
<https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups> Erişim Tarihi 27/01/2019.
- WORLD BANK Data Bank, “Çevrimiçi”
<https://databank.org/data/reports.aspx?source=2&country=TUR> Erişim Tarihi 27/01/2019.
- YILDIRIM K. (ed.) (2011) **Makro İktisada Giriş**, 8.bs., Ankara, Pelikan Kitabevi.
- YILDIRIM, K.; D. KARAMAN (2001) **Makro Ekonomi**, 2.bs., Eskişehir, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı.
- YILMAZ, G. Ö. (2005) “Türkiye Ekonomisinde Büyüme ve İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, Sayı 2, ss. 11-29.
- YÜCEOL, H. M. (2006) “Türkiye Ekonomisinde Büyüme ve İşsizlik Dinamikleri”, **İktisat, İşletme ve Finans**, Cilt 21, Sayı 243, ss. 81-95.
- ZAİM, S. (1997) **Çalışma Ekonomisi**, 10.bs., İstanbul, Filiz Kitabevi.
- ZORTUK, M. (2007) “Koşulluluk Aracı Bağlamında Kısa Vadeli Faiz Oranlarının Hedeflenen Enflasyondan Sapma Kullanımı: Bounds Test Yaklaşımı (Türkiye Örneği)”, **İstanbul University Econometrics and Statistics Journal**, Vol. 6, Issue 1, ss. 41-68.

ÖZGEÇMİŞ

21.07.1992 Balıkesir doğumlu. İlkokul, ortaokul ve liseyi Balıkesir’de okuduktan sonra, 2015 yılında Balıkesir Üniversitesi Bandırma İ.İ.B.F İktisat Bölümün’den birincilikle mezun oldu. 2016 yılında Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı’nda yüksek lisans eğitimine başladı.

